

ISSN 2617-5940

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

ЗБІРНИК наукових праць

УНІВЕРСИТЕТУ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ ВИПУСК №2 2019

УДК 33 + 657

Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України : електронне наукове видання [Електронний ресурс] / Університет державної фіскальної служби України; гол. ред. : М. О. Кужелєв. – 2019. – № 2. – Режим доступу : <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/Znprnudps/index.html>. – Заголовок з екрана.

Затверджено Вченою радою Університету державної фіскальної служби
України,
Протокол № 12 від 28 листопада 2019 року

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів.

За точність викладеного матеріалу відповідальність покладено на авторів.

Рукописи рецензуються редакційною колегією.

Зміни тексту та скорочення, що впливають на зміст матеріалів, а також їх перейменування вносяться редакцією за погодженням авторів.

При передруку матеріалів посилання на «Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України» обов'язкове.

Адреса редакції: вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна

E-mail: finansyzbirnyk@gmail.com

© Університет державної фіскальної служби України

Редакційна колегія:

Кужелєв М.О., доктор економічних наук, професор, (голова редакційної колегії);

Онишко С.В., доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України; (заступник голови редакційної колегії);

Андрущенко В. Л., доктор економічних наук, професор;

Белінська Я. В., доктор економічних наук, професор;

Береславська О. І., доктор економічних наук, професор;

Варналій З. С., доктор економічних наук, професор;

Воронкова О. М., доктор економічних наук, професор;

Кіреєва О. Ф., доктор економічних наук, професор;

Коваленко Ю. М., доктор економічних наук, професор;

Лісовий А. В., доктор економічних наук, професор;

Мельник В. М., доктор економічних наук, професор;

Нейкова Л. І., доктор економічних наук, професор;

Опарін В. М., доктор економічних наук, професор;

Павлов К. В., доктор економічних наук, професор;

Ріппа С. П., доктор економічних наук, професор;

Сорокіна Т. В., доктор економічних наук, професор;

Халецька А.А., доктор наук з державного управління, професор;

Швабій К. І., доктор економічних наук, професор;

Самборські А., доктор економічних наук, професор;

Митико Хитов., доктор економіки;

Паримал Чандра Бісвас., PhD;

Житар М.О., кандидат економічних наук (відповідальний секретар).

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
УНІВЕРСИТЕТУ
ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**
Галузь науки: економічні науки

Засновник та видавець

Університет
державної фіскальної
служби України

**Електронне наукове № 2, 2019
видання**

УДК 33 + 657

ЗМІСТ

Береславська О.І. Розбалансованість державних фінансів як чинник курсової та цінової нестабільності.....	6
Береславская Е.И. Разбалансированность государственных финансов как фактор курсовой и ценовой нестабильности.....	6
Bereslavska O. Unbalance of state finance as a factor of course and price instability.....	7
Богриновцева Л.М., Чамор Г.С. Напрямки вдосконалення фінансової стійкості страхових компаній України.....	20
Богриновцева Л.М., Чамор Г. С. Направления совершенствования финансовой устойчивости страховых компаний Украины.....	20
Bogrinovtseva L., Chamor G. Directions of improvement of financial stability of insurance companies of Ukraine.....	21
Болдова А.А., Болдова Ю.А. Деякі аспекти розвитку валютного ринку в Україні.....	33
Болдова А.А., Болдова Ю.А. Некоторые аспекты развития валютного рынка в Украине.....	33
Boldova A., Boldova Y. Some aspects of development of the exchange market in Ukraine.....	34
Гурочкіна В.В., Кравченко Л.В. Світові тренди та перспективи розвитку підприємств легкої промисловості України.....	46
Гурочкина В.В., Кравченко Л.В. Мировые тенденции и перспективы развития предприятий легкой промышленности Украины.....	46
Hurochkina V., Kravchenko L. World trends and prospects enterprises of light industry of Ukraine.....	47
Євтушенко Г.І., Філоненко С.М. Сутність команди проекту та особливості її управління.....	67

Евтушенко А.И., Филоненко С.М. Сущность команды проекта и особенности ее управление.....	67
Yevtushenko H., Filonenko S. Essence of commands and profiles.....	68
Житар М.О., Зелінська В.С. Необанкінг: Зарубіжний досвід та українська перспектива.....	81
Житарь М.О., Зелинская В.С. Необанкинг: Зарубежный опыт и украинская перспектива.....	81
Zhytar M., Zelinska V. Neobanking: foreign experience and ukrainian perspective.....	82
Канцур І.Г., Гусятинська А.М., Повч В.О. Державна політика регіонального розвитку України: сучасний стан та перспективи.....	96
Канцур И.Г., Гусятинская А.Н., Повч В.О. Государственная политика регионального развития Украины: современное состояние и перспективы...	96
Kantsur I., Gusyatsinskaya A., Povch V. State policy of regional development of Ukraine: modern status and prospects.....	97
Клюско Л.А. Інновації у сфері банківського бізнесу.....	109
Клюско Л.А. Инновации в сфере банковского бизнеса.....	109
Klyusko L. Innovation in the field of banking business.....	110
Кужелєв М.О. Державний фінансовий контроль в Україні в умовах децентралізації: регіональний аспект.....	129
Кужелєв М. А. Государственный финансовый контроль в Украине в условиях децентрализации: региональный аспект.....	129
Kuzheliev M. State financial control in Ukraine in conditions of decentralization: regional aspect.....	130
Лазебник Л.Л., Дриженко О.А. Передумови формування механізму розвитку інноваційної інфраструктури.....	141
Лазебник Л.Л., Дрыженко А.А. Предпосылки формирования механизма развития инновационной инфраструктуры.....	142
Lazebnyk L., Dryzhenko O. Background of forming a mechanism for the development of innovative infrastructure.....	143
Левшук А.А. Методологія оцінювання тіньової діяльності суб'єктів малого бізнесу.....	154
Левшук А.А. Методология оценивания теневой деятельности субъектов малого бизнеса.....	154
Levshuk A. Methodology of evaluation of shadow activities of small businesses.....	155

Лісничук О.А., Матвійчук В.В. Шляхи забезпечення ефективного функціонування малого підприємництва в Україні.....	173
Лисничук О.А., Матвийчук В.В. Пути обеспечения эффективного функционирования малого предпринимательства в Украине.....	173
Lisnichuk O., Matviychuk V. Ways to ensure the effective functioning of small business in Ukraine	174
Нечипоренко А.В., Мамалига А.В. Боргова безпека України: сутність та сучасний стан.....	188
Нечипоренко А. В., Мамалыга А. В. Долговая безопасность Украины: сущность и современное состояние.....	188
Nechyporenko A., Mamalyga A. Debt security of Ukraine: essence and current state.....	189
Побоча К.П., Моль Я. А. Тенденції розвитку іпотечного кредитування в Україні.....	202
Побочая Е. П., Моль Я. А. Тенденции развития ипотечного кредитования в Украине.....	202
Pobocha K., Mole Y. Mortgage lending development trends in Ukraine.....	203
Поддерьогін А.М., Джуфер Д.Б. Управління прибутком підприємства.....	211
Поддерегин А.М., Джуфер Д.Б. Управление прибылью предприятия.....	211
Poddyerogin A., Dzhufer D. Enterprise profit management.....	211
Тартачник Н.Г., Кравченко І.С. Зарубіжний досвід застосування системи виявлення та відстеження підакцизних товарів (Track&Trace) як механізму протидії нелегальному обігу тютюнових виробів.....	224
Тартачник Н.Г., Кравченко И.С. Зарубежный опыт применения системы обнаружения и отслеживания подакцизных товаров (Track & Trace) как механизма противодействия нелегальному обороту табачных изделий.....	224
Tartachnik N. Kravchenko I. Foreign experience with the use of the system for the detection and tracking of excisable goods (Track & Trace) as a mechanism to combat illegal trafficking in tobacco products.....	225
Ху Сунцзе. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку підприємств.....	240
Ху Сунцзе. Теоретические аспекты инновационного развития предприятий.....	240
Hu Songjie. Theoretical aspects of the innovative development of enterprises...	241

УДК 336.02; 336.74
DOI 10.33244/2617-5940.2.2019.6-19

Береславська О.І.

РОЗБАЛАНСОВАНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ ЯК ЧИННИК КУРСОВОЇ ТА ЦІНОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті розглядаються умови ефективної реалізації інфляційного таргетування, серед яких основними є плаваючий режим валютного курсу та збалансованість державних фінансів. Аналізуються чинники, що впливають на волатильність курсу гривні та причини розбалансування державного бюджету. Наголошується на тому, що дефіцит держбюджету в країні на сучасному етапі економічного розвитку є великим, а одне з основних джерел його погашення – випуск державних цінних паперів несе в собі курсові та цінові ризики. Проведена оцінка обсягів державного боргу України і показано, що він перевищує рівень гранично допустимого. Для збалансування державного бюджету запропоновано дотримуватися фіскальних правил.

Ключові слова: *інфляційне таргетування, валютний курс, державний бюджет, дефіцит бюджету, державний борг, податкові надходження, міжнародні резерви, фіскальні правила.*

Береславская Е.И.

РАЗБАЛАНСИРОВАННОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ФИНАНСОВ КАК ФАКТОР КУРСОВОЙ И ЦЕНОВОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

В статье рассматриваются условия эффективной реализации инфляционного таргетирования, среди которых основными являются плавающий режим валютного курса и сбалансированность государственных финансов. Анализируются факторы, влияющие на волатильность курса гривны и причины разбалансировки государственного бюджета. Отмечается, что дефицит госбюджета в стране на современном этапе экономического развития является большим, а один из основных источников его погашения - выпуск государственных ценных бумаг несет в себе курсовые

и ценовые риски. Проведена оценка объемов государственного долга Украины и показано, что он превышает уровень предельно допустимого. Для сбалансирования государственного бюджета предложено придерживаться фискальных правил.

***Ключевые слова:** инфляционное таргетирование, валютный курс, государственный бюджет, дефицит бюджета, государственный долг, налоговые поступления, международные резервы, фискальные правила.*

Bereslavska O.I.

UNBALANCE OF STATE FINANCE

AS A FACTOR OF COURSE AND PRICE INSTABILITY

The article discusses the conditions for the effective implementation of inflation targeting, among which the main ones are the floating exchange rate regime and the balance of public finances. The factors affecting the volatility of the hryvnia exchange rate and the reasons for the imbalance of the state budget are analyzed. It is noted that the state budget deficit in the country at the present stage of economic development is large, and one of the main sources of its repayment - the issue of government securities carries exchange and price risks. An assessment of the volume of state debt of Ukraine was carried out and it was shown that it exceeds the level of maximum permissible. To balance the state budget, it is proposed to adhere to fiscal rules.

***Keywords:** inflation targeting, exchange rate, state budget, budget deficit, public debt, tax revenues, international reserves, fiscal rules.*

Постановка проблеми. Зміна режиму монетарної політики Національного банку України передбачала перехід до контролю за інфляцією та відмову від регулювання обмінного курсу гривні, так як інфляційне таргетування вимагає невторчання в курсоутворення національної грошової одиниці. При цьому ефективна реалізація інфляційного таргетування передбачає збалансованість державних фінансів з метою уникнення

фіскального домінування, яке суттєво обмежує незалежність центрального банку. Це означає, що надходження податків до бюджету повинно бути на високому рівні, дефіцит бюджету - мінімальний або відсутній взагалі, а внутрішній фінансовий ринок достатньо розвинутий. Водночас, до теперішнього часу в країні існують великі ризики для цінової та курсової стабільності через існуючу розбалансованість державних фінансів, розгляд яких набуває вагомості актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питанням збалансованості державних фінансів, дефіциту бюджету та джерелам його покриття присвячено праці таких зарубіжних та вітчизняних науковців, як Дж. Стігліц, М. Флемінг, І.Глотова, Є.Томіліна, Р. Волков, І.Богдан, Т. Богдан, С.Буковинський, В.Геєць, В.Зимовець. Вплив іноземних портфельних інвестицій на стабільність валютного курсу та інфляцію досліджували Є.Бублик, А.Гальчинський, О.Дзюблюк, А.Дробязко, В.Козюк, С.Кораблін, С.Моїєєєв, Н.Шелудько, С.Шумська, В.Юрчишин.

Водночас, незважаючи на значну кількість наукових розробок, у контексті останніх тенденцій розгортання процесів збалансування державних фінансів та обмеження участі іноземних портфельних інвесторів у торгівлі державними цінними паперами, а також прогнозів щодо наближення світової фінансової кризи та відпливу капіталу з ринків, що розвиваються, поглибленого дослідження потребують питання причин розбалансованості державних фінансів та оцінки їх негативного впливу на цінову та курсову стабільність.

Метою статті є розгляд причин, що спричиняють розбалансованість державних фінансів та оцінка їх негативного впливу на цінову та курсову стабільність.

Виклад основного матеріалу. Обрання режиму монетарної політики та його успішна реалізація здійснюється державними органами влади з урахуванням особливостей розвитку економіки країни, ступеня її залежності

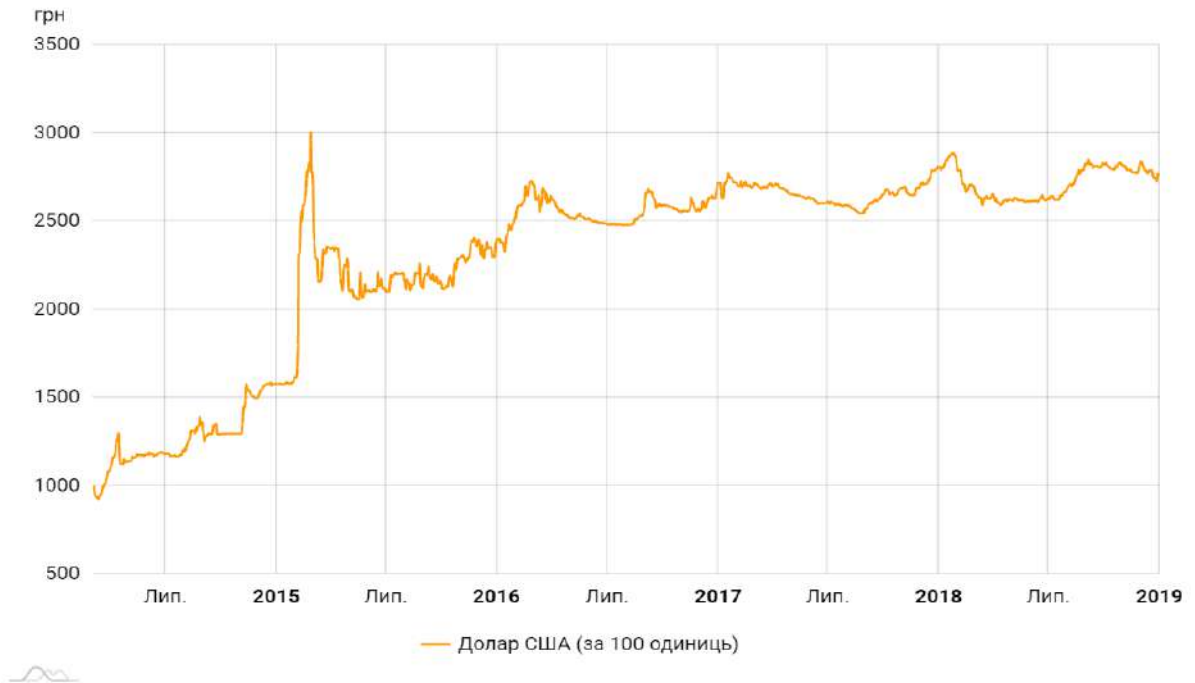
від структури відтворення і кон'юнктури на окремих сегментах світового товарного та фінансового ринків. Останнім часом багато країн, що розвиваються і реформують свою економіку, вдалися до модифікації режимів обмінних курсів з урахуванням зовнішніх і внутрішніх чинників та обраних пріоритетів грошово-кредитної політики. З 2016 року Національний банк України (НБУ) при проведенні монетарної політики використовує стратегію інфляційного таргетування в поєднанні з режимом плаваючого валютного курсу гривні.

Як свідчить практика, режим вільного плавання обмінного курсу є ефективним у довгостроковому періоді і, в основному в країнах, які мають диверсифіковану структуру зовнішньої торгівлі, глибокі і ліквідні фінансові ринки, тобто країни з високим рівнем економічного розвитку. Сукупність цих умов визначає фундаментальні чинники підтримки курсової стабільності валют, що дає можливість активно використовувати процентну ставку у якості дієвого інструмента, а також інші заходи монетарної політики для стимулювання споживчого та інвестиційного попиту в економіці. На жаль, Україна до теперішнього часу не має таких умов, а структурні диспропорції в економіці не дають можливості НБУ проводити стимулюючу процентну політику з-за страху загострення інфляційних ризиків. Тому у якості інструмента регулювання ліквідності грошового ринку банк використовує процентну ставку за депозитними сертифікатами та самі депозитні сертифікати, що критикується більшістю науковців і практиків.

В той же час, передбачений в рамках стратегії інфляційного таргетування ринковий механізм курсоутворення посилює ризики нестабільності. На рисунку 1 наведено інформацію про коливання обмінного курсу гривні з моменту оголошення про його вільне плавання, що свідчить про його високу волатильність у 2014-2018 рр.

Колівання у динаміці валютного курсу гривні протягом зазначеного періоду зумовлювалися: вразливістю економіки країни до зовнішніх цінових шоків, високими девальваційними очікуваннями у зв'язку зі зміною

курсів режиму та внаслідок недостатньої ємності, глибини і диверсифікованості інструментів внутрішнього валютного і, особливо, фондового ринків.

Рис. 1. Динаміка обмінного курсу гривні до долара США з 03.03.2014 по 31.12.2018 рр.

Джерело: Національний банк України

Водночас, на відміну від попередніх років, у поточному 2019 р. курс гривні значно зміцнився, що сприяло низьким рівням інфляції. Дослідження показують, що між валютним курсом та інфляцією існує певний прямий зв'язок, проте в Україні він не є однозначним, так як ціни значно реагують на девальвацію гривні і дуже мало - на її ревальвацію. Інформація, наведена у таблиці 1 засвідчує, що за 10 місяців 2019 р. обмінний курс гривні зміцнився на 12,6%, а ціни продовжували зростати — інфляція зафіксувалася на рівні 4,2%.

Зміцнення гривні було зумовлено у тому числі спрощенням доступу нерезидентів до ринку внутрішніх державних цінних паперів (купівлі ОВДП) у зв'язку з суттєвою лібералізацією валютного регулювання. З початку року,

за даними НБУ, портфель ОВДП України, які перебувають у власності нерезидентів збільшився до 100,99 млрд. грн., або у 15,9 разів. Нерезидентам належить 12,5% всіх ОВДП в обігу [1].

Таблиця 1

**Динаміка показників інфляції та зміни номінального курсу
гривні у січні-жовтні 2019 р. (%)**

Місяці року	Інфляція	Зміна курсу гривні
січень	1,0	-2,5
лютий	0,5	0,2
березень	0,9	-3,2
квітень	1,0	1,3
травень	0,7	-2,2
червень	-0,5	0,9
липень	-0,6	-2,3
серпень	-0,3	-4,4
вересень	0,7	0,8
жовтень	0,7	-4,1
Усього за 10 міс.	4,2	-12,6

Джерело: авторські розрахунки

Випуск державних цінних паперів здійснюється з метою погашення дефіциту державного бюджету, який при реалізації режиму інфляційного таргетування в країнах, що розвиваються, повинен бути відсутнім, або мінімальним і не перевищувати 1-2%. Наявність більших розмірів свідчить про розбалансування державних фінансів та про проблеми наповнення доходної частини держбюджету. Щодо України, то дослідження показують про наявність постійного дефіциту Державного бюджету протягом останніх шести років. Зокрема, у 2014-2018 рр. дефіцит бюджету коливався у межах 5,3-2,5% ВВП. У першому кварталі 2019 р. дефіцит держбюджету становив 26,2 млрд. грн., або 3,3% ВВП, в той час як у I кварталі 2018 р. на 0,4 в.п. менше – 2,9% ВВП.

Виникнення дефіциту держбюджету за вказані роки завжди зумовлювалося недонадходженнями податків, що є характерною тенденцією для України. Розрив між доходами і видатками покривається за рахунок залучення зовнішніх та внутрішніх державних позик. Щодо поточного року, то найбільш проблемними статтями надходжень до державного бюджету

стали:

- акцизний податок з вироблених в Україні товарів (недонадходження – 5,8 млрд грн або 34,9% від планового показника);
- ПДВ з вироблених в Україні товарів з урахуванням бюджетного відшкодування (7,4 млрд грн або 31,8%);
- ПДВ з імпортованих в Україну товарів (8,9 млрд грн або 11,7%);
- рентна плата за користування надрами для видобування природного газу (0,7 млрд. грн. або 8,3%) [2, с.10].

Основними причинами недонадходжень до дохідної частини держбюджету стали: зменшення фізичних обсягів імпорту енергоносіїв, погіршення оподаткування імпорту внаслідок загострення хронічних проблем у діяльності митних органів, збільшення сум відшкодування ПДВ після штучних затримок наприкінці минулого року та при активізації незаконних схем отримання бюджетного відшкодування, звільнення від сплати ПДВ імпорту обладнання для сонячних електростанцій, скорочення офіційного виробництва тютюнових виробів (як бази для нарахування акцизу і ПДВ), зміцнення номінального обмінного курсу гривні [2, с.11].

Для покриття розриву між доходами і видатками держбюджету уряд протягом багатьох років, у т.ч. і у 2019 р., продовжував використовувати зовнішні і внутрішні державні облігації. У даному контексті варто зазначити, що Україна знаходиться у тренді нарощування боргової залежності, так як в цілому стан суспільної світової системи, що спостерігається останніх дванадцять років, можна назвати “епоху великих глобальних боргів”.

Лібералізація руху потоків фінансових капіталів та послаблення ролі Міжнародного валютного фонду (МВФ) стимулювали процеси активної структурної трансформації глобальної економіки від традиційної (виробничої) до інноваційної споживчої (фінансової) моделі, заснованої на борговій природі процесу відтворення. Розвитку даної моделі на рівні державного макроекономічного регулювання сприяли методи нетрадиційної монетарної політики, спрямованої на поповнення ліквідності банківських систем США та

Європи з метою відновлення їх діяльності після глибокої фінансової кризи 2008-2009 рр. [3].

Наслідком надмірної фінансіалізації світової економіки стали загострення глобальної боргової проблеми і зростаюче відволікання ресурсів на обслуговування накопичених боргів. За даними Інституту міжнародних фінансів МВФ, у I кварталі 2018 року сукупний світовий борг досяг позначки у \$ 247,2 трлн., або 318% світового ВВП [4]. У цілому у 2018 р. найбільший обсяг державного боргу у світі серед розвинених країн мали США — 23,3 трлн. дол., або 104,26% ВВП. На другому місці Японія — 11,84 трлн. дол., або 237,13% і потім йшли: Великобританія – 104,26%; Німеччина – 61,69%; Франція – 98,39%; Італія – 132,16%. Отже, безумовним лідером були і залишилися США. За ними йдуть Японія (50% від рівня США) і Китай (30,5%). Виходить, що на три зазначені країни припадає близько 60% всього суверенного світового боргу [5]. Зворотною стороною швидкого нарощування боргів і подорожчання їх обслуговування є змушене скорочення державних видатків, які б могли спрямовуватися на інвестиційні цілі країн.

Стосовно України, то станом на кінець I кварталу 2019 р. обсяг державного і гарантованого державою боргу дорівнював 2146,6 млрд. грн. або 78,8 млрд. дол. США, з яких 86,6% припадало на прямий державний борг, а 13,4% – на борг, гарантований державою (див. табл. 2). Внутрішній борг складав 36,1% загальної суми державного і гарантованого боргу, а зовнішній борг – 63,9%.

Аналіз динаміки показників боргу України засвідчує, що протягом 2017-I квартал 2019 рр. зазначені обсяги знаходилися практично на одному рівні, тобто зростання було незначним. При цьому абсолютні показники боргу України, наведені у таблиці 2, мало про що говорять. Експерти зазначають, що для оцінки ризиків платоспроможності держави та ризиків макрофінансової стабільності в світовій практиці використовується стандартний набір індикаторів боргового навантаження. За розрахунками Т.Богдан, починаючи з 2016 року, відносні показники боргового навантаження поступово

покращувалися, але боргові ризики для України продовжували залишатися високими [2, с.3].

Таблиця 2

Динаміка показників державного і гарантованого державного боргу за 2013-2019 рр.

Показники	2013	2014	2016	2017	2018	I кв. 2019
Загальний обсяг державного та гарантованого державного боргу, млрд. грн.	584,8	1100,8	1929,8	2141,7	2168,6	2146,6
Загальна сума державного та гарантованого державною боргу, млрд. дол. США	73,2	69,8	70,9	76,3	78,3	78,8
Державний борг, млрд. грн.	480,2	947,0	1650,8	1833,7	1860,5	1859,2
Внутрішній борг, млрд. грн.	257,0	461,0	670,7	753,4	761,1	764,3
Зовнішній борг, млрд. грн.	223,3	486,0	980,2	1080,3	1099,4	1094,9
Зовнішній борг, млрд. дол.	27,9	30,8	36,1	38,5	39,7	40,2

Джерело: складено за [2, с.2,3].

Зокрема, величина державного і гарантованого боргу відносно ВВП зменшилася з 81% ВВП у 2016 р. до 60,9% у 2018 р. і до 60,3% ВВП у I кварталі 2019 р. Такі зміни були викликані ревальвацією обмінного курсу гривні та зростанням реального ВВП при практично незмінних обсягах суми внутрішнього і зовнішнього державного боргу. При цьому, дослідження фахівців ОЕСР показують, що граничний рівень державного боргу для країн з ринками, що формуються і розвиваються, повинен складати 30-50% ВВП, а для розвинутих країн – 70-90 % ВВП. Таким чином, в Україні наявний обсяг боргу до ВВП перевищує граничний рівень приблизно на 10,3 в. п. ВВП. Стосовно доходів бюджету, то загальний борг на кінець I кварталу 2019 р. складав 231,3%, зменшившись на 2,4 в.п. порівняно з 2018 р. Разом з тим, такі показники все ще перевищують граничний рівень боргу (200% доходів) [2, с.5].

Валовий зовнішній борг України на кінець 2018 року складав 194,4% експорту, будучи нижчим від гранично допустимого показника (200% експорту) та засвідчуючи позитивну динаміку впродовж останніх 4-х років. В Україні співвідношення між короткостроковим зовнішнім і золотовалютними

резервами (ЗВР) НБУ на кінець I кварталу 2019 року складало 221,7% і характеризувалося спадною (позитивною) динамікою. Проте, такі зміни не забезпечують досягнення гранично допустимого рівня боргу в 100%. Такий стан вказує на потенційну нестійкість зовнішньо-боргової позиції України [2, с.5].

Високий обсяг державного боргу України не дає можливості вітчизняній економіці розвиватися більш швидкими темпами, так як надмірні борги змушують позичальників спрямовувати на обслуговування боргів велику частку власних доходів. Крім того, в умовах критичної залежності позичальників від можливостей рефінансування накопичених боргів зростає ступінь економічної непевності. Відомо, що при волатильності глобального фінансового середовища чи при загостренні внутрішніх економічних проблем, уряд раптово може втратити доступ до позичкового фінансування, що в багатьох випадках ставало причиною валютних і боргових криз.

Дієвим засобом підтримки боргової стійкості країни вважаються фіскальні правила, що накладають тривалі обмеження на фіскальну політику за допомогою встановлення числових рамок для фіскальних агрегатів [6]. Реалізуються такі правила встановленням законодавчих або нормативних обмежень довгострокового характеру на бюджетно-податкову політику у формі кількісних лімітів на основні фіскальні агрегати і є обов'язковими для виконання органами державної влади [7, с.20].

У міжнародній практиці застосовуються такі основні види фіскальних правил:

- правила фіскального балансу;
- боргові правила;
- ліміти на видатки;
- граничні показники доходів.

Правила фіскального балансу безпосередньо обмежують розмір дефіциту сектору загального державного управління (ЗДУ), в т.ч. фактичного, структурного й циклічно скоригованого дефіциту. Боргові правила, у свою

чергу, встановлюють чіткий ліміт або цільовий рівень державного боргу щодо ВВП. Ліміти на видатки сектору ЗДУ обмежують обсяг загальних, первинних чи поточних його видатків, набуваючи форми абсолютних величин або темпів приросту (в окремих випадках як співвідношення з ВВП) та поширюючись на часовий проміжок від трьох до п'яти років. Граничні показники доходів – це законодавчо визначений максимально можливий чи мінімально допустимий рівень бюджетних доходів, котрий має гарантувати прийнятний стан податкового навантаження чи навпаки збільшення обсягу надходжень до бюджету, однак практика показала, що в країнах світу таке обмеження зустрічається не так часто, як інші фіскальні правила [7, с.20]. За даними МВФ, фіскальні правила застосовують 90 країн світу. Не виключенням є і Україна.

У Бюджетному кодексі України встановлено два основних фіскальних правила: боргового ліміту і правила бюджетного балансу. Так, державний і гарантований державою борг не може перевищувати 60%, а показник дефіциту держбюджету — 3% від прогнозного номінального обсягу ВВП. Однак цього недостатньо, так як кожного року ці правила порушуються. Тому законодавчо слід встановити проведення незалежного моніторингу стану дотримання фіскальних правил і запровадити персональні санкції для осіб, відповідальних за порушення цих правил. Також необхідно в законодавстві передбачити можливість автоматичного коригування бюджетної політики при наближенні до граничного рівня чи порушенні фіскального правила [2, с.9].

Збільшення кількості іноземних портфельних інвесторів на внутрішньому ринку та їх зацікавленість до ОВДП створює значні девальваційні ризики на майбутнє. Як тільки почнеться розгортання чергової фінансової кризи, яку очікують у 2020 р., “втеча” спекулятивного капіталу з вітчизняного ринку буде швидкою та об'ємною, що спричинить знецінення гривні та інфляцію і суттєво підвищить вартість обслуговування валового зовнішнього боргу.

Зважаючи на обсяг ЗВР НБУ, які на кінець жовтня 2019 р. склали 21,4 млрд. дол. США і є достатніми, щоб забезпечити стрімке знецінення гривні, яке обов'язково відбудеться, все ж маємо певні ризики, так як важко спрогнозувати, якою саме буде девальвація гривні та рівень інфляції. Експерти фінансового ринку очікують падіння гривні на 15%, якщо не спостерігатиметься суттєве зниження обсягів експорту. Проте, аналіз інформації, наведеної у таблиці 3 свідчить, що падіння темпів експорту товарів та послуг під час кризи є відчутним, девальвація гривні і зменшення ЗВР - суттєвими, а рівень інфляції - високий.

Таблиця 3

**Динаміка деяких макроекономічних показників України
у 1998-1999 та 2008-2009 рр.**

Рік	Девальвація (%)	Інфляція (%)	Обсяг ЗВР НБУ (\$ млрд.)	Темпи приросту (падіння) експорту товарів та послуг (%)
1998	81,9	20,0	0,941	-13,4
1999	52,2	19,2	0,753	-7,9
2008	52,4	22,3	31,543	33,7
2009	3,7	12,3	26,505	-36,6

Джерело: авторські розрахунки.

Отже, постає питання, що робити Україні в умовах явних передумов розгортання світової фінансово-економічної кризи, які відмічають експерти МВФ? Вочевидь, необхідно використати всі можливості для нейтралізації загроз, що виникають для національної економіки.

Висновки. У контексті очікувань чергової світової фінансово-економічної кризи з перспективою негативних наслідків для національної економіки, включаючи обмеження на залучення коштів з зовнішніх фінансових ринків та їх зростання у ціні, зниження обсягів надходження валютної виручки, можливого посилення відпливу капіталу з України, необхідна адекватна реакція у сфері бюджетної, боргової і монетарної політики. Зокрема, бажано збалансувати державні фінанси шляхом зменшення дефіциту держбюджету до 1-2% та ефективного використання фіскальних правил. Також необхідно дотримуватися показника граничного

рівня державного боргу, обмежити приплив іноземних портфельних інвестицій на внутрішній ринок, знизити облікову ставку з метою запобігання подальшого зміцнення обмінного курсу гривні, посилити контроль за дотриманням національного валютного законодавства, особливо в частині вчасного повернення валютної виручки.

Список джерел:

1. Історичний рекорд. Обсяг ОВДП в портфелі нерезидентів перевищив 100 млрд грн. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/finance/ovdp-portfel-nerezidentiv-perevishchiv-100-mlrd-grn-novini-ukrajini-50052113.html>

2. Аналіз управління державним боргом України у I кварталі 2019 року. URL: <http://optimacenter.org/userfiles/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%20%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BC%20%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%BE%D0%BC%20%D1%83%20%D0%86%20%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%202019%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83.pdf>

3. Пищик В.Я. Новые вызовы в сфере монетарной политики России в контексте глобальных структурных дисбалансов. Экономика и управление, 2017. № 3. С.22-30.

4. Institute of International Finance. URL: <https://www.iif.com/Research/Capital-Flows-and-Debt/Global-Debt-Monitor>

5. Китай – лидер по темпам наращивания государственного долга. URL: <https://www.fondsk.ru/news/2019/11/10/kitaj-lider-po-tempam-naraschivaniya-gosudarstvennogo-dolga-49428.html>

References

1. Istorychnyj rekord. Obsjagh OVDP v portfeli nerezidentiv perevyschhyv 100 mlrd ghrn. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/finance/ovdp-portfel-nerezidentiv-perevishchiv-100-mlrd-grn-novini-ukrajini-50052113.html>

2. Analiz upravlinnja derzhavnym borghom Ukrajinu u I kvartali 2019 roku. URL: <http://optimacenter.org/userfiles/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%20%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BC%20%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%BE%D0%BC%20%D1%83%20%D0%86%20%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%202019%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83.pdf>

3. Pyshhyk V. Ja. Новые вызовы в сфере монетарной политики России в контексте глобальных структурных дисбалансов. Экономика и управление, 2017. # 3. S.22-30.

4. Institute of International Finance.
URL: <https://www.iif.com/Research/Capital-Flows-and-Debt/Global-Debt-Monitor>

5. Кятай – лидер по темпам наращивания государственного долга.
URL: <https://www.fondsk.ru/news/2019/11/10/kitaj-lider-po-tempam-naraschivaniya-gosudarstvennogo-dolga-49428.html>

Береславська Олена Іванівна (ORCID: 0000-0001-8856-2478) – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи та фінансового моніторингу навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

УДК 368
DOI 10.33244/2617-5940.2.2019.20-32

Богриновцева Л. М., Чамор Г. С.

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ

У статті розглянуто сутність фінансової стійкості та необхідність її забезпечення в умовах посилення кризових явищ в економіці держави. Проаналізовано сучасний стан діяльності страхових компаній, а саме: тенденції до зміни кількості страховиків на фінансовому ринку та основні показники їх діяльності. Висвітлені основні проблеми забезпечення фінансової стійкості вітчизняних страхових компаній, які як і фактори впливу на неї, варто поділяти на внутрішні та зовнішні. На основі вказаних проблем було узагальнено ключові напрямки вдосконалення діяльності страховиків та їх фінансової стійкості зокрема.

Ключові слова: страхування, страхові компанії, фінансова стійкість страхових компаній, власний капітал, тарифна політика, перестраховування, страховий портфель.

Богриновцева Л.М., Чамор Г. С.

НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ СТРАХОВЫХ КОМПАНИЙ УКРАИНЫ

В статье рассмотрена сущность финансовой устойчивости и необходимость ее обеспечения в условиях усиления кризисных явлений в экономике государства. Проанализировано современное состояние деятельности страховых компаний, а именно: тенденции к изменению количества страховщиков на финансовом рынке и основные показатели их деятельности. Освещены основные проблемы обеспечения финансовой устойчивости отечественных страховых компаний, которые по факторы влияния на нее, стоит разделять на внутренние и внешние. На основе

указанных проблем были обобщены ключевые направления совершенствования деятельности страховщиков и их финансовой устойчивости в частности.

Ключевые слова: страхование, страховые компании, финансовая устойчивость страховых компаний, собственный капитал, тарифная политика, перестрахования, страховой портфель.

Bogrinovtseva L.M., Chamor G.S.

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF FINANCIAL STABILITY OF INSURANCE COMPANIES OF UKRAINE

The article deals with the essence of financial stability and the necessity of its provision in the conditions of aggravation of crisis phenomena in the economy of the state. The current state of activity of insurance companies is analyzed, namely: tendencies to change the number of insurers in the financial market and the main indicators of their activity. The main problems of ensuring the financial stability of domestic insurance companies, which, as well as the factors influencing it, should be divided into internal and external. On the basis of these problems, the key directions of improvement of the activity of insurers and their financial stability in particular were summarized.

Keywords: insurance, insurance companies, financial stability of insurance companies, equity, tariff policy, reinsurance, insurance portfolio.

Постановка проблеми. На сьогодні, найвищим пріоритетом для будь-якого страховика являється забезпечення належного рівня фінансової стійкості, тому що хоч би один натяк на потенційну чи реальну фінансову нестабільність загрожує основній ідеї його діяльності. Саме тому питання про необхідність управління фінансовою стійкістю страховиків не викликає жодних сумнівів. Так, інформація про стійкість страхової компанії потрібна клієнтам та її партнерам, а також власникам та потенційним інвесторам, і, звичайно, державі, яка регулює страхову діяльність. Самі ж страхувальники

зацікавленні в фінансовій стійкості, тому очікують, що страховики підтримуватимуть високий ступень платоспроможності та отримуватимуть високі кредитні рейтинги від рейтингових агентств. Для цього, перш за все, необхідно щоб страховик мав достатню величину власного капіталу, який виступає буфером, що захищає від непередбачуваних збитків і, у випадку наявності будь-яких проблем, дає можливість страховій компанії продовжувати власну діяльність та одночасно вирішувати дані проблеми. Тобто, підтримання достатньої кількості капітальних ресурсів буде сприяти більшій довірі із боку страхувальників, кредиторів та ринку в цілому до фінансової стійкості та стабільності страховика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Теоретичним та практичним основам управління фінансовою стійкістю страховиків, а саме проблемам діяльності та напрямків її вдосконалення, присвячено роботи таких українських дослідників: В. Базилевича, А. Бойка, Л. Богріновцевої, О. Вовчак, О. Гвоздека, Н. Грищенко, М. Житаря, М. Кужелева, С. Онишко, В. Пластун., В. Сухова, Т. Федорової, В. Шахова та інших. Однак, результати вже проведених досліджень не можуть повною мірою задовольнити потреби теорії й практики управління фінансовою стійкістю страхових компаній та визначити основні напрямки її вдосконалення в умовах посилення кризових явищ в економіці держави.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо напрямків вдосконалення управління фінансовою стійкістю страхових компаній в умовах посилення кризових явищ в економіці держави.

Виклад основного матеріалу. Основною метою функціонування страхової діяльності є те, що вона покликана забезпечувати можливість передавання ризиків від страхувальника до страховика й, тим самим, підвищувати стійкість бізнесу відповідного підприємства-страхувальника або забезпечувати збереження належного ступеня добробуту фізичної особи-

страхувальника. За відсутності об'єктивних гарантій здатності страховика відповідати за власними зобов'язаннями страхування позбувається будь-якого сенсу. Разом з тим, зростання обсягу прийнятих страховиком ризиків повинне бути збалансованим різноманітними методами, а саме: збільшення величини страхових операцій, перестраховуванням, співстрахуванням, а також управлінням страховими резервами та андеррайтерською політикою. У другому випадку, страхувальник, що передаючи страховикові один ризик, придбає для себе інший ризик – власного банкрутства.

Тому, виходячи із природи функціонування страхової компанії, історично сформувався головний критерій її оцінки – це фінансова стійкість. В сучасних умовах постає питання про забезпечення й управління фінансовою стійкістю, що є однією із обов'язкових умов діяльності страховика і, яке дозволяє функціонувати їм як на страховому ринку, так й на фінансовому ринку в цілому, й також про створення низки заходів, які будуть спрямовані на підвищення фінансової стійкості страхових компаній.

Розглядаючи термін «стійкість», то він досить часто трактується як можливість системи зберігати відповідні властивості й характеристики незмінними чи майже незмінними. Наприклад, сучасні вітчизняні й зарубіжні енциклопедичні видання та словники визначають поняття «стійкість» як «можливість вистояти супроти чогось, успішно встояти, протистояти силі, витримати або не поступитися» [1, с.14], чи як «постійність, сталість та невідкладність ризику збитків та втрат» [2, ст. 42], або як «спроможність довгого зберігання й проявляння власних властивості, при цьому не піддаватись руйнуванню чи псуванню» [5, с.112], чи як «здатність системи відновлювати попередній чи близький до нього стан після певного збурення, що проявляється у відхиленні параметрів системи від завданого значення» [6, с. 11].

Фінансова стійкість страхових компаній – це такий стан організації їх грошових потоків як вхідних, так й вихідних, при якому вони здатні своєчасно і у повному обсязі виконувати всі зобов'язання за негативного

впливу зовнішніх чи внутрішніх факторів, а також виконання зобов'язань протягом визначеного часу за рахунок власних і залучених ресурсів та можливість адаптування до постійно змінюваного ринкового середовища.

У Законі України «Про страхування» [12] сам термін «фінансова стійкість» є невизначеним. Але законодавчо встановлено, що виконання обов'язків страховика з виплат за зобов'язаннями має забезпечуватися трьома умовами платоспроможності:

- 1) наявністю сплаченого статутного фонду і гарантійного фонду страховика;
- 2) створенням страхових резервів, достатніх для майбутніх виплат;
- 3) перевищенням фактичного запасу платоспроможності над розрахунковим нормативним запасом платоспроможності.

Беручи до уваги світовий досвід, перш за все, потрібним є активна участь держави щодо розробки вимог, які, звичайно ж, відповідатимуть сьогоdnішнім викликам. На думку деяких вчених [8], доцільним є перегляд саме вимог ЗУ «Про страхування» [12] у частині щодо забезпечення платоспроможності страхових компаній:

1. Вимога щодо додержання мінімального розміру статутного капіталу страховика повинна перевірятися не тільки на дату його державної реєстрації, але і кожні хоча б 3 роки його постійного функціонування. Тоді, якщо фактичний обсяг капіталу буде меншим за встановлений рівень, то страховик повинен збільшити її. Оскільки в страховій діяльності наявні такі випадки, коли страхові виплати виконуються вже після закінчення терміну дії договору, тому в світовій практиці доцільним вважається фінансова звітність, яка буде скорегованою через кожні 3 роки.

2. У чинному законодавстві України існує вимога тільки щодо потреби в гарантійному фонді страховика. Тому страхові компанії нічого не зобов'язує створювати та нарощувати даний фонд у достатньому обсязі з метою забезпечення фінансової стійкості. Тобто, має бути чітко

встановлений мінімальний рівень даного показника згідно до сучасної кон'юнктури ринку та галузі страхової діяльності.

Так, станом на I півріччя 2019 року кількість страхових компаній (СК) становила 249 (таблиця 1), з яких 26 СК зі страхування життя (СК «Life») та 223 СК, що здійснювали види страхування, інші, ніж страхування життя (СК «nonLife»). За I півріччя 2019 року в порівнянні з аналогічним періодом 2018 року кількість страхових компаній зменшилась на 42 СК або на 14,4%.

Таблиця 1

Кількість страхових компаній «nonLife» та «Life»

№ п/п	Кількість страхових компаній	Станом на I півріччя					Відхилення +-
		2015	2016	2017	2018	2019	
1.	Загальна кількість	361	310	300	291	249	-112
2.	СК «nonLife»	312	271	264	260	223	-89
3.	СК «Life»	49	39	36	31	26	-23

Джерело: [11]

У порівнянні з I півріччям 2018 року на 3 865,8 млн. грн. (16,5%) збільшився обсяг надходжень валових страхових премій, а обсяг чистих страхових премій збільшився на 3 373,8 млн. грн. (20,1%). Збільшення валових страхових премій відбулося майже по всіх видах страхування, а саме:

- 1) автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») (збільшення валових страхових платежів на 1 259,6 млн. грн. (21,1%));
- 2) медичне страхування (збільшення валових страхових платежів на 711,3 млн. грн. (42,5%));
- 3) страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ (збільшення валових страхових платежів на 662,1 млн. грн. (31,2%));
- 4) страхування майна (збільшення валових страхових платежів на 422,5 млн. грн. (13,4%));
- 5) страхування життя (збільшення валових страхових платежів на 357,9 млн. грн. (20,7%));
- 6) страхування медичних витрат (збільшення валових страхових платежів на 354,2 млн. грн. (65,3%));

7) авіаційне страхування (збільшення валових страхових платежів на 164,0 млн. грн. (63,8%));

8) страхування від нещасних випадків (збільшення валових страхових платежів на 109,1 млн. грн. (13,1%)).

Проте, попри позитивну динаміку діяльності страхових компаній в Україні в I півріччя 2019 року, існує велика кількість проблем щодо їх фінансової стійкості, які, так як і їх фактори впливу, поділяються на внутрішні та зовнішні. І ті й інші, мають власний негативний вплив, проте зовнішні проблеми ще характеризуються важкістю їх вирішення, оскільки вони не залежать від діяльності страховика, а потребують покращення як економічного, фінансового, політичного, так і соціального становища в цілому (табл. 2). Всі зазначені проблеми являються взаємопов'язаними та взаємозалежними між собою, тобто, так само як й вирішення зовнішніх проблем призведе до покращення ситуації, так й вирішення внутрішніх – буде доречним для конкурентоспроможного функціонування страхових компаній і страхового ринку в цілому.

Таблиця 2

Основні проблеми фінансової стійкості вітчизняних страхових компаній

№ п/п	Назва	Характеристика
1.	Зовнішні	<ul style="list-style-type: none"> - несприятлива політична і економічна ситуація у країні; - недосконала чинна нормативно-правова база; - низький рівень життя суспільства; - відсутність довіри населення до страховиків та низький рівень володіння інформацією щодо стану й можливостей страхового ринку; - досить низький рівень забезпеченості страхових вкладень; - низький рівень капіталізації страхових компаній; - відсутність рейтингування; - перестраховання частини вагомих ризиків за кордоном; - необґрунтований та недоречний виток грошових коштів із України; - знецінення національної грошової одиниці - гривні; - неможливість здійснення довготривалих видів страхування; - відсутність мотивації страхової діяльності із боку держави; - не адаптація до тенденцій розвитку світового страхового ринку.
2.	Внутрішні	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність чіткої стратегії власного розвитку; - відсутність достатньої кількості кваліфікованих фахівців; - неправильність визначення факторів, які впливають на фінансову стійкість; - відсутність діяльності щодо перестраховання; - недосконалість страхового портфеля страхових компаній і можливості його диверсифікації;

		<ul style="list-style-type: none"> - неефективна тарифна політика страховиків; - недостатня величина сформованих страхових тарифів; - відсутність інвестиційної й інноваційної діяльності.
--	--	---

Джерело: [3,7,9].

Проблеми фінансової стійкості страховиків можуть бути вирішені за допомогою заходів, які спрямовані на підготовку професійних страховиків. Також важлива роль у подальшому розвитку страхової галузі відводиться державі, яка за допомогою різноманітних важелів та стимулів може впливати на формування конкурентоспроможного страхового ринку. Так, основними напрямками вдосконалення фінансової стійкості страхових компаній та страхового ринку в цілому є:

1. Наявність власного капіталу, який є першоосною фінансової стійкості страховика та є гарантією збереження його фінансової стійкості, оскільки навіть за умови нестачі страхових премій або прибутку від інвестиційної діяльності, які потрібні для виконання поточних й довгострокових зобов'язань, страховик може погасити їх за рахунок власного капіталу. Проте вказана ситуація може виникнути лише у результаті виникнення катастрофічних подій чи кумуляції ризиків одного і того ж виду. До перелічених вимог фінансової стійкості діяльності страховиків варто додати також такі критерії, як проведення бенчмаркінгу, управління діяльністю за центрами відповідальності, запровадження інноваційних послуг та новітніх технологій, а також організація системи ризик-менеджменту. Тобто, базові й додаткові критерії щодо управління фінансовою стійкістю страхових компаній формують цілісну систему, що в разі раціонального і гармонійного функціонування забезпечить досягнення належного рівня стійкості страховика.

2. Запровадження інноваційних послуг або новітніх технологій, які сприяють збільшенню одержаного прибутку й підвищенню фінансової стійкості страховиків. Так, розвиваючи власну інноваційну діяльність у всіх напрямках діяльності, страховик має здатність протягом тривалого терміну

часу одержувати надприбутки або збільшувати фінансові ресурси з метою запровадження новітніх технологій та нових послуг.

3. Забезпечення стійкості на основі здійснення процесу ризик-менеджменту. Тобто, управлінські підрозділи страхових компаній мають досліджувати причини та наслідки попередніх негативних явищ у економіці, при цьому, створюючи за допомогою обробленої інформації короткострокові та довгострокові власні стратегії антикризових заходів. За рахунок чого, можна створити низку превентивних дієвих заходів ще на початкових етапах дестабілізації страхового ринку, яке у результаті призведе до виходу страховика із кризи не лише швидкими темпами, проте і з найменшими втратами.

4. Правильно сформований страховий договір, умови щодо його виконання та оптимізація страхового портфеля, що необхідний для ефективного управління фінансовою стійкістю страхових компаній. Страхові компанії створюють портфелі ризиків, при цьому, приймаючи на себе велику кількість ризиків. Сама ж ризикованість такого портфеля залежить від достовірного визначення ризику та від взаємозв'язку страхових ризиків. Однак, загальний ризик страхового портфеля в цілому, навряд буде дорівнювати сумі ризиків, які складають такий портфель. Саме тому необхідно здійснювати диверсифікацію, яка залежить від розміру прийнятого на себе ризику. Заходи, що спрямовані на управління фінансовою стійкістю страховиків є низкою направлених дій з метою максимального обмеження та попередження будь-яких ризиків. Тому актуальність існування ризик-менеджменту у страховиках є головною складовою частиною саме управління страховими компаніями. Сам же, процес управління ризиками включає аналіз, контроль і фінансування ризиків та здійснюється ще до моменту укладання договору страхування. Зменшення імовірності виникнення страхового випадку в повній мірі відповідає інтересам страхових компаній. Тобто, якщо строк дії договору закінчився, а страховий випадок ще не відбувся, то такі страхові платежі залишаються в страховій компанії у

вигляді доходів, а у випадку, якщо страхова компанія була змушена виплатити страхове відшкодування – це є збитком.

5. Достовірно визначена вартість страхових послуг, що залежить від формування ефективної тарифної політики, яка є основою фінансової стійкості страховиків. Головне завдання під час створення тарифної ставки полягає в визначенні можливої суми збитку, яка припадає на одиницю її страхової суми. Тобто, тариф дає здатність досягти потрібного балансу між доходами та витратами страхової компанії. Тому саме таке балансування і являється фінансовою стійкістю страховика. В структуру тарифної ставки включено усі потрібні фонди та резерви, які призначені з метою виконання страхових операцій. З цього випливає, що страховий тариф являється моделлю страхового фонду, за яким страхування буде беззбитковим.

6. Проведення безпечної програми перестраховування, яка захищає страхову компанію від можливих втрат, яких вона зазнала би за умови необхідності виконання страхових виплат за всіма договорами страхування, при цьому, не маючи перестрахового покриття. Така програма має належним чином співпадати з політикою страховика щодо лімітів й ризикам андеррайтингу, бізнес-ризикам, ризикам катастроф, а також фінансовим можливостям й кредитоздатності перестраховиків. Окрім розподілу ризиків, програма перестраховування може застосовуватися з метою забезпечення позикових коштів щодо надлишку страховика, яка дає можливість йому підвищити обсяги діяльності порівняно із можливими обсягами.

Отже, вказані напрямки, що спрямовані на підтримку фінансової стійкості страхової компанії є системою цілеспрямованих дій щодо максимального обмеження і попередження будь-якого ризику. Сам процес управління ризиками повинен містити аналіз, контроль та фінансування ризику, та здійснюватися ще до укладання договору страхування або ж існують можливості коли управління ризиком відбувається у процесі дії договору страхування. Вказані пропозиції щодо покращення процесу управління фінансовою стійкістю, перш за все, вплинуть на підвищення

прибутковості страховика, і, відповідно, на ефективність його діяльності та поліпшення фінансових показників.

Висновки. Дослідження теоретичних засад щодо фінансової стійкості страхових компаній й пошук напрямків її вдосконалення сприяє створенню ефективного страхового ринку, що являється невід'ємною складовою фінансової інфраструктури країни із ринковою економікою. В сучасних умовах невизначеності й широкої низки ризиків страховики повинні надавати надійний страховий захист як для юридичних, так й для фізичних осіб, при цьому сприяючи їхньому ефективному функціонуванню й забезпечуючи їхню впевненість в майбутньому. Фінансова стійкість страховика - це не тільки важлива передумовою їхнього виживання, але і запорука успішної та ефективної реалізації його місії і стратегічних цілей. Для покращення ситуації щодо управління фінансовою стійкістю страхових компаній варто започаткувати низку умов, а саме: розвиток і розширення усіх видів страхування методом запровадження європейських й світових технологій, запровадження нових інноваційних видів страхових послуг, здійснити максимальне охоплення ринку та здійснювати повне обслуговування потреб власних клієнтів, а також бути лідером щодо питань зменшення собівартості страхових премій, вдосконалення і зміцнення організаційно-територіальної мережі страховика та запровадити ефективну програму перестраховування. Вказані заходи допоможуть страховим компаніям України покращити рівень власної фінансової стійкості та фінансового стану в цілому, яке дасть можливість їм конкурувати із іншими, як вітчизняними страховими компаніями, так й із зарубіжними.

Список джерел:

1. Архіпов О.П. Страхування навч. посібн. Київ: ЦУЛ. 2012. 208 с.
2. Базилевич В. Д. Страхова справа. Київ: Товариство «Знання», КОО, 2002. 203 с.
3. Богріновцева Л.М., Вергелюк Ю. Ю. Аналіз показників фінансової безпеки страхового ринку України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. №31. С. 174-179.

4. Бойко А. О. Перестраховання як механізм забезпечення фінансової стійкості страхової компанії: дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. Суми, 2016. 278 с.
5. Внукова Н. М. Страховання : теорія та практика: навч.-метод. посібн. Харків: Бурун Книга, 2010. 376 с.
6. Гвозденко О. А. Страховання: посібн. Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект, Г25, 2010. 464 с.
7. Житар М.О. Методичні аспекти управління ризиками страхових компаній. *Аналітично-інформаційний журнал «Схід»*. 2016. Вип. 1(141). С. 13-17.
8. Іванюк І. С. Теоретичні підходи до визначення категорії «фінансова стійкість страхової компанії». *Фінанси України*. 2016. № 11. С. 77–89.
9. Кострач Л. М., Рудь Л. О. Тенденції розвитку страхових компаній в Україні. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2015. №2. С. 135-153.
10. Кужелєв М.О. Фінансова стійкість страхових компаній в умовах динамічного зовнішнього середовища. М.О. Кужелєв, М.О. Житар. *Збірник наукових праць учених та аспірантів «Економічний вісник університету»*, Переяслав-Хмельницький, 2016., № 29/1. С. 287-294.
11. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/>
12. Про страхування: Закон України від 07 березня 1996 року № 85/96. URL: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96- %D0%B2%D1%80](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80).

References

1. Arkhipov O.P. Strakhuvannja navch. posibn. Kyjiv: CUL. 2012. 208 s.
2. Bazylevych V. D. Strakhova sprava. Kyjiv: Tovarystvo «Znannja», KOO, 2002. 203 s.
3. Boghrinovceva L.M., Vergheljuk Ju. Ju. Analiz pokaznykiv finansovoji bezpeky strakhovogho rynku Ukrajinu. *Naukovyj visnyk Khersonsjkogho derzhavnogho universytetu*. 2018. #31. S. 174-179.
4. Wojko A. O. Perestrakhuvannja jak mekhanizm zabezpechennja finansovoji stijkosti strakhovoji kompaniji: dys. ... kand. ekon. nauk : spec. 08.00.08 - Ghroshi, finansy i kredyt. Sumy, 2016. 278 s.
5. Vnukova N. M. Strakhuvannja : teorija ta praktyka: navch.-metod. posibn. Kharkiv: Burun Knygha, 2010. 376 s.
6. Ghvozenko O. A. Strakhuvannja: posibn. Moskva: TK Velby, Yzd-vo Prospekt, Gh25, 2010. 464 s.
7. Zhytar M.O. Metodychni aspekty upravlinnja ryzykamy strakhovykh kompanij. *Analitychno-informacijnyj zhurnal «Skhid»*. 2016. Vyp. 1(141). S. 13-17.

8. Ivanjuk I. S. Teoretychni pidkhody do vyznachennja kategorii «finansova stijkistj strakhovoji kompaniji». *Finansy Ukrainy*. 2016. # 11. S. 77–89.
9. Kostrach L. M., Rudj L. O. Tendenciji rozvytku strakhovykh kompanij v Ukraini. *Zbirnyk naukovykh pracj Nacionaljnogho universytetu derzhavnoji podatkovoji sluzhby Ukrainy*. 2015. #2. S. 135-153.
10. Kuzheljev M.O. Finansova stijkistj strakhovykh kompanij v umovakh dynamichnogho zovnishnjogho seredovyshha. M.O. Kuzheljev, M.O. Zhytar. *Zbirnyk naukovykh pracj uchenykh ta aspirantiv «Ekonomichnyj visnyk universytetu»*, Perejaslav-Khmeljnyckyj, 2016., # 29/1. S. 287-294.\
11. Oficijnyj sajт Nacionaljnoji komisiji, shho zdijsnjuje derzhavne rehuljuvannja u sferi rynkiv finansovykh poslugh. URL: <https://www.nfp.gov.ua/>
12. Pro strakhuvannja: Zakon Ukrainy vid 07 bereznja 1996 roku # 85/96. URL: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96- %D0%B2%D1%80](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80).

Богріновцева Людмила Миколаївна (ORCID: 0000-0001-9597-1085)

- кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансових ринків Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

Чамор Галина Сергіївна – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня ННІ фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

УДК 336.743 (477.87)
DOI 10.33244/2617-5940.2.2019.33-45

Болдова А.А., Болдова Ю.А.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВАЛЮТНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

У даній статті узагальнено засади та особливості сучасного стану валютного ринку України як складової міжнародних економічних відносин. У статті висвітлено деякі проблемні аспекти розвитку валютного ринку України та описано політику Національного банку України щодо їх подолання. Також наведено ряд умов, виконання яких сприятиме нормалізації функціонування валютного ринку; розглянуто цілі, досягнення яких сприятиме подальшому розвитку валютного ринку в Україні; виявлено ряд факторів, які загрожують посиленню відтоку капіталу та розвитку бімонетарної грошової системи. У статті також рекомендовані шляхи до окремих аспектів розвитку валютного ринку та передбачено певні міри для усунення існуючих загроз.

Ключові слова: валютний ринок, валютна система, валюта, гривня, виток капіталу, управління, фінансова сфера, банківська сфера, економіка країни.

Болдова А.А., Болдова Ю.А.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ВАЛЮТНОГО РЫНКА В УКРАИНЕ

В данной статье обобщены принципы и особенности современного состояния валютного рынка Украины как составляющей международных экономических отношений. В статье освещены некоторые проблемы развития валютного рынка Украины и описано политику Национального банка Украины по их преодолению. Также приведен ряд условий, выполнение которых будет способствовать нормализации функционирования валютного рынка; рассмотрены цели, достижение которых будет способствовать дальнейшему развитию валютного рынка в Украине; выявлен ряд факторов, которые угрожают усилением оттока капитала и

развития бимонетарной денежной системы. В статье также рекомендованы пути к отдельным аспектам развития валютного рынка и предусмотрены определенные меры для устранения существующих угроз.

Ключевые слова: валютный рынок, валютная система, валюта, гривна, виток капитала, управления, финансовая сфера, банковская сфера, экономика страны.

Boldova A., Boldova Y.

SOME ASPECTS OF DEVELOPMENT OF THE EXCHANGE MARKET IN UKRAINE

In this article, the principles and features of the current state of the foreign exchange market of Ukraine as a component of international economic relations generalized. The article covers some problems of the development of the foreign exchange market of Ukraine and describes the policy of the National Bank of Ukraine to overcome them. Also, a number of conditions are set out, which will contribute to the normalization of the functioning of the foreign exchange market; the goals, the achievements of which will contribute to the further development of the foreign exchange market in Ukraine, are considered; a number of factors have been identified that threaten the growth of capital outflows and the development of the monetary system. The article also recommends ways to separate aspects of the development of the currency market and provides certain measures to eliminate existing threats.

Key words: *currency market, currency system, currency, hryvnia, capital turnover, management, financial sector, banking, economy of the country.*

Постановка проблеми. Сьогодні фінансового ринку характеризується тим, що прослідковується посилення руху міжнародних капіталів у світі. Більшість країн усувають національні фінансові та торговельні обмеження, надають можливість фінансовим структурам, ринкам та інструментам впливати на економіку. Консолідуєчим та динамічним сектором міжнародних економічних відносин стали валютні ринки.

Різноманітні його сегменти більше інтегруються через використання інноваційних підходів, безпосередньо до прийняття рішень, із питань фінансового управління. За допомогою валютного ринку встановлюються економічні та правові відносини між споживачами і продавцями валют, формується система різноманітних економічних та організаційних відносин між учасниками міжнародних розрахунків з приводу валютних операцій, надання фінансових послуг, здійснення інвестицій та інших видів фінансової діяльності, які в свою чергу потребують використання і обміну іноземних валют.

В Україні, яка є учасником євроінтеграційних процесів, формування ефективного валютного регулювання, підвищення іміджу національної валюти та стабілізація її курсу являються пріоритетними напрямками. Для того щоб бути учасником міжнародних торгових операцій необхідно продовжувати формувати дієвий валютний ринок бо його нормальне функціонування є важливою складовою подальшого розвитку економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження проблем розвитку і діяльності валютних ринків привертають увагу як вітчизняних так і зарубіжних науковців та практиків, що в свою чергу пояснюється розширенням спектру та модернізацією валютних операцій. Авторами цих досліджень є такі науковці: С. Боринець, О. Береславська, А. Гальчинський, О. Гриценко, О. Дзюблюк, М. Житар, А. Косолапов, А. Мороз, Л. Петрашко, М. Савлук, А. Філіпенко та ін.

Не зважаючи на значну кількість наукових праць, присвяченій досліджуваній тематиці, і досі залишається ряд невирішених проблем щодо таких першочергових завдань як, стабілізація національної валюти та популяризація її на міжнародних валютних ринках. А також відсутність швидкої реакції на зміни, які відбуваються на міжнародних ринках.

Метою цієї роботи є узагальнення деяких аспектів діяльності валютного ринку України в системі економічних відносин, які характеризують його сучасний стан та націлюють на пошук шляхів подальшого його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Характеристика валютної сфери України, за сучасних умов, зводиться до підтримки стабільного становища на валютному ринку, нейтралізації різких коливань валютних курсів та відтоку капіталу. Стабільність валютного ринку в свою чергу забезпечує нормальний розвиток зовнішньоекономічних зв'язків держави і всієї економіки. Головним інструментом формування ефективного валютного регулювання, на сучасному етапі розвитку ринкових відносин, є валютні інтервенції, які здійснюються центральним банком країни. Кожна країна, як правило, використовуючи валютні інтервенції, виходить із конкретних особливостей своєї економіки, ступеня її «відкритості» для участі в міжнародних економічних відносинах.

Оскільки гривня є досить нестабільною і є зростання темпів інфляції то не дивно, що перевага надається тій іноземній валюті, яка є резервною у світі, або до якої зберігається висока довіра. Для України і багатьох держав – це американський долар. Попри те, що долар в Україні не став офіційним платіжним засобом, більшість великих угод – купівля нерухомості, коштовних автомобілів тощо – здійснюється за посередництва долара [3].

В результаті обігу двох валют в Україні стало формування бімонетарної системи, що містить у собі негативні наслідки.

По-перше, в умовах часткової доларизації економіки Національний банк втрачає монетарні важелі управління, а також можливість повноцінно реалізувати грошово-кредитну політику. Це означає, що до показника пропозиції грошей включається нова складова – обсяг іноземної валюти в обігу, яким не може управляти центральний банк. По-друге, знижується ефективність фіскальної політики. По-третє, відмова від національної валюти, на користь іноземної з причин високої інфляції, загострює процес

знецінення грошей. Є ще один момент – це втрата Україною прибутку у вигляді сеньйоражу, оскільки його отримує країна – донор валюти, тобто Сполучені Штати Америки. У результаті бімонетарної система ще більше розхитує економічні процеси.

Національний Банк України приймає деякі рішення стосовно вищеописаної проблеми. Одним таким суттєвим обмеженням стало рішення НБУ про позбавлення резидентів можливості виводити за кордон валюту, куплену на міжбанківському ринку за індивідуальною ліцензією або залучену у вигляді кредиту. При цьому банки були позбавлені права здійснювати оптові та форвардні операції. Вони отримали право купувати іноземну валюту для погашення зовнішніх кредитів тільки в тому обсязі, в якому продавали залучену від кредитора валюту на міжбанківському ринку.

Також було встановлено жорсткі обмеження на курс продажу долара США населенню на готівковому ринку, посилені вимоги до заявок уповноважених банків на купівлю іноземної валюти. Ще одним заходом було запровадження Національним банком України, з метою забезпечення мінімізації впливу іноземної валюти з країни, обмеження щодо купівлі та обміну іноземної валюти, яке безпосередньо необхідно для проведення розрахунків з нерезидентами за імпорт продукції, яка має здійснюватися лише за умов фактичного надходження товару на територію України.

Для того, щоб обмежити спрямування отриманих для рефінансування коштів банківськими установами на проведення спекулятивних операцій на валютному ринку, Національний банк України посилив вимоги до рефінансування банків. Зокрема, запроваджено здійснення підтримки ліквідності Національного Банку України лише на підставі детального аналізу заявки кожного окремого банку з урахуванням стану його ліквідності, зменшення депозитів, кредитної активності та участі на міжбанківському кредитному ринку.

Українська гривня – внутрішня валюта, яка не користується попитом за межами країни. Тому для стабілізації курсових коливань Національний банк

України ефективно використав певні обмеження для здійснення валютних операцій суб'єктами ринку.

Для забезпечення зниження ризиків банків за кредитними операціями Національний банк України посилив вимоги до порядку використання і формування резерву для того, щоб відшкодувати можливі втрати за кредитними операціями, що обумовлено значним рівнем кредитного ризику (в умовах знецінення національної валюти та посилення боргового навантаження на позичальників у іноземній валюті), які не мають постійних джерел надходження валютної виручки.

Високий рівень доларизації економіки України веде до виникнення валютних ризиків у разі різких коливань валютного курсу гривні, такі негативні події неодноразово відбувалися на сучасному етапі розвитку внутрішнього валютного ринку. Знову ж проблема полягає у відсутності відповідних нормативно-правових регуляторів. Україні немає єдиного нормативного документа, який поєднував би в собі всі аспекти валютного регулювання і контролю.

Також у існуючій нормативно-науковій літературі не існує чіткого розподілу функцій валютного регулювання та валютного контролю між державними органами, не визначено механізми встановлення режиму валютного курсу, що, у свою чергу, ускладнює можливість прогнозувати валютний ринок [1].

Можна виділити ключові вимоги, які необхідні для успішного функціонування валютного ринку. А саме, забезпечення відповідної ліквідності. Ця умова припускає існування офіційних резервів в урядів країн, які приймають участь у міжнародній торгівлі. Також потребує стимулів для того, щоб комерційні банки, які діють в якості дилерів, що торгують іноземною валютою, мали достатні її резерви для забезпечення потреб приватного сектору.

Дія механізму регулювання. Ця умова потребує, щоб окремі країни проводили економічну та фінансову політику, яка б сприяла підтриманню

збалансованої міжнародної системи платежів. Також є потреба у створенні фінансових механізмів забезпечування регулювання платіжного балансу, а також щоб уряди країн сприяли збереженню рівноваги на ринках іноземної валюти.

Впевненість у міжнародній грошовій системі. Якщо фірми та інвестори приватного сектору будуть впевнені у тому, що уряди проводять політику, яка веде до збалансованої міжнародної системи платежів, вони будуть мати довіру до системи. Міжнародні організації, такі як Міжнародний валютний фонд, намагаються сприяти проведенню такої політики урядами. У доповнення до цього уряди здійснюють спільні зусилля для того, щоб викликати довіру до системи.

В процесі проведення в Україні економічних реформ становлення нової системи державного регулювання економіки, фінансової і банківської сфер і внутрішнього валютного ринку зокрема помітно відставало від темпів, якими здійснювалася їх лібералізація. Следствием цього стало те, що капітал з країни вивозиться не стільки порушуючи закон, скільки в обхід діючих і нормативно-правових норм, тобто в легальних і легалізованих формах, які здавалися допустимими із-за пропусків в законодавстві.

Також варто звернути увагу на посилення дій щодо перешкоджанню «втечі» капіталу, оскільки це має ряд негативних наслідків для економіки країни:

1. зменшується грошова маса в цілому та скорочується пропозиція валюти. Гривня поступає на валютний ринок, конвертується і вивозиться, або взагалі не надходить до країни, якщо в результаті цінових маніпуляцій ховається валютна виручка або здійснюється нелегальний вивіз економічних активів. Скорочується об'єм пропозиції валюти, що продається на Українській міжбанківській валютній біржі, валютне поле різко звужується і курс гривні стає нестійким;

2. скорочуються валютні резерви, яка побічно б'є по курсу гривні. Якщо хоч би частина капіталу, що «втік», залишилася в країні, валютні резерви могли б бути в 3-4 рази більше, ніж в даний час;

3. скорочуються інвестиційні ресурси та створюється штучний попит на зарубіжні кредити а також у країну не інвестується прибуток, одержаний від капіталу, що «втік» за кордон;

4. зменшується база оподаткування. При державному регулюванні вивозу капіталу операції реєструються, а тому сплачуються податки.

5. знижується стійкість фінансового ринку, виникає асиметрія між його сегментами.

Для того, щоб стримувати виток капіталу з економіки необхідно розробити стратегічну програму і тактику дій, зробити «втєчу» капіталу економічно не вигідною. Перш за все, необхідно забезпечити соціально-економічну і політичну стабільність в Україні і захист прав власності. Необхідний правовий режим гарантій для страхування комерційних і політичних ризиків, непередбачених дій держави [5].

Цілі, для досягнення яких потрібно вводити обмеження потоків капіталу:

1. утримання внутрішніх заощаджень;
2. збереження внутрішньої бази оподаткування;
3. встановлення правильної послідовності кроків по досягненню економічної лібералізації;
4. зниження коливання обмінного курсу і зменшення частоти і сили спекулятивних актів.

Отже, слід зазначити наступне: лібералізація ринку, зокрема валютного, повинна проводитися в умовах досягнутої макроекономічної стабільності, міцного валютно-фінансового положення країни, здорової і ефективно функціонуючої банківської системи. Реформи, що в цьому випадку проводяться, досягають своїх цілей, стають стимулом для розвитку

зовнішньоекономічної діяльності і інтеграції національної економіки в систему світового господарства [5].

Проблемним аспектом на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин та валютного ринку України є боротьба з відмиванням грошей. За роки незалежності в Україні неодноразово робилися спроби подолати це негативне явище. Зокрема, вживалися заходи для протидії відпливу капіталу у сфері зовнішньоекономічних відносин.

Проблемою валютної безпеки України є структура золотовалютних резервів. Оскільки лише 4% золотовалютних резервів України зберігається у золоті. Дослідивши ситуацію у світі стає зрозуміло, що структура золотих резервів економічно розвинутих країн відрізняється від України, зокрема США зберігає понад 76% резервів, Німеччина – 74%, Італія – 74%. Таким чином, існує незахищеність валютної безпеки України, оскільки нинішній відсоток зберігання золотовалютних резервів у золоті не відображає реальних потреб структури золотовалютних резервів.

Діюча система валютного регулювання України потребує удосконалення. Це передбачає: погодженість дій держави з ринковими механізмами; підвищення якості валютного законодавства, зростання ролі державних інститутів в сфері валютного регулювання, удосконалення механізмів застосування форм валютного регулювання. В процесі удосконалення системи валютного регулювання в Україні доцільно використовувати досвід зарубіжних країн. На сучасному етапі в Україні ефективно можуть бути застосовані такі механізми валютного регулювання країн як:

1. оптимізація режиму валютного курсу;
2. особливістю застосування валютних інтервенцій за умови дії плаваючого валютного курсу;
3. репатріацією валютних цінностей [3].

Висновки. Отже, прийняття та виконання державними уповноваженими органами відповідних рішень щодо регулювання валютних

відносин має базуватися на комплексі заходів поетапної реалізації валютного регулювання, спрямованого на забезпечення стабільності національної валюти як одного з домінуючих чинників економічного розвитку. Це дозволить обґрунтувати раціональний вибір інструментів валютного регулювання. Але на сучасному етапі економічного розвитку країни основними завданнями валютної політики Національного банку України є:

- відновлення курсової стабільності гривні;
- сприяння процесу доларизації вітчизняної економіки;
- ефективне управління міжнародними резервами;
- забезпечення збалансованості платіжного балансу країни;
- вдосконалення організаційної структури внутрішнього валютного ринку;
- створення сприятливих умов для інвестування коштів резидентами і нерезидентами у національну економіку;
- затвердження програми співробітництва з МВФ для підтримки гривні;
- підвищення прозорості і передбачуваності операцій НБУ на валютному ринку;
- зменшення рівня доларизації української економіки через підвищення привабливості гривневих активів;
- удосконалення структури внутрішнього валютного ринку з урахуванням міжнародної практики;
- удосконалення нормативної бази НБУ;
- посилення роботи з моніторингу валютних ризиків;
- удосконалення механізмів контролю та протидії спекуляціям;
- стимулювання експорту і забезпечення рівноваги платіжного балансу [7].

Вибір режиму валютного курсу має визначатися станом економіки, грошового обігу, платіжного балансу країни та достатнім обсягом міжнародних резервів, масштабами зовнішніх інвестицій і величиною

зовнішнього боргу, обсягом грошової маси та режимом курсу національної валюти.

На динаміку обмінного курсу гривні мають суттєвий вплив адміністративні інструменти валютного регулювання, які передбачають встановлення законодавчих і нормативних правил, спрямованих на заборони, встановлення лімітів на операції резидентів і нерезидентів із валютними цінностями. Разом з тим, застосування адміністративних заходів є більш ефективним у короткостроковому періоді, а у довгостроковій перспективі валютне регулювання має бути спрямоване на лібералізацію валютних відносин.

З метою забезпечення курсової стабільності гривні, збереження рівноваги на міжбанківському валютному ринку перспективним напрямом розвитку системи валютного регулювання має стати його лібералізація в частині скорочення валютних обмежень, в першу чергу щодо операцій за поточним рахунком, з подальшим усуненням обмежень за капітальними операціями. Удосконалення валютного регулювання повинно здійснювались у напрямі посилення його стимулюючого впливу на надходження прямих іноземних інвестицій з одночасним обмеженням короткострокових іноземних капіталів, які мають боргову природу. Такі заходи сприятимуть економічному розвитку з одночасним структурним реформуванням економіки та інтеграції України до світової економічної системи.

Список джерел:

1. Міністерство фінансів України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. URL:<http://www.minfin.gov.ua>.
2. Про банки і банківську діяльність : Закон України / Верховна Рада України. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1587-18>.
3. Про Національний банк України :Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV / Верховна Рада України. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.

4. Береславська О. Дисбаланси валютного ринку України. Вісник Національного банку України, 2013. (№ 3(205)). С. 3–44.
5. Береславська О. Загальні тенденції розвитку валютного ринку України. Вісник НБУ, 2014. С. 31–35.
6. Болдова А.А.Проблематика глобальної фінансової нестабільності України / Антоніна Болдова, Юлія Болдова / Концептуальні засади менеджменту та фінансів в умовах глобальної нестабільності.[Електронний ресурс] : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми менеджменту та фінансів в сучасних глобалізаційних процесах» (14 березня 2019 р.). – Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. – С 209-210.
7. Житар М.О. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток міжнародної економіки / М.О. Житар, Н.С. Грушко // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Трансформація національної економіки в контексті реалізації євроінтеграційної стратегії» – м. Миколаїв, 9 листопада 2018. – С. 29-31
8. Юрчишин В. Сучасна валютна політика та особливості її реалізації в Україні. Київ : Заповіт, 2016. 120 с.

References

1. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Oficijnyj sajt. [Elektronnyj resurs]. URL:<http://www.minfin.gov.ua>.
2. Pro banky i bankivsjku dijajlnistj : Zakon Ukrainy / Verkhovna Rada Ukrainy.URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1587-18>.
3. Pro Nacionaljnyj bank Ukrainy :Zakon Ukrainy vid 20.05.1999 # 679-XIV / Verkhovna Rada Ukrainy.URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
4. Bereslavsjska O. Dysbalansy valjutnogho rynku Ukrainy. Visnyk Nacionaljnogho banku Ukrainy, 2013. (# 3(205)). S. 3–44.
5. Bereslavsjska O. Dysbalansy valjutnogho rynku Ukrainy. Visnyk Nacionaljnogho banku Ukrainy, 2013. (# 3(205)). S. 3–44.
6. Boldova A.A.Problematyka ghlobaljnoji finansovoji nestabiljnosti Ukrainy / Antonina Boldova, Julija Boldova / Konceptualjni zasady menedzhmentu ta finansiv v umovakh ghlobaljnoji nestabiljnosti.[Elektronnyj resurs] : zbirnyk materialiv VI Mizhnarodnoji naukovopraktychnoji internet-

конференції «Актуальні проблеми менеджменту та фінансів в сучасних глобалізаційних процесах» (14 березня 2019 р.). – Ірпінj : Університет DFS України, 2019. – С 209-210.

7. Zhytar M.O. Vplyv globalizacijnykh procesiv na rozvytok mizhnarodnoji ekonomiky / M.O. Zhytar, N.S. Ghrushko // Materialy II Mizhnarodnoji naukovo-praktychnoji konferenciji «Transformacija nacionalnoji ekonomiky v konteksti realizaciji jevrinteghracijnoji strateghiji» – m. Mykolajiv, 9 lystopada 2018. – S. 29-31

8. Jurchyshyn V. Suchasna valjutna polityka ta osoblyvosti jiji realizaciji v Ukraini. Kyjiv : Zapovit, 2016. 120 s.

Болдова Антоніна Андріївна (ORCID: 0000-0001-5116-963X) – кандидат педагогічних наук, доцент, заступник директора ННІ фінансів, банківської справи з виховної роботи навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України, (м. Ірпінj).

Болдова Юлія Андріївна - здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня ННІ фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінj).

УДК 338
DOI 10.33244/2617-5940.2.2019.46-67

Гурочкіна В.В., Кравченко Л.В.

СВІТОВІ ТРЕНДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто сучасний стан та структура легкої промисловості. Досліджено місце у світовому рейтингу України, щодо умов ведення підприємницької діяльності та конкурентоспроможності в порівнянні із іншими країнами світу. Висвітлено позиції розвитку легкої промисловості України, ключові драйвери виробництва продукції та особливості в умовах нестабільного зовнішнього середовища. Досліджено показники динаміки розвитку світової першості (ТОП-10) галузі легкої промисловості та показників їх капіталізації. Зазначено обсяги зовнішньої торгівлі України в розрізі текстильних готових виробів. Перелічено основні системні проблеми занепаду галузі та визначено стратегічні перспективи розвитку підприємств легкої промисловості України.

Ключові слова: конкурентоспроможність, легкість ведення бізнесу, легка промисловість, інновації, розвиток, драйвери виробництва.

Гурочкіна В.В., Кравченко Л.В.

МИРОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ

В статье рассматривается современное состояние и структура легкой промышленности. Исследовано место в мировом рейтинге Украины по условиям ведения бизнеса и конкурентоспособности по сравнению с другими странами мира. Определены позиции развития легкой промышленности Украины, ключевые факторы производства и особенности в условиях нестабильной внешней среды. Исследованы индексы динамики развития мирового первенства (ТОП-10) легкой промышленности и индексы их капитализации. Указаны объемы внешней торговли Украины в разрезе

текстильных готовых изделий. Перечислено основные системные проблемы упадка промышленности и определено стратегические перспективы предприятий легкой промышленности Украины.

Ключевые слова: конкурентоспособность, простота ведения бизнеса, легкая промышленность, инновации, развитие, драйверы производства.

Hurochkina V., Kravchenko L.
**WORLD TRENDS AND PROSPECTS
 ENTERPRISES OF LIGHT INDUSTRY OF UKRAINE**

Article deals with current state and structure of light industry. The place in the world ranking of Ukraine on conditions of Doing Business and Competitiveness in comparison with other countries of the world is investigated. The volume of foreign trade of Ukraine in the section of textile finished products is indicated. The position of light industry development of Ukraine, key drivers of product production and features in conditions of unstable environment are identified. Dynamics of development world championship (TOP-10) of light industry and indicators of their capitalization are investigated. The main systematic problems of industry decline are listed and strategic prospects of development light industry enterprises of Ukraine are defined.

Keywords: competitiveness, ease of doing business, light industry, innovation, development, production drivers.

Постанова проблеми. Синхронізація історичних фактів та подій щодо позиції легкої промисловості країни свідчить, що вона займала вагоме місце у виробництві промислових товарів народного господарства кожної країни світу. В Україні з часів набуття незалежності, динаміка показників обсягів виробництва легкої промисловості щорічно зменшується, що в цілому негативно впливає й на розвиток промислового національного господарства. Сьогодні легка промисловість є однією з базових стратегічних галузей національного господарства, що лежать в основі розвитку економіки країни.

На часі сучасний стан функціонування і розвитку легкої промисловості України досить складний, так як зумовлений низкою певних проблем. Враховуючи наявність колосального соціального потенціалу (людський капітал та значне середовище попиту), все одно ці проблеми гальмують та блокують розвиток легкої промисловості як галузі народного господарства. Тому визначення місця легкої промисловості України в світових загальних рейтингах текстильної продукції та основні її драйвери, що можуть суттєво покращити становище українських виробників легкої промисловості на ринку України та можливі її перспективи виходу на зовнішній ринок країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питаннями розвитку легкої промисловості України та розробкою механізму забезпечення конкурентоздатності і інвестиційної привабливості підприємств легкої промисловості займалися багато економістів та вчених, серед яких Войнаренко М.П., Геєць В.М., Бродюк І. В., Гавриленко Т.В., Наумова Л.М., Плотніченко І.Б., Селіверстова Л.С., Міх О. М., Тандрик І. та інші. Однак в умовах сьогодення проблеми підприємств легкої промисловості залишаються невирішеними. Тому виникає необхідність дослідження сучасного стану легкої промисловості з метою розроблення заходів подальшого зростання підприємств.

Метою статті є оцінка сучасного стану та динаміки розвитку світової легкої промисловості, визначення лідерів галузі та наведення перспектив для України.

Виклад основного матеріалу. Уряд та чиновники країни постійно наголошують про готовність прислухатись до глобальних ініціатив бізнесу, оскільки нагальним питанням є створення робочих місць та забезпечення конкурентоспроможності галузі, особливо коли мова йде про легку промисловість України. Уряд країни постійно вдосконалює та працює на дерегуляцією нормативно-законодавчих актів, але до створення привабливих умов для введення бізнесу ще дуже далеко.

Стратегічні напрями розвитку України повинні відображатися у зміцненні їх позицій у міжнародних рейтингах, а новим етапом розвитку України є залучення внутрішніх та іноземних інвестицій, реформа судової влади, боротьба з корупцією, завершення конфліктної ситуації всередині країни, забезпечення суспільства, інформатизація та її захист [17, с. 190].

Отже, неодноразово зазначалось, що вагомість міжнародної оцінки та дані рейтингів є стратегічними пріоритетами на шляху розвитку економік країн світу.

У 2019 році був оприлюднений «Рейтинг Світового банку «DoingBusiness», що оцінює легкість ведення бізнесу за 10-ма субіндексами в різних країнах світу. Компоненти рейтингу оцінюють нормативні акти, що регулюють діяльність малих і середніх підприємств протягом усього життєвого циклу, та їх фактичне використання на практиці.

Рейтинг DoingBusiness існує ще з 2003 року, інформація готується на 1 травня, а публікуються, зазвичай, восени поточного року. За 10 субіндексами для зіставлення умов регулювання підприємницької діяльності між країнами і в їх динаміці, виявляються успішні реформи у сфері регулювання бізнесу. Підвищення позицій України за цим рейтингом є одним з ключових стратегічних індикаторів реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [10].

На сьогоднішній день зі 190 країн світу Україна зайняла 71 позицію, що на 5 пунктів більше за минулий рік, динаміка показників згрупована у таблиці 1.

Таблиця 1

**Динаміка показників позиції України та деяких країн світу
у рейтингу «DoingBusiness»**

Країна \ Рік	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Україна	112	96	83	80	76	71
Грузія	8	15	24	16	9	6
Туреччина	69	55	55	69	60	43
Росія	92	62	51	40	35	31
Польща	45	32	25	24	27	33

Джерело: згруповано на даними [8,12].

Найбільше зростання показника належить Росії, він виріс на 61 п. Що року позиції України теж покращуються, так з 2014 року показник виріс на 41 п., а в порівнянні із показниками інших країн світу – це стрімке збільшення, що характеризує послаблення бюрократичних бар'єрів на шляху легкого створення бізнесу.

Не менш важливим показником є індекс глобальної конкурентоспроможності, що формує організація WorldEconomicForum (WEF). Даний рейтинг країн розраховується незалежною організацією. Згідно результатів розрахунку GCI Україна у 2018 році посіла 83-є місце серед 140 країн світу, втративши дві позиції за рік, дані наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

Динаміка змін позицій України та деяких країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності за 2014–2018 рр.

Країни	Позиції в рейтингу				
	2014-2015 місце з 144 країн	2015-2016 місце з 140 країн	2016-2017 місце з 138 країн	2017-2018 місце з 137 країн	2018-2019 місце з 140 країн
Україна	76	79	85	81	83
Грузія	69	66	59	67	66
Туреччина	45	51	55	53	55
Росія	53	45	43	38	43
Польща	43	41	36	39	37

Джерело: згруповано на даними [13-15].

Розглянувши динаміку змін позицій країн за Індексом глобальної конкурентоспроможності за 2014–2018 рр. видно, що нажаль, наша країна знаходиться в групі латиноамериканських та африканських країн, що розвиваються. Конкурентоспроможність України зменшилась у рейтингу на 7 пунктів, що характеризує послаблення потенціалу країни.

Начасі сучасний стан національного господарства в цілому та функціонування галузі легкої промисловості України має досить складний характер. На ситуацію у підприємницькому середовищі легкої промисловості впливає значна кількість чинників, але вони між собою подібні та зводяться до одного-це політична та економічна нестабільність України загалом. Тому вирішення цих проблем потребує комплексного підходу, як з боку держави, так і діючих підприємств на ринку.

За даними світового рейтингу MSCI Europe, який складає вже 45 років поспіль, команда висококваліфікованих керівників з різних галузей включаючи управління активами, банківською справою, брокерськими послугами, консалтингом, приватними інвестиціями та технологіями.

Індекс базується на методології Глобальних інвестиційних індексів MSCI (GlobalInvestableMarketIndexes - GIMI) - комплексний та послідовний підхід до побудови індексів, що дозволяє скласти обґрунтовані глобальні погляди та переглядати регіональні порівняння всіх розмірів ринкової капіталізації, сегментів та сегментів стилів та комбінацій [18].

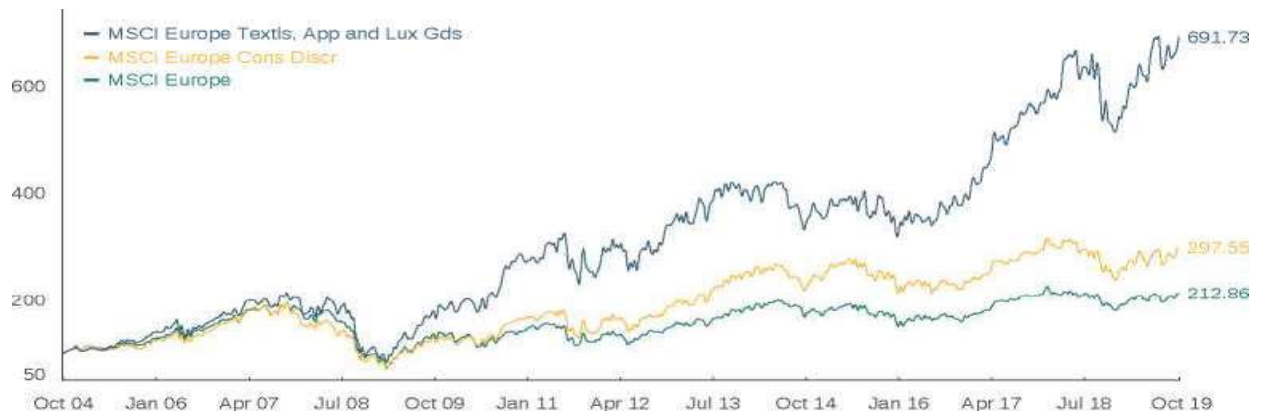
Індекс MSCI Europeорієнтований на визначення рівня розвитку легкої промисловості (текстилю, одягу, товарів розкоші) в основі якого є велика та середнякапіталізація у 15 країнах, що розвиваються (Австрію, Бельгію, Данію, Фінляндію, Францію, Німеччину, Ірландію, Італію, Нідерланди, Норвегію, Португалію, Іспанію, Швецію, Швейцарію та Великобританію). Метою складання індексу MSCI Europe є інформування інвесторів щодо їх інвестиційних рішень та покращення прозорості інвестиційного процесу.

Усі цінні папери в індексі MSCI Europeкласифікуються у групі галузей споживчих товарів та одягу (у секторі споживчих послуг) відповідно до Глобального галузевого стандарту класифікації (GICS).

Індекс MSCI Europe формується за таким методом: MSCI FaCS - це стандартний метод (MSCI FaCSMethodology) для оцінки звітності та про фактори впливу на формування портфелів власного капіталу. MSCI FaCS складається з груп факторів (наприклад, значення, розмір, імпульс, якість, врожайність та мінливість), які були детально задокументовані в академічній галузілітература та підтверджена MSCI Research як ключовий рушій ризику та прибутку в портфелі власних капіталів. Ці групи факторів створені шляхом об'єднання 16 факторів (наприклад, виробіток, прибуток / дивіденди, приріст, важіль, змінність / якість / прибуток)остання модель глобального ризику факторів власного капіталу Barra, GEMLT, покликана зробити порівняння фондів прозорими та інтуїтивно зрозумілими для використання.

Фактор MSCIBox, що працює на базі MSCI FaCS, забезпечує візуалізацію, розроблену для легкого порівняння абсолютних експозицій фондів / індексів та їхорієнтири по 6 групам факторів, які історично демонстрували надлишкову ринкову віддачу в довгостроковій перспективі [18].

Динаміку кумулятивного Індексу MSCI Europe за роками представлено на рис 1.

Рис. 1 Динаміка кумулятивного Індексу MSCI Europe (млрд. дол. США) за 2004-2019 рр. [18]

Отже, на рисунку ми спостерігаємо зростання рівня капіталізації світових лідерів легкої промисловості, починаючи із 2008 р. після світової фінансової кризи, відбулось стрімке зростання рівня 50-60 з і до 691,73 млрд. дол. США у 2019 р. тобто в 10 раз.

Розглянемо далі динаміку приросту показників за роками Індексу MSCI Europe представлено у таблиці 3.

Щодо оцінки динаміки руху показників по роках, слід зазначити, що найбільше коливання відбулось у 2008 році (під впливом світової фінансової кризи), у 2011 році відбулось зменшення на 12,66 %, у 2014 році на 12,41 % та за останній період у 2018 р. відбулось зменшення на 8,02 %. Тобто відбуваються постійні коливання наряду із загальною економічною тенденцією розвитку та показниками стабільності Євро зони.

Ключовими лідерами у легкій промисловості Європейського союзу є наступні групи компаній, що представлено у таблиці 4.

**Динаміку руху показників за роками Індексу MSCI Europe
У Європі станом на 2019 р., %**

Year/ Роки	MSCI EuropeTextls, AppandLuxGds / Індекс MSCI Europe(текстилю, одягу, товарів розкоші)	MSCI EuropeConsDiscr/ Індекс MSCI Europe споживчий дискреційний	MSCI Europe
2018	-8.02	-18.48	-14.86
2017	42.37	24.84	25.51
2016	14.07	-3.35	-0.40
2015	-3.33	0.73	-2.84
2014	-12.41	-5.05	-6.18
2013	21.44	35.64	25.23
2012	37.32	34.75	19.12
2011	-12.66	-14.03	-11.06
2010	54.06	26.99	3.88
2009	62.19	36.47	35.83
2008	-45.92	-46.49	-46.42
2007	18.65	10.71	13.86
2006	32.17	33.85	33.72
2005	18.06	5.41	9.42

Джерело: згруповано на даними [18].

Таблиця 4

**ТОР 10 компаній легкої промисловості (текстилю, одягу, товарів розкоші)
за рівнем розвитку та обсягами капіталу уЄвропі станом на 2019 р.**

Constituents / Складові	Country / Країна	FloatAdjMktCap (USD Billions) / Капіталізація, млрд. дол. США	IndexWt. (%) / Індекс %
LVMH MoetHennessy	FR	118.55	32.28
Adidas	DE	55.71	15.17
Essilorluxottica	FR	43.26	11.78
Kering	FR	43.13	11.74
Finrichemontnamena	CH	41.05	11.18
HermesInternational	FR	22.79	6.21
BurberryGroup	GB	10.88	2.96
SwatchGroup Inh	CH	8.11	2.21
MonclerSpa	IT	6.96	1.89
Puma	DE	6.24	1.70
Total		356.68	97.12

Джерело: згруповано на даними [18].

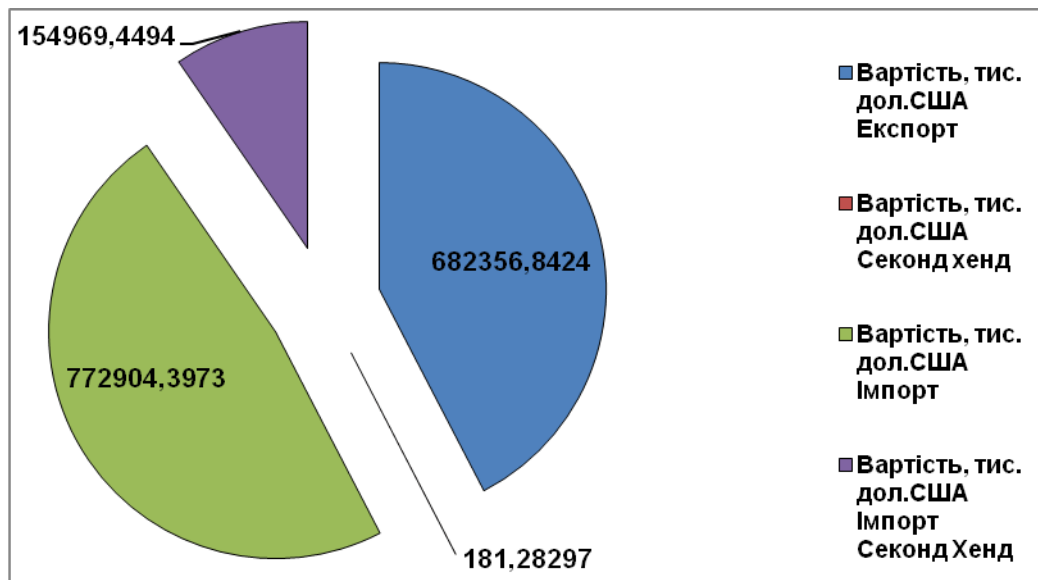
За даними індексу MSCI Europe найбільшою компанією легкої промисловості є французька компанія LVMH MoetHennessy – виробник

предметів розкоші. Група включає такі світові марки та бренди як: Louis Vuitton, Givenchy, Kenzo, Chaumet, Moët & Chandon, Hennessy, TAG Heuer тощо. Дана група займає 14 % світового обсягу продажів та її Індекс MSCI Europe складає 32,3 %. Adidas займає другу позицію та індекс MSCI Europe складає 15,17 %, вдвічі менше.

Оглянувши показники рівня капіталізації TOP – 10 світового лідерства у легкій промисловості, стає зрозумілим, що місце легкої промисловості України залишається далеко позаду в порівнянні із гігантами. Є певні проблеми про які неодноразово вже зазначалось.

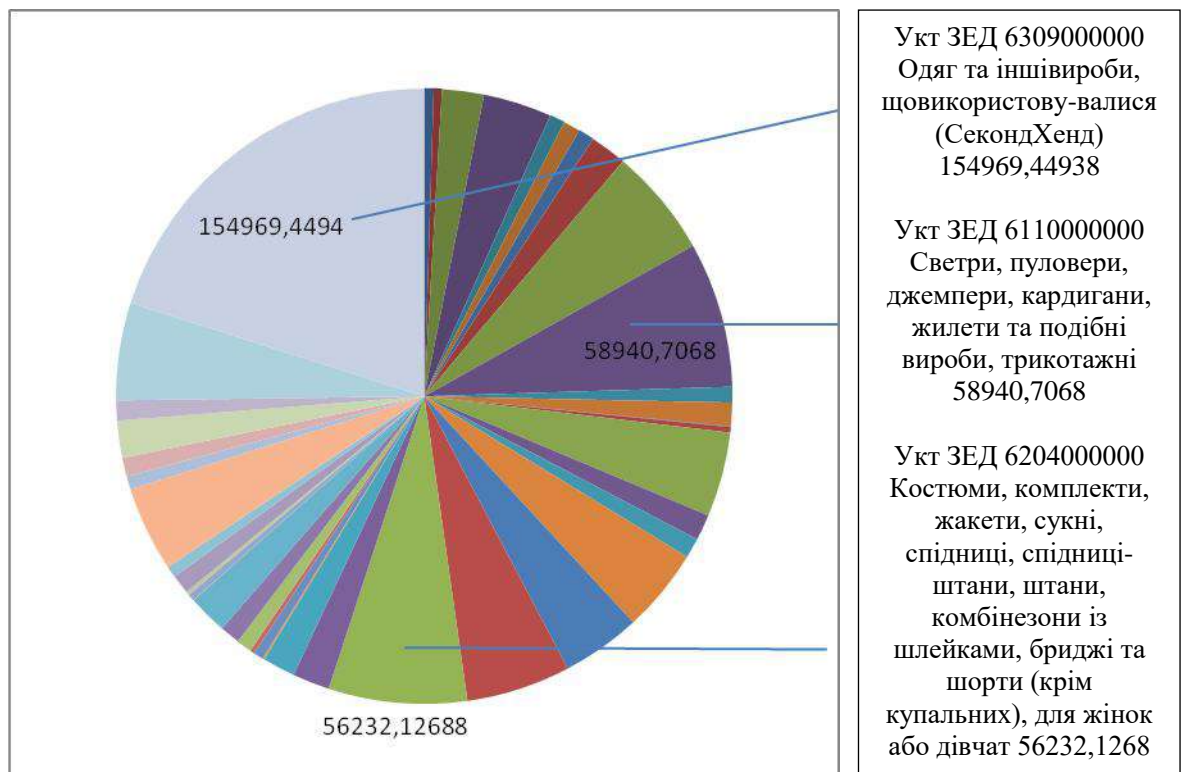
Величезний потенціал галузі легкої промисловості невілюється при не ефективній зовнішньоекономічній діяльності вітчизняних підприємств, слід переглянути «звичку» експортувати сировинні продукти, доводити їх до кінцевого вигляду на благо національній економіці, а не наповнювати бюджети інших країн світу. Це можливо досягти завдяки впровадженню інновацій та залучення іноземних інвестицій у легку промисловість. Тільки таким чином, можливе здійснення захисту від численного переліку ризиків у зовнішньоекономічній діяльності підприємств легкої промисловості України [3, с. 21].

Зовнішня торгівля України готовими текстильними виробами по кодам УКТ ЗЕД 6101000000-631000000 у 2018 р. склала 682356,8424 тис. дол США експорту та 772904,3973 тис. дол США імпорту, тобто Україна по характеру галузі діяльності легкої промисловості імпортоорієнтована країна, адже домінує обсяги імпортової текстильної продукції. В складі імпортової продукції легкої промисловості найбільшу частку займає одяг та інші вироби, що використовувалися (СекондХенд) аж на 154969,44938 тис. дол. США. Зовнішня торгівля України текстильними готовими виробами за кодами УКТ ЗЕД 6101000000-631000000 за 2018 рік, в тому числі в структурі імпорту і обсяги секондхенду на рис. 2.

Рис 2 Зовнішня торгівля України текстильними готовими виробами за кодами УКТ ЗЕД 61-63 за 2018 рік. Сформовано за даними [2]

Обсяги імпортих текстильних виробів за кодами УКТ ЗЕД 6101000000-631000000 у 2018 р. сформовано на рис. 3.

Рис 3 Обсяги імпортих текстильних виробів за кодами УКТ ЗЕД 6101000000-631000000 у 2018 р., тис. дол. США. Складено за даними [2]

Отже, обсяги одягу та інших виробів, що використовувалися просто вражають, вони втричі більше за обсягів готових текстильних виробів. Враховуючи те, що загальний показник обсягу імпорту текстильних виробів склав у 2018 році 772904,3973 тис.дол США, то обсяг секондхенду складає 20,05 %. Тобто середній показник по Україні невітійний, кожна 5 – та імпортна річ з одягу та інших виробів українців є такою, що використовувалась раніше.

Щодо перспектив – основними, на нашу думку, залишається концентрувати зусилля на слабких характеристиках виробництва легкої промисловості та розвивати культуру споживання. Для орієнтиру можливо взяти за основу оцінку потенціалу виробництва країни за індексом «Драйверів виробництва» (DriversofProduction), що формує WEF. Він дає надії для України є втішні моменти.

Даний рейтинг країн орієнтовано на оцінку готовності, тобто здійснюється аналіз середнього рівня, орієнтований на виробництво. Індекс окремо не аналізує позиції країн у конкретних підгалузях чи галузях виробництва, проте оцінює середню національну готовність до виробництва. Субіндексами DriversofProduction стали: технології та інновації, людський капітал, глобальна торгівля та інвестиції, інституційна структура, сталі виробництво, середовище попиту. Динаміка індексу DriversofProduction представлена у таблиці 5.

В розрізі субіндексів щодо оцінки драйверів виробництва України, найбільшу частку займає людський капітал із показником 5,79, що більше за такі країни як Китай, Польща, Угорщина, Латвія, Греція.

Значне середовище попиту із показником 4,53, що є більшим за показники попиту у Латвії, Угорщині, Вірменії, й майже межує показник із Грецією. Для України вкрай необхідні технології та інновації для розвитку національного господарства та наведення порядку у інституційній інфраструктурі.

**Динаміка індексу Drivers of Production України
та деяких країн світу у 2018 р.**

Країна	Драйвери виробництва		Технології та інновації		Людський капітал		Глобальна торгівля та інвестиції		Інституційна структура		Стале виробництво		Середовище попиту	
	Оцінка	Ранг	Оцінка	Ранг	Оцінка	Ранг	Оцінка	Ранг	Оцінка	Ранг	Оцінка	Ранг	Оцінка	Ранг
Китай	6.14	25	5.74	25	5.57	40	7.21	9	4.88	61	5.52	66	7.93	2
Польща	5.83	31	4.75	37	5.66	36	6.41	23	6.14	39	7.09	25	5.90	23
Угорщина	5.30	40	4.42	49	5.47	42	5.55	44	5.70	44	7.95	12	4.51	59
Кіпр	5.65	33	5.01	33	6.44	24	6.36	24	6.28	35	5.33	74	3.80	79
Латвія	5.39	38	4.54	42	5.63	37	5.64	39	6.42	33	8.44	7	3.45	89
Бразилія	5.03	47	4.49	45	4.42	74	5.27	54	4.51	72	7.55	19	6.10	21
Греція	4.96	50	4.10	57	5.33	44	5.36	52	4.89	59	6.61	41	4.62	54
Грузія	4.92	54	5.02	32	4.46	71	5.48	47	5.95	41	4.40	92	3.47	88
Казахстан	4.74	61	4.06	58	5.42	43	4.88	63	4.59	68	4.44	91	4.87	49
Азербайджан	4.69	62	4.14	55	5.23	47	4.63	66	4.55	70	4.86	79	4.89	47
Україна	4.47	67	3.51	74	5.79	34	5.11	59	3.38	94	4.59	88	4.53	58
Єгипет	4.46	68	4.21	53	3.93	85	4.23	75	4.30	78	6.43	48	5.37	36
Вірменія	4.43	70	3.53	72	5.07	51	4.41	72	4.93	58	5.85	62	3.68	81

Джерело: сформовано за даними [19]

Системними проблемами для підприємств легкої промисловості є:

- технічна та технологічна відсталість України у порівнянні з зарубіжними компаніями;
- низький інвестиційний та інноваційний рівень активності в галузі;
- відсутність банківських кредитів під прийнятні відсотки;
- занепад вітчизняної сировинної бази та висока частка імпортованих товарів, яка є причиною залежності від зарубіжних країн;
- високий рівень імпорту та тіньової економіки;
- відсутність цивілізованого ринку споживчих товарів, що проявляється у загостреній конкуренції на внутрішньому ринку;
- соціальна та кадрова проблема, що проявляється у дефіциті кадрів, плинності кадрів, від'їзді закордон працівників;
- різке зниження купівельної спроможності населення та низький рівень впровадження власних наукових розробок;

- неможливість проведення ефективної реструктуризації підприємств та їх пристосування до діяльності у ринковому середовищі;
- негнучкість великих швейних підприємств, що унеможлиблює швидко переорієнтацію виробництва;
- проведення на державному рівні вирішення питання утилізації відходів легкої промисловості;
- недосконалість системи в сфері держаних закупівель, оскільки де використовуються кошти платників податків, мають брати участь підприємства усіх форм власності та для рівних умов використання цінових пропозиції без урахування ПДВ.

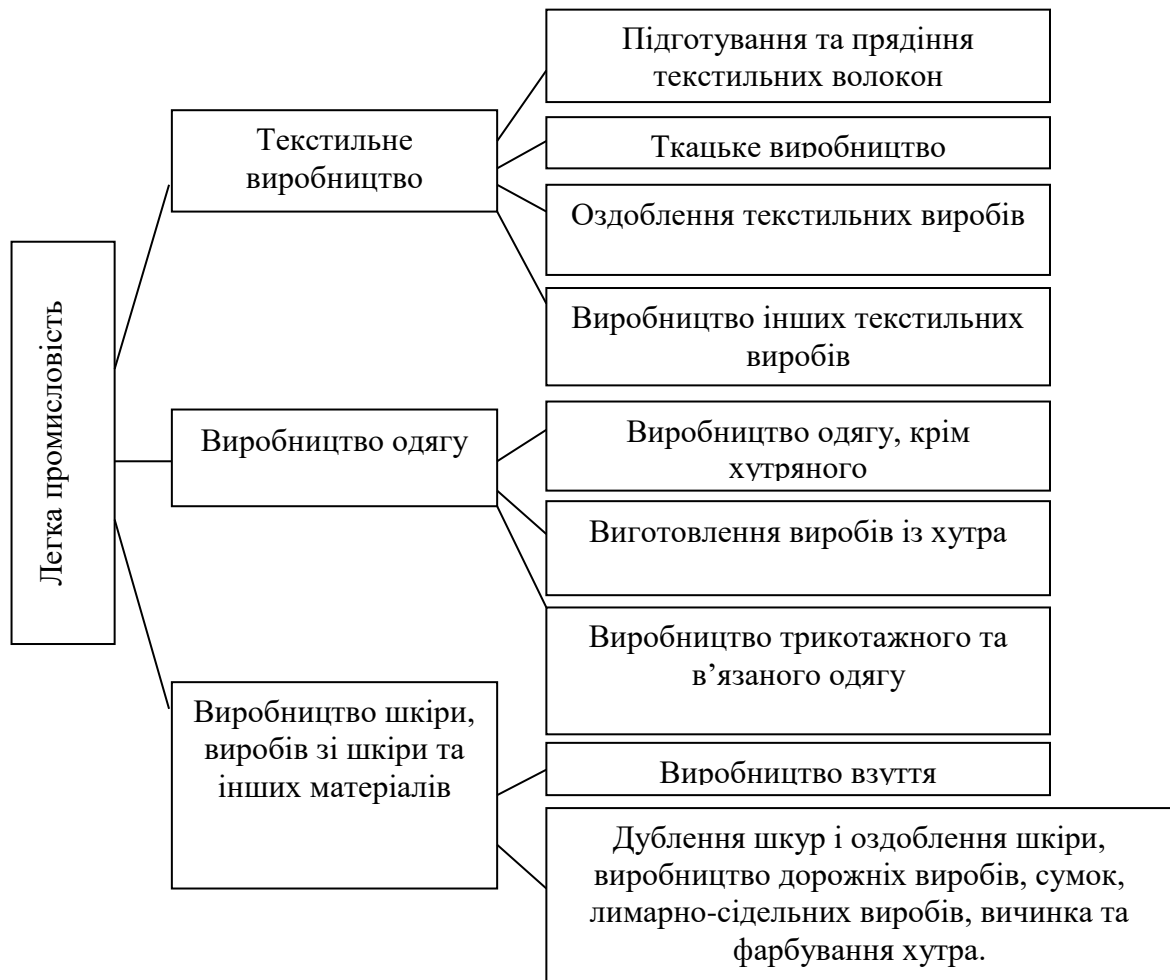
Легка промисловість є сумою спеціалізованих промисловостей, що виробляють предмети масового споживання з різних видів сировини. Тобто, саме легка промисловість охоплює одне з вагомих місць у постачанні валового національного продукту та відіграє досить важливу роль в економіці країни.

Відповідно до КВЕД легка промисловість об'єднує 23 види економічної діяльності, що згруповані в 3 основні розділи: текстильне виробництво; виробництво одягу; виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів, структура легкої промисловості України наведена на рис. 4.

Як зазначає автор Наумова Л. М., що розвиток галузі має відбуватися на засадах галузевого протекціонізму з метою забезпечення незалежності від іноземних виробників. Це передбачає захист внутрішнього ринку товарів текстильної промисловості із використанням методів адміністративного регулювання: ліцензування, квотування, стандартизації і сертифікації тощо. Необхідними умовами забезпечення прогресивного розвитку галузі є удосконалення виробничих відносин, забезпечення їх відповідності розвитку [5].

Науковець Тандрик І. зазначає, що необхідно спростити оподаткування підприємств легкої промисловості, це приведе до зменшення неякісної продукції, врегулювати імпорт товарів легкої промисловості, що дасть змогу реалізовувати вітчизняні товари, проводити спостереження за життєвим циклом товару, щоб уникнути спаду виробництва; систематично працювати

над проектуванням нових моделей, слідкувати за тенденціями, щоб при досягненні зрілості виробів вчасно впровадити у виробництво нові моделі; постійно спрямувати діяльність підприємств на підвищення якості продукції та розширення асортименту відповідно до вимог ринку [10, с.267].

Рис. 4 Структура легкої промисловості України [9, с.54]

Як зазначає автор Наумова Л. М., що розвиток галузі має відбуватися на засадах галузевого протекціонізму з метою забезпечення незалежності від іноземних виробників. Це передбачає захист внутрішнього ринку товарів текстильної промисловості із використанням методів адміністративного регулювання: ліцензування, квотування, стандартизації і сертифікації тощо. Необхідними умовами забезпечення прогресивного розвитку галузі є удосконалення виробничих відносин, забезпечення їх відповідності розвитку [5].

Науковець Тандрик І. зазначає, що необхідно спростити оподаткування підприємств легкої промисловості, це приведе до зменшення неякісної продукції, врегулювати імпорт товарів легкої промисловості, що дасть змогу реалізовувати вітчизняні товари, проводити спостереження за життєвим циклом товару, щоб уникнути спаду виробництва; систематично працювати над проектуванням нових моделей, слідкувати за тенденціями, щоб при досягненні зрілості виробів вчасно впровадити у виробництво нові моделі; постійно спрямувати діяльність підприємств на підвищення якості продукції та розширення асортименту відповідно до вимог ринку [10, с.267].

На думку автора Плотніченко І.Б., основними перспективними напрямками розвитку підприємств галузі легкої промисловості України є: ефективне управління витратами та зниження собівартості продукції; застосування міжнародної сертифікації продукції та стандартизації процесів виробництва як складових управління якістю; удосконалення рівня організації виробництва з використанням модернізованого устаткування та новітнього програмного забезпечення; впровадження сучасних технологій виробництва та зменшення тривалості виробничого процесу; налагодження тісних зв'язків з бізнес-партнерами [6, с.110].

На Всеукраїнському форумі у 2018 році з легкої промисловості під гаслом «Національний виробник – основа економіки держави» розглядалися безліч гострих питань стосовно утримання повноцінного розвитку галузі [4].

Учасниками якого були запропоновані кроки, що необхідно зробити державі та бізнесу для збереження людського капіталу та ефективного розвитку легкої промисловості, такі як:

- обнулити ПДВ на імпорт обладнання;
- податок на прибуток спрямувати на модернізацію;
- регіональні (місцеві) ресурси спрямувати на погашення процентів по кредитах для підприємств легкої промисловості;

- припинити намагання лібералізації зовнішньої торгівлі (встановлення нульових ставок ввізного мита) на готову продукцію легкої промисловості при укладенні міждержавних угод про зону вільної торгівлі.

На нашу думку, такі пропозиції дозволять досягти повної модернізації, підвищення продуктивності праці, зростання заробітної плати, та в цілому розвитку підприємств галузі легкої промисловості.

Враховуючи те, що українській економіці притаманні прояви характерних ознак емерджентності, то поступово посилюється вплив на функціонування промислових підприємств, що вимагає значної концентрації зусиль на інноваційному напрямі розвитку. В центрі уваги стає інновація як продукт та переосмислення технологій в контексті інноваційних бізнес-процесів [20, с.161]

Тому, ситуація на ринку легкої промисловості отримує все нові й нові виклики, вирішення яких вимагає сучасних підходів. Все більше зростає роль малого бізнесу, що працює в сфері легкої промисловості, оскільки їх перевагою є висока мобільність, що дає змогу підприємствам здійснювати швидку зміну асортименту та обсягу продукції. Основними перспективними напрямками розвитку підприємствам галузі легкої промисловості можуть стати:

- застосування міжнародної сертифікації продукції та стандартизації процесів виробництва;

- впровадження ефективного управління та зниження собівартості продукції;

- удосконалення рівня організації виробництва за допомогою модернізованого устаткування та новітнього програмного забезпечення;

- використання сучасних технологій виробництва та зменшення тривалості виробничого процесу.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити висновок, що рівень капіталізації світового лідерства у легкій промисловості є значний, а легкої промисловості України залишається далеко позаду в порівнянні із світовими гігантами. Окремо слід виділити соціальний

потенціал галузі (людський потенціал та середовище попиту), який нажалев невілюється при не ефективній зовнішньоекономічній діяльності вітчизняних підприємств, тому слід переглянути експортоорієнтовану діяльність галузі.

Щодо підприємств легкої промисловості, то тут є потреба у реабілітації на рівні держави та на внутрішньому ринку країни. На сьогоднішній день легка промисловість України в цілому, перебуває у незадовільному стані, що характеризується серйозними проблемами, а це: відсутність на внутрішньому ринку товарів вітчизняного виробництва; тотальне заповнення товару «секонд-хенд»; погано розвинута інфраструктура галузі; недостатня інвестиційно-інноваційна діяльність; низький рівень конкурентоспроможності вітчизняної продукції; неможливість проведення ефективної реструктуризації підприємств тощо.

Тому для посилення потенціалу легкої промисловості країни, слід переглянути податкову політику щодо імпоротної сировини та обладнання, податок на прибуток спрямувати на модернізацію, та й вкрай важливим є елементи політики протекціонізму щодо встановлення нульових ставок ввізного мита на готову продукцію легкої промисловості при укладенні міждержавних угод про зону вільної торгівлі. Зазначені напрями дозволять покращити поточний стан та посилять промисловий потенціал України.

Список джерел:

1. Гавриленко Т. В. Перспективи розвитку легкої промисловості України в умовах нестабільного зовнішнього середовища / Т.В. Гавриленко, І. В. Бродюк // Економічні горизонти. – 2018. – № 1. – С. 28-34.
2. Зовнішня торгівля окремими видами товарів за країнами світу у 2018 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Кравченко Л.В. Зовнішньоекономічна безпека підприємств легкої промисловості / М. П. Войнаренко, Л. В. Кравченко // Економічні перспективи підприємництва в Україні: збірник матеріалів Всеукраїнської інтернет-конференції, 27–28 жовтня 2016 р., Ірпінь. Т. 1. – Ірпінь: Університет ДФС України, 2016. – 552 с. – (Серія «Податкова та митна справа в Україні», т. 78). - С. 17-22.
4. Легка промисловість України: бути чи не бути / Новини 5, Телерадіокомпанія «НБМ». Режим доступу: <https://www.5.ua/novyny-kompaniy/lehka-promyslovist-ukrainy-buty-chy-ne-buty-182081.html>

5. Наумова Л. М. Стратегія і механізми розвитку підприємств легкої промисловості: науково-практичний аспект / Наумова Л. М. - Херсон: Грінь Д. С., 2013. – 422 с.
6. Плотніченко І. Б. Сучасний стан та перспективи розвитку швейної промисловості України / І. Б. Плотніченко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 739 : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 109–114.
7. Рейтинг Світового банку Doing business 2018. Режим доступу: <https://russian.doingbusiness.org/>
8. Рєпіна І. М. Розвиток підприємництва в Україні за індикаторами рейтингу світового банку "Doing Business" / І. М. Рєпіна, Л. А. Шергіна, К. С. Рєпін // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. - 2015. - № 2. - С. 106-113. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pirpr_2015_2_21.
9. Селіверстова Л. С. Стан та перспективи розвитку легкої промисловості України / Л. С. Селіверстова, О. М. Міх // Формування ринкових відносин в Україні. - 2017. - № 4. - С. 52-57. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2017_4_11.
10. Тандрик І. Сучасний стан та перспективи розвитку швейної промисловості України / Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів : матеріали II Міжнар. наук.- практи. Інтернет-конференції. - м. Луцьк, 2018 р. / за ред. Ю. М. Барського, С. О. Пугача. – 266-268 с.
11. Указ Президента України №5 від 12.01.2015 р.про «Стратегію сталого розвитку «Україна–2020». Режим доступу: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
12. Doing Business Comparing Business Regulation for Domestic Firms in 190 Economies 2017 <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB17-Report.pdf>
13. Global Competitiveness Report 2016–2017/ World Economic Forum. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf
14. Global Competitiveness Report 2017–2018/ World Economic Forum. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>
15. Global Competitiveness Report 2018–2019/ World Economic Forum. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/GCR2018-2019/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018-2019_FINAL.pdf
16. Heyets V., Skrypnuchenko. Ukraine country report: Forecast of main macroindicators of Ukraine's economy for period 2017-2019. Project LINK Fall Meeting, New York, October 03-05, 2017, Geneva, Switzerland. Режим доступу: <http://www.rotman.utoronto.ca/FacultyAndResearch/ResearchCentres/ProjectLINK/LINKconferences/LINK-2017>.
17. Hurochkina V. Strategic relevance of Ukraine's position through the prism of international ratings / L. Sliusareva V

Hurochkina // The Actual Problems of the World Today : monograph – London: Science Publishing, Great Britain, 2019. – P. 188-197. Режим доступу: <http://www.sciemcee.org/library/books/london/theactualproblemsoftheworldtoday/index.html>

18. MSCI Europe Textiles, Apparel and Luxury Goods Index (USD) 2019 <https://www.msci.com/documents/10199/a6484b68-8345-435c-bd77-24ee4bc6ac17>

19. Readiness for the Future of Production Report 2018 http://www3.weforum.org/docs/FOP_Readiness_Report_2018.pdf

20. Voynarenko M., Varnalii Z., Hurochkina V., Menchynska O. Estimation of Innovative Business Processes of the Enterprises in Conditions of Emergence Economics. Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019). (Khmelnyskyi, Ukraine, September, 2019). Atlantis Press. Volume 95. Homepage: <https://www.atlantis-press.com/article/125917640>

References

1. Ghavrylenko T. V. Perspektyvy rozvytku leghkoji promyslovosti Ukrainy v umovakh nestabilnogo zovnishnjogho seredovyssha / T. V. Ghavrylenko, I. V. Brodjuk // Ekonomichni ghoryzonty. – 2018. – # 1. – S. 28-34.

2. Zovnishnja torghivlja okremymy vydamy tovariv za krajinamy svitu u 2018 roci [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Kravchenko L. V. Zovnishnjoeconomichna bezpeka pidprijemstv leghkoji promyslovosti / M. P. Vojnarenko, L. V. Kravchenko // Ekonomichni perspektyvy pidprijemnytva v Ukraini: zbirnyk materialiv Vseukrajinskoji internet-konferenciji, 27–28 zhovtnja 2016 r., Irpinj. T. 1. – Irpinj: Universytet DFS Ukrainy, 2016. – 552 s. – (Serija «Podatkova ta mytna sprava v Ukraini», t. 78). - S. 17-22.

4. Leghka promyslovistj Ukrainy: buty chy ne buty / Novyny 5, Teleradiokompanija «NBM». Rezhym dostupu: <https://www.5.ua/novyny-kompanij/lehka-promyslovist-ukrainy-buty-chy-ne-buty-182081.html>.

5. Naumova L. M. Strateghija i mekhanizmy rozvytku pidprijemstv leghkoji promyslovosti: naukovo-praktychnyj aspekt / Naumova L. M. - Kherson: Ghrinj D. S., 2013. – 422 s.

6. Plotnichenko I. B. Suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku shvejnoji promyslovosti Ukrainy / I. B. Plotnichenko // Visnyk Nacionalnogo universytetu «Ljvivs'jka politehnika». – 2012. – # 739 : Menedzhment ta pidprijemnytvo v Ukraini: etapy stanovlennja i problemy rozvytku. – S. 109–114.

7. Rejtyng Svitovogo banku Doing business 2018. Rezhym dostupu: <https://russian.doingbusiness.org/>

8. Rjepina I. M. Rozvytok pidprijemnytva v Ukraini za indykatory rejtynghu svitovogo banku "Doing Business" / I. M. Rjepina, L. A. Sherghina, K. S. Rjepin // Problemy i perspektyvy rozvytku pidprijemnytva. - 2015. - # 2. - S. 106-113. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/piprp_2015_2_21.

9. Seliverstova L. S. Stan ta perspektyvy rozvytku leghkoji promyslovosti Ukrainy / L. S. Seliverstova, O. M. Mikh // Formuvannja rynkovykh vidnosyn v Ukraini. - 2017. - # 4. - S. 52-57. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2017_4_11.

10. Tandryk I. Suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku shvejnoji promyslovosti Ukrainy /Suspiljno-gheografichni chynnyky rozvytku reghioniv : materialy II Mizhnar. nauk.- prakt. Internet-konferenciji. - m. Lucjk, 2018 r. / za red. Ju. M. Barsjkogho, S. O. Pughacha. – 266-268 s.

11. Ukaz Prezydenta Ukrainy #5 vid 12.01.2015 r.pro «Strateghiju stalogho rozvytku «Ukrajina–2020». Rezhym dostupu: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

12. Global Competitiveness Report 2016–2017/ World Economic Forum. – [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf

13. Global Competitiveness Report 2016–2017/ World Economic Forum. – [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf

14. Global Competitiveness Report 2017–2018/ World Economic Forum. – [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>

15. Global Competitiveness Report 2018–2019/ World Economic Forum. – [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www3.weforum.org/docs/GCR2018-2019/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018-2019_FINAL.pdf

16. Heyets V., Skrypnichenko. Ukraine country report: Forecast of main macroindicators of Ukraine's economy for period 2017-2019. Project LINK Fall Meeting, New York, October 03-05, 2017, Geneve, Switzerland. Rezhymdostupu: <http://www.rotman.utoronto.ca/FacultyAndResearch/ResearchCentres/ProjectLINK/LINKconferences/LINK-2017>.

17. HurochkinaV. Strategic relevance of ukraine' spositionthroughtheprismofinternationalratings / L. Sliusareva V Hurochkina // TheActual Problemsof the World Today : monograph–London:SciencePublishing, Great Britain, 2019. – P. 188-197. Rezhym dostupu: <http://www.sciemcee.org/library/books/london/theactualproblemsoftheworldtoday/index.html>

18. MSCI Europe Textiles, Apparel and Luxury Goods Index (USD)2019 <https://www.msci.com/documents/10199/a6484b68-8345-435c-bd77-24ee4bc6ac17>

19. Readiness for the Future of Production Report 2018http://www3.weforum.org/docs/FOP_Readiness_Report_2018.pdf

20. Voynarenko M., Varnalii Z., Hurochkina V., Menchynska O. Estimation of Innovative Business Processes of the Enterprises in Conditions of Emergence Economics. Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019). (Khmelnyskyi, Ukraine, September, 2019). Atlantis Press. Volume 95. Homepage: <https://www.atlantis-press.com/article/125917640>

Гурочкіна Вікторія Вікторівна (ORCID: 0000-0001-8869-0189) - кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства Університету державної фіскальної служби України (м.Ірпінь).

Кравченко Людмила Вікторівна (ORCID: 0000-0001-9903-649X) – аспірант Хмельницького національного університету.

УДК 65.014.1

DOI 10.33244/2617-5940.2.2019.68-82

Євтушенко Г. І., Філоненко С. М.

СУТНІСТЬ КОМАНДИ ПРОЕКТУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ УПРАВЛІННЯ

У статті узагальнено, авторським визначенням, різні наукові підходи до розкриття сутності поняття «команда проекту»; розглянуто питання, пов'язані з особливостями управління проектною командою та визначено шляхи раціональної її функціонування.

Підкреслюється важливість володіння проект-менеджером основними навичками керування, щодо створення кваліфікованої команди з вмотивованих професіоналів, які мають різнобічні компетенції, що дають можливість якісно виконати роботу для досягнення спільної мети при реалізації нового проекту.

***Ключові слова:** проект, команда, команда проекту, проект-менеджер, система управління командою проекту, інноваційний проектний менеджмент.*

Евтушенко А. И. Филоненко С. М.

СУЩНОСТЬ КОМАНДЫ ПРОЕКТА И ОСОБЕННОСТИ ЕЕ УПРАВЛЕНИЕ

В статье обобщены, авторским определением, различные научные подходы к раскрытию сущности понятия «команда проекта»; рассмотрены вопросы, связанные с особенностями управления проектной командой и определены пути рационального ее функционирования.

Подчеркивается важность владения проект-менеджером основными навыками управления, по созданию квалифицированной команды с мотивированных профессионалов, которые имеют разносторонние

компетенции, позволяющие качественно выполнить работу для достижения общей цели при реализации нового проекта.

***Ключевые слова:** проект, команда, команда проекта, проект-менеджер, система управления командой проекта, инновационный проектный менеджмент*

Yevtushenko H., Filonenko S.

ESSENCE OF COMMANDS AND PROFILES

The article summarizes author definitions, various scientific approaches to the disclosure of the essence of the concept of "project team"; the issues related to the peculiarities of management of the project team were considered and the ways of its rational functioning were determined.

Emphasizes the importance of owning the project manager with the basic skills of management, the creation of a qualified team of motivated professionals who have a wide range of competencies that enable the company to work qualitatively to achieve a common goal in implementing the new project.

***Keywords:** project, team, project team, project manager, project team management system, innovative project management*

Постановка проблеми. Результат реалізації проекту здійснюється значно кращим чином, коли проектна команда створена з вмотивованих професіоналів, які володіють різнобічними компетенціями, що дають можливість якісно виконати роботу для досягнення спільної мети. На сьогодні управління проектами відноситься до однієї з найбільш популярних спеціальностей в Україні. Цей факт підтверджується офіційним визнанням державою професії проектних менеджерів. Узаконено саму професію проектного менеджера, яка поділяється на такі напрями: «Керівник проектів і програм» (код 1238), «Професіонал у сфері управління проектами і програмами» (код 2447), «Наукові співробітники (проекти і програми)» (код 2447.1), «Професіонали з управління проектами і програмами» (код 2447.2).

Актуальність обраної теми обґрунтовується тим, що командна робота творчих, з відповідною освітою, особистостей може ефективно виконати проект: в найкоротші терміни і з найменшими затратами ресурсів, в т.ч. і людських, завдяки оптимізації системи управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В проектному менеджменті використовують терміни «командапроекту» «проектна команда», «менеджмент людських ресурсів проекту», «менеджмент команди проекту», що включає в себе процеси планування, формування і створення команди, її розвитку і забезпечення діяльності, трансформації або розформування команди. Поняття «команда» є одним з ключових в управлінні проектами.

Перехід суспільства на інноваційну економіку спонукає шукати адекватну систему управління і в контексті реалізації проектів. Успішному розв'язанню цієї проблеми присвятили свої дослідження М. Л. Разу, В. И. Воропаев, Ю. В., Якутин [9], Л. Л. Калініченко [4], В. О. Занора [4], та багато інших науковців. Проте технологія управління, зокрема командою проекту, має суттєві недоліки. Тому метою нашої статті є пошук перш за все методичних підходів, реалізація яких сприяла б підвищенню якості управління проектною командою. До проблем, пов'язаних з управлінням командою проекту та проектною діяльністю, зверталися також Н. С. Бушуєва, Ю. Ф. Ярошенко, Р. Ф. Ярошенко [1], Р. А. Муха [7], І. Ю. Лебедева [6], та ін. У їх працях зазначається, що останнім часом в управлінні проектами все більше уваги приділяється командній діяльності персоналу.

Проте в умовах України, не дивлячись на те, що проектним командам відводиться важлива роль у впровадженні інноваційних проектів в економіку, все ще недостатньо уваги приділено вмотивованому управлінню командною діяльністю.

Мета статті. Метою статті є узагальнення наукових поглядів на економічну сутність поняття «команда проекту» та дослідження теоретичних засад якісної реалізації командного управління задля сприяння прискоренню

процесу підвищення професійної компетентності проект - менеджерів, з урахуванням вітчизняного досвіду.

Виклад основного матеріалу. В Україні питання управління командами розглядається як один із елементів процесу управління проектами. Для розуміння сутності команди проекту та розгляду особливостей її управління окреслимо основне поняття. Команда проекту – це група людей, що мають високу кваліфікацію в певній галузі, максимально віддані загальній меті діяльності своєї організації, для досягнення якої вони діють спільно, взаємоузгоджуючи свою роботу. Управління командою передбачає лідерство в її створенні, налагодження її роботи, дослідження групової динаміки [8].

У загальному розумінні команда – це колектив (об'єднання людей, які здійснюють спільну діяльність і мають загальні інтереси), здатний досягати мети автономно і злагоджено за мінімальних управлінських впливів [1].

Р.А. Муха термін «команда» визначає – як групу креативних людей згуртовану навколо одного лідера, що займаються спільною справою із задоволенням, сполучають свою особисту мету із загальною, і свідомо взаємодіють один з одним для її досягнення, а результатом їхньої справи є якісно новий продукт [7].

Людина - головна фігура проекту. Будь-який проект без працівників, які здійснюють його, неефективний. Саме налагодження співпраці з великою кількістю людей: членами команди,представниками навколишнього середовища - найважливіша сфера діяльності керівника проекту.

Успішність команди обумовлена відповідним стилем управління з погляду ефективності реалізації проекту, а також підбором в команду таких членів серед яких є генератор інноваційних ідей,людина з необхіднимирозумовими здібностями для виконання саме цього проекту;різні індивідуальності, що дає можливість дотримуватись командної рівноваги і синергії. Іншими словами, команда має бути творчою і результативною.Проект-менеджер і його команда повинні стати єдиним цілим і працювати взаємопогоджено.

Підбираючи людей в команду, як правило, здійснюється вибір кандидатів, виходячи з наявних у них навичок, знань і досвіду. Але для забезпечення ефективної діяльності команди важливі не тільки вміння, знання і досвід, а й особисті якості та характеристики членів команди.

Отже, узагальнюючи вищезазначене, на нашу думку, команда проекту – це група креативних, мобільних і гнучких особистостей з наявними у них навичками, знаннями і досвідом, особистісними якостями та характеристиками, робота яких координується проектом-менеджером, що дає можливість дотримуватись командної рівноваги і синергії і які працюють взаємоузгоджено для досягнення спільної мети - ефективності реалізації проекту.

Створення кваліфікованої команди для нового проекту - один із основних обов'язків проект-менеджера на першому етапі його роботи. Цей процес потребує навичок керування щодо добору й об'єднання в команду спеціалістів з різних відділів і організацій. Формуючи команду, проект-менеджер намагається об'єднати її членів загальною метою та завданнями. Проект-менеджер має сприяти процесу *перетворення групи спеціалістів на команду*. Насамперед він повинен створити сприятливий психологічний клімат у команді для якнайшвидшої адаптації її учасників у проекті. Менеджер проекту, як лідер команди є прикладом для відкритого та чесного спілкування з підлеглими. Він представляє на розгляд та знайомить членів команди з календарними планами, графіками робіт та забезпеченістю ресурсами, приймає пропозиції членів команди при їх значимості.

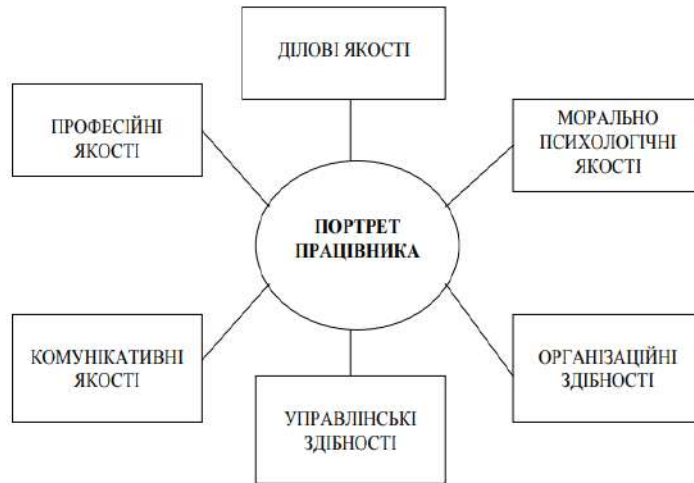
Характерними *рисами лідера* команди є: високий рівень активності; швидкість у прийнятті рішень та діях; різносторонність поглядів та функцій, які виконуються; постійний контакт з членами команди; вміння налагоджувати зв'язки, які потрібні для ефективного проходження проектних робіт; не зупинятися перед проблемою вибору і робити його у відповідності з інтересами зацікавлених сторін проекту [5].

Зважаючи на особливе значення суто управлінських навичок в організації виконання проекту, у країнах, де управління проектами вже давно є звичайною практикою й окремим напрямом загальної системи управління, менеджер проекту перетворився на окремий *фаховий напрям*. Існують спеціалізовані фірми, які поряд з наданням послуг у галузі управління проектами пропонують підготовленого менеджера проекту. Про престиж цієї спеціальності красномовно свідчить той факт, що в США менеджери проектів входять до першої трійки спеціальностей з найвищим рівнем оплати праці.

Якщо проектна команда береться за розстановку кадрів, вона повинна враховувати характеристики потенційно доступного персоналу. Ці міркування включають попередній досвід, особисті інтереси, персональні характеристики, доступність. Що стосується професійних навичок та фахових напрямів діяльності, то, як свідчить практика проектного менеджменту, для членів команди вона не має принципового значення. Головне — це навички управлінця та вміння роботи в команді. І якщо вони відсутні, то ніякий навіть найвищий фаховий рівень не в змозі застерегти від провалів у діяльності, де передусім цінується злагодженість дій, творча атмосфера, колективне і критичне обговорення проблем [6].

Багато дослідників ділять якості працівника по-різному, а саме як сукупність професійних, ділових, морально психологічних та інтегральних. В той же час цей перелік доповнюють такими блоками, як організаційні здібності, результати праці, вміння організувати себе та підлеглих та знання в необхідних сферах роботи. *Нас зацікавила сукупність якостей, які окреслила І.Ю.Лебедєва (рис.1.), і які можна використовувати в анкеті, аналізуючи підбір працівників для команди проекту.*

Рис. 1. Складові частини портрету працівника

Джерело інформації[6].

Команда передбачає спільну роботу її членів. Залежно від характеристик проекту, фахового рівня виконавців, індивідуальних здібностей менеджера проекту можливі такі типи спільної діяльності:

- Тип спільної взаємодії;
- Спільно-послідовний тип;
- Спільно-індивідуальний тип;
- Спільно-творчий тип.

Останнім часом у проектному менеджменті великої популярності набув *спільно-творчий організаційний тип*. Цей тип організації колективної діяльності сприяє високим кінцевим результатам там, де предметом проекту є щось нове, унікальне, що неможливо створити за наявними технологіями та діючими правилами. В таких командах створюється особливий тип діяльності, коли *кожен їх учасник є рівноправним творцем нового*. Для колективів, які належать до такого типу, основною метою стає отримання нових знань, їх приваблюють створення умов для індивідуального розвитку.

Розглянемо *фактори*, що визначають принципи формування успішної команди проекту (Рис.2.).

Рис.2. Фактори, що визначають принципи формування успішної команди проекту

Складено автором з використанням джерела інформації[9].

Специфіка проекту, один із факторів, що визначає формальну структуру команди, рольовий склад, перелік знань, вмінь, навичок, якими повинні володіти члени команди.

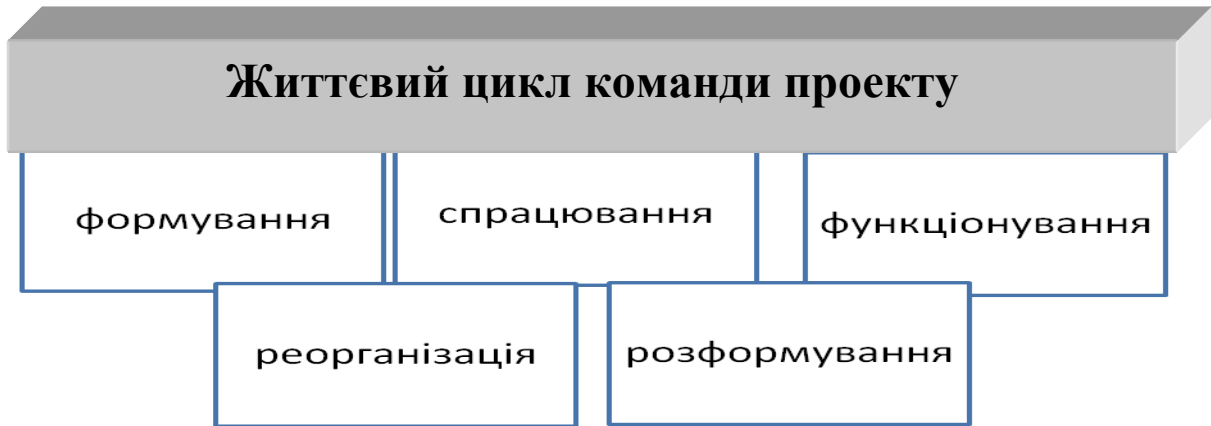
Організаційно-культурне середовище включає: зовнішнє середовище – це всі фактори, які не залежать від команди проекту, але впливають на її роботу; внутрішнє середовище - це організаційна культура команди, що включає способи розподілу влади, способи організації взаємодії між членами команди, способи розв’язання конфліктів, організація зовнішніх зв’язків тощо.

Особистий стиль взаємовідносин керівника з членами команди залежить від типу лідера. Говорячи, про цілі проекту та команду постає питання часу та тривалості існування проекту. В свою чергу, завдання менеджера полягає в тому, щоб забезпечити конструктивний перехід команди проекту з однієї стадії його життєвого циклу в іншу в рамках проектної діяльності та довести проект до успішного завершення[9].

Зазвичай проектна команда переживає п’ять стадій.

Проект -менеджер повинен глибоко знати всі життєві фази проекту і відповідно до них управляти життєвим циклом проектної команди.

Система управління командою проекту націлена на керівництво і координацію діяльності команди проекту і реалізується через її

Рис.3. Життєвий цикл команди проекту

Складено автором на основі джерела інформації[6]

стадії. Команда проекту має такі ж життєві стадії, як і складові життєвого циклу проекту в якому виділяють п'ять основних стадій: формування, спрацювання, функціонування, реорганізація, розформування (Рис.3.). Першою стадією життєвого циклу команди проекту є її формування.

Команда проекту створюється керівником проекту. Задачею керівника проекту при формуванні команди є підбір членів команди, які забезпечували б:

- відповідність кількісного і якісного складу команди цілям і вимогам проекту;
- ефективну групову роботу по управлінню проектом;
- психологічну сумісність членів команди і створення активної стимулюючої «внутрішньопроєктної» культури;
- розгорнуте внутрішньогрупове спілкування і вироблення оптимальних групових розв'язань проблем, що виникають під час реалізації проекту.

Керівник проекту призначає проект-менеджера, що здійснює загальне керівництво проектом, контролює його основні параметри і координує діяльність членів команди. Менеджер проекту визначає необхідну кількість фахівців – членів команди, їх кваліфікацію, проводить відбір і найм працівників.

Для управління проектом створюється єдина команда на чолі з керівником проекту. До цієї команди входять повноважні представники всіх учасників проекту для здійснення функцій згідно із прийнятим розподілом зон відповідальності. Управління командою проекту в інтерпретації стандарту, розробленого Інститутом управління проектами (Project Management Institute, PMI), який є некомерційною професійною організацією з управління проектами, передбачає активні дії керівника проекту зі спостереження за діяльністю учасників проектної групи [3].

Ефективне управління командою проекту, за даними досліджень Л.Калініченко має ґрунтуватися на процесному підході (рис.4.).

Процесний підхід до управління командою проекту вимагає від керівника проекту, відповідно до сучасних умов реалізації проектів, володіти такими характеристиками:

- інноваційне мислення і знання технології впровадження проекту;
- здатність опанування більш складним комплексом прийняття рішень;
- високий ступінь гнучкості при переході від однієї до іншої стадії життєвого циклу командної співпраці;
- робота з різними системами мотивації;
- готовність до ризику;
- компетентнісний підбір працівників для формування команди проекту, який базується на вмінні визначати потенціал і можливий індивідуальний внесок кожного члена колективу.

Управління командою проекту ставить за мету забезпечення найбільш ефективного використання потенціалу осіб, які залучені до виконання проектних робіт. Керувати високопрофесійними фахівцями набагато складніше ніж звичайними спеціалістами. Вони більш амбітні, незалежні в судженнях, менш дисципліновані, не дуже сприймають командний тон та характеризуються іншими якостями, які ускладнюють діяльність менеджера проекту. Крім того, інколи у менеджера проекту бувають обмежені

повноваження щодо добору членів команди. Особливо коли проект має велику кількість зацікавлених осіб, вони наполягають на включення в команду своїх представників. Робота з командою проекту може ускладнюватися внаслідок того, що окремі її члени підпорядковуються як функціональному менеджеру, так і менеджеру проекту. Результативне управління в умовах такого подвійного підпорядкування часто є негативним чинником успіху впровадження проекту. Це також потребує від менеджера проекту чималих навичок у галузі управління персоналом.

Рис.4. Процесна схема управління командою проекту.

Джерело інформації[4].

Останнім часом у систему управління проектами все активніше проникають інноваційні ідеї та технології, носіями яких є члени команди проекту. Менеджер проекту відіграє роль носія культури, оптимізує умови використання завдань управління щодо регулювання системних інновацій в процесі трансформації проектної діяльності, зокрема він: - активно

використовує динамічне управління та планування; - сприяє переходу до нової моделі менеджменту, у якій центральним системоутворюючим елементом стає орієнтація на досягнення результату; - сприяє поширенню системних нововведень для посилення ефективності командної співпраці; - створює передумови для впливу на систему джерел управління найбільш динамічного менеджменту, а саме – інноваційного. Інноваційний проектний менеджмент – це цілеспрямована система управління інноваційними проектами, її ресурсами, зокрема людьми, що беруть участь у розподілі та впровадженні інновацій з метою досягнення максимальної ефективності інновацій як найважливішого чинника розвитку системи управління проектами.

Висновки. Сьогодні у підвищенні якості управління проектами зацікавлені практично всі. Досягненню ефективності сприяє активне використання сучасних управлінських технологій в менеджменті проектних команд з вивченням досвіду країн, які в даній діяльності досягли значних успіхів. Підсумовуючи вищезазначене, необхідно наголосити на тому, що від професійного управління командою проекту багато в чому залежить якісна реалізація проекту. Наведена у статті графічна схема управління командою проекту ґрунтується на процесному підході, який вимагає від керівника проекту умінь поставити цілі, згуртувати фахівців у команді, розподілити обов'язки і контролювати діяльність кожного учасника команди, даючи йому можливість бути ініціативним, творчим, вмотивованим. Нині при плануванні та проектуванні діяльності одних знань проектних стандартів, економіки, інформаційних ресурсів на сьогодні недостатньо. Проект-менеджер це і професіонал, і керівник, і лідер. Ключовою якістю керівника проекту має бути вміння згуртувати професіоналів різних напрямів діяльності в одну команду для успішної реалізації окресленої мети і завдань проекту.

Система управління командою проекту, в нинішніх умовах господарювання, має базуватися на інноваційній основі. В наш час всі стадії проектної діяльності проходять відповідні цикли інновацій. У цих умовах усі

проект-менеджери мають володіти управлінськими вміннями та компетенціями, що лежать в основі наукового менеджменту.

Список джерел:

- 1.Бушуєва Н.С., Ярошенко Ю.Ф., Ярошенко Р.Ф. Управління проектами та програмами організаційного розвитку. Київ : Самміт- Книга, 2010. 198 с.
- 2.Євтушенко Г.І.Формування команди проекту та організація її ефективної роботи (теоретичний аспект).[Електронний ресурс]. *ДВНЗ "Придніпровська державна академія будівництва та архітектури"*.2019. № 4. С.77-82. URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua>.
- 3.Занора В.О.Управління кадрами: теоретичні аспекти формування проектної команди *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 30(1). - С. 87-90.URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2018_30%281%29__22.(дата звернення: 12.07.19.).
- 4.Калініченко Л.Л. Формування та оцінювання ефективності проектного менеджменту. [Електронний ресурс]. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2016. № 4. С. 169 – 179.URL: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/>.(дата звернення: 30.06.19.).
- 5.Кучеренко В.Р., Маркітан О.С. Управління діловими проектами: Навчальний посібник. Київ, 2005. 280 с.
- 6.Лебедева І.Ю. Методика формування команди проекту.*Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова*. (дата звернення: 12.07.19.). URL:<https://www.sworld.com.ua/simpoz8/103.pdf>.(дата звернення: 12.07.19.).
- 7.Муха Р. А. Команда, її суть та особливості розвитку [Електронний ресурс]. *Ефективна економіка*. 2015. №8.URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4253>. (дата звернення: 12.07.19.).
- 8.Ноздріна Л.В., Ящук В.І., Полотай О.І. Управління проектами: Підручник / За заг. ред. Л.В. Ноздріної. Київ. 2010. 432 с.
- 9.Разу М. Л., Воропаев В.И, Якутин Ю.В. Управление программами и проектами. Москва, 2000. 364 с.

References

- 1.BushuevaN.S., YaroshenkoY.F., YaroshenkoR.F. (2010) Upravlinnia Proektamy Ta Prohramamy Orhanizatsiinoho Rozvytku [Management of organizational development projects and programs]. Kiev: SummitBook. (inUkrainian).
2. YevtushenkoG.I. (2019) Formuvannia Komandy Proektu TaOrhanizatsiiaYiiEfektyvnoiRoboty (TeoretychnyiAspekt) [Formation of project team and organization of its effective work (theoretical aspect)]. State Higher

Educational Institution "Pridneprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture". Electronic resource, no.4, pp.77-82. Available at: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua>.

3. Zanora V.A. (2018) Upravlinnia Kadramy Teoretychni Aspekty Formuvannia Proektnoi Komandy [Personnel Management: Theoretical Aspects of Project Team Formation]. Scientific Bulletin of Kherson State University, vol. 30(1), pp.87-90. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2018_30%281%29__22 (accessed 12 July 2019).

4. Kalinichenko L.L. (2016) Formuvannia Ta Otsiniuvannia Efektyvnosti Proektnoho Menedzhmentu [Formation and evaluation of project management effectiveness].

Marketing and innovation management (Electronic resource), no.4, pp.169-179. Available at: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/> (accessed 30 June 2019).

5. Kucherenko V.R., Markitan O.S. (2005) Upravlinnia Dilovymy Proektamy [Management of business projects]. Kiev. Tutorial, pp.280. (in Ukrainian).

6. Lebedeva I.Y. (2019) Metodyka Formuvannia Komandy Proektu [Methods of project team formation]. Odessa National Academy of Communication O.S. Popova. Available at: <https://www.sworld.com.ua/simpoz8/103.pdf>. (accessed 12 July 2019).

7. Mukha R. A. (2015) Komanda, Yiyi sut' ta osoblyvosti rozvytku [Team, its essence and features of development]. Effective economy (Electronic resource), no.8. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4253> (accessed 12 July 2019).

8. Nozdrina L.V., Yashchuk V.I., Polotai O.I. (2010) Upravlinnia Proektamy [Project management]. Kiev. Tutorial / for the head. ed. L.V. Nozdrina, pp.432. (in Ukrainian).

9. Razu M.L., Voropayev V.I., Yakutin Y.V. (2000) Upravlenie programmami i proektami [Manage programs and projects]. Moscow, pp.364. (in Russian).

Євтушенко Ганна Іванівна (ORCID 0000-0002-6584-8518) – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту Університету державної фіскальної служби України (м.Ірпінь).

Філоненко Сергій Миколайович, - здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня ННІ фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

УДК 336.713

DOI 10.33244/2617-5940.2.2019.83-98

Житар М.О., Зелінська В.С.

НЕОБАНКІНГ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКА ПЕРСПЕКТИВА

У статті авторами досліджено економічну суть нового виду банків, так званих «необанків». З'ясовано основні переваги необанків над традиційними банками, досліджено проблеми та недоліки розвитку віртуальних банків. Розглянуто зарубіжний досвід розвитку необанків та представлено топ-10 інтернет-банків світу у 2019 році за версією GoBankingRate. Також досліджено єдиний український необанк – Monobank, особливості його функціонування. На підставі проаналізованих даних зроблено висновки щодо перспектив розвитку необанків в Україні в реаліях сьогодення.

Ключові слова: банківська система, віртуальний банк, інтернет-банкінг, необанк, фінансові технології.

Житарь М.О., Зелинская В.С.

НЕОБАНКИНГ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И УКРАИНСКАЯ ПЕРСПЕКТИВА

В статье авторами исследована экономическую суть нового вида банков, так называемых «небанков». Выявлены основные преимущества небанков над традиционными банками, исследованы проблемы и недостатки развития виртуальных банков. Рассмотрен зарубежный опыт развития небанков и представлены топ-10 интернет-банков мира в 2019 году по версии GoBankingRate. Также исследован единственный украинский необанк - Monobank, особенности его функционирования. На основании проанализированных данных сделаны выводы относительно перспектив развития небанков в Украине в реалиях сегодняшнего дня.

Ключевые слова: банковская система, виртуальный банк, интернет-банкинг, необанк, финансовыетехнологии.

Zhytar M.O., Zelinska V.S.

NEOBANKING: FOREIGN EXPERIENCE AND UKRAINIAN PERSPECTIVE

The authors investigate the economic nature of a new type of banks, these-called "neobanks". The main advantages of neobanks over traditional banks are investigated, problems and disadvantages of development of virtual bank are investigated. The foreign experience of development of neobank is considered and the top 10 online banks of the world in 2019 according to Go Banking Rate are presented. The only Ukrainian neobank - Monobank, its peculiarities of functioning – was also investigated. On the basis of the analyzed data, conclusions are drawn regarding the prospects for the development of neobanks in Ukraine in the realities of today.

Keywords: banking system, virtual bank, internet banking, neobank, financial technologies.

Постановка проблеми. У фінансовій системі банки відіграють основну роль, оскільки вони є важливою умовою подальшого економічного розвитку країни і загалом сприяють зростанню всієї економіки. Враховуючи швидкі темпи розвитку фінансових технологій, а саме: вдосконалення інформаційних та цифрових технологій, глобальна доступність мережі Internet та мобільного зв'язку, що формують покоління смартфонів та планшетів, підвищена зацікавленість до on-line магазинів, соціальних мереж, пошукових систем.

Все це змушує банківську систему запроваджувати інноваційні технології, розробляти напрями та моделі управління, щоб бути конкурентоспроможними на банківському ринку та сприяє появі нових видів банків, так званих «необанків».

Для України такий вид банків є новим, в той час як закордоном «необанки» вже успішно завойовують ринок. Тому виникає потреба у вивченні питання розвитку необанків в реаліях української банківської системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження в галузі необанкінгу спираються на теоретичні праці вітчизняних та зарубіжних вчених, практичні розробки і нормативно-правову базу державного регулювання в цій галузі. В українській економіці розробки теорії та практики присвячені праці таких авторів, як Р. Беззуб, А. Блажевич, Л. Городянська, Л. Гут, А. Мартиненко, О. Озерчук, І. Петренко, Т. Стечишинта інші.

Більшість вчених вважають, що такі fintech-стартапи, як «необанки» міцно завойовують своє місце на ринку банківських послуг, проте й досі існує ряд проблем, що не дозволяє впровадити їх в щоденну діяльність. Тому вважаємо за потрібне більш детально дослідити питання сутності необанку, його можливостей, перспективи розвитку та проблеми пов'язані з ними у світі та в Україні. Водночас залишається актуальним дослідження ризиків, які має Fintech в особі «необанків» для банківського сектору.

Метою статті є аналіз розвитку «необанків» у світі та дослідження впливу впровадження необанків у банківську сферу України.

Виклад основного матеріалу. Банки нового типу, так звані необанки - це фінансово-кредитні інститути, які здійснюють свою діяльність виключно через мережу Internet, тобто не мають фактичних представництв (відділень). Вони побудовані з чистого аркуша на нових технологіях, на відміну від застарілої інфраструктури традиційних банків[6, с.74]

Можливість появи таких банків в країні обумовлена рівнем її економічного і технологічного розвитку, наявністю прийнятої законодавчої бази і зрілої банківської сфери. Саме в таких умовах з'являється можливість просувати і експериментувати з різноманітними видами банківських послуг.

Термін «необанки» є не єдиним, їх називають по-різному: «мобільний банк», «віртуальний банк», «інтернет-банк», «цифровий банк», «банк-челенджер» [9, с. 36].

Популярність появи «віртуальних банків» пов'язана з їх особливістю, оскільки окрім традиційних банківських послуг (рахунки і операції за ними, кредити, управління капіталом, інвестиції, депозити тощо) вони прагнуть використовувати й новітні інструменти. Так основними перевагами віртуальних банків над традиційними банками є [3; 4; 7]:

- оптимальна система, що дозволяє спростити процедуру реалізації фінансових послуг і залучити нові інструменти, наприклад, такі як: P2P-кредитування, краудфандінгові платформи, фінансових роботів-консультантів та криптовалюту;
- пропонують вищі процентні ставки, більш низький рівень комісій (або взагалі їх відсутність);
- сучасний інтерфейс для клієнтів, зручний та зрозумілий формат інтернет банкінгу;
- високий рівень обслуговування та підтримки користувачів банківських послуг;
- можливість швидкої оплати рахунків і встановлення, за бажанням клієнта, тижневих лімітів витрат за картами;
- можливість перегляду інформації по своїх рахунках і транзакціях з мобільного телефону в режимі реального часу, а також блокування своєї карти в один клік через додаток, який доступний безкоштовно для Android та iOS;
- відсутність паперового документообігу;
- здійснення верифікації документів в on-line режимі;
- можливість зняття та внесення готівки в будь-якому банкоматі, який приймає Visa або MasterCard по всьому світу без комісій тощо.

Тобто звільнившись від застарілої IT-інфраструктури необанки мають більше можливостей створювати сучасні банківські продукти. При цьому

необанки постійно працюють над розширенням та вдосконаленням свого продуктового ряду, враховуючи потреби своїх користувачів в режимі 24/7.

Нині відомо два шляхи розвитку необанків, вони абосаміотримують банківську ліцензію, або оперують на базі одного з існуючих банків, фактично купуючи оптом послуги у фінансової організації, яка виступає «фінансовим посередником», і продає їх у роздріб своїм клієнтам. Перший варіант прийнятний для більшості фінансових стартапів у Великобританії, яка в останні кілька років узяла курс на лібералізацію фінансової галузі. Другий – для компаній з інших юрисдикцій, де отримання ліцензії є занадто дорогим і кропітким процесом [6 с. 75].

В майбутньому розвиток необанків є досить перспективним, як для світу, так і для України. Цей напрям настільки затребуваний сьогодні, що світові фінансові столиці, такі як Лондон і Нью-Йорк, «заманюють» уже створені необанки вигідними умовами щодо реєстрації та оподаткування.

Розглянемо зарубіжний досвід розвитку необанків. Так одним із перших американських «віртуальних» фінансових установ вважається SecurityFirstNetworkBank, який розпочав свою діяльність ще в далекому 1995 році. Причому, буквально через півтора року його активи досягли 40 млн. доларів США, а кількість відкритих рахунків – 10 000. У Європі першим банком без офісної мережі в 1996 році став німецький AdvanceBank. Щоправда, він проіснував лише сім років і в 2003 році був ліквідований [11, с. 148].

Найбільшого успіху серед європейських банків такого роду (їх називають ще «прямими або ж необанками») досяг створений в 1989 році англійський банк FirstDirect (філія Мідленд Банку), який запусив телефонний банкінг. Даний банк першим застосував концепцію роботи без відділень, цілодобово обслуговуючи клієнтів за допомогою колл-центру. Нині банк обслуговує понад 500 тис. клієнтів. А у 1998 році знову ж таки у Великій Британії з'явився перший інтернет-банк Egg. [10, с. 249].

Успішний розвиток прямих банків у Великобританії призвів до того, що англійськими банками було закрито близько чверті їх звичайних відділень, а число банківських службовців скоротилося за останні 3-5 років з 500 тис. до 350 тис., помітно зросла кількість зайнятих неповний робочий день.

На початку 2018 року китайська компанія Tencent, одна з найбільших в світі ІТ-компаній, запустила свій «тільки-онлайн» приватний банк – WeBank. Оскільки у Китаї більшість банків – державні, то акції Tencent виростили на 13% протягом тижня. Аналітики називають це новою ерою експансії на ринки, що розвиваються. Прем'єр-міністр Китаю охарактеризував ситуацію наступним чином: «Маленький крок для WeBank, один гігантський крок для фінансової реформи»[11, с. 148]

Загалом Світовий ринок необанків розвивається дуже швидко і станом на початок 2017 року глобальні звіти налічували понад 70 компаній зі сфери “необанкінгу”, і це лише повністю реалізовані стартапи. Сьогодні цікавим трендом є створення необанків під якісь конкретні цільові аудиторії: для дітей і їх батьків, для студентів. У плані комунікацій також тривають інновації: крім звичного спілкування з клієнтською підтримкою через чат у вигляді месенджера або відеозв'язку, додаються чат-боти і інтеграції з програмами штучного інтелекту Siri і Alexa[10, с. 249].

Найбільша частка використання мобільного банку припадає на молодь і ринки, що розвиваються, а в географічному розподілі першість займає Європа. Лідерство належить Великобританії: Monese (55 тисяч установок мобільного додатка), Tandem (залучили 22 мільйони фунтів), Monzo (35 тисяч клієнтів в листі очікування), Starling (привернули нові 70 мільйонів доларів інвестицій), Atom (купили дизайн-бюро Grasp).

Цікаві рішення в Скандинавії: данські Lunarway і Emit, шведський Tink (залучив 10 мільйонів доларів, 300 тисяч користувачів, збираються виходити ще в 10 країн Європи), фінський Holvi також збирається виходити на нові ринки[10, с. 249].

Німецький N26 залучив 40 мільйонів доларів від пулу інвесторів. Банк N26, стартував як фінансово-технологічний стартап у Німеччині у 2013 році. Спочатку N26 працював за підтримки та з гарантіями німецького банку Wirecard Bank, а восени 2016 року він отримав банківську ліцензію від німецького регулятора BaFin та погодження від Європейського Центрального Банку. Нині послуги N26 доступні у 24 європейських країнах для 2,3 млн клієнтів, включаючи Великобританію. У 2018 році банк збільшив кількість клієнтів у тричі та планує вийти на ринок США до кінця 2019 року. N26 заробляє на комісіях за перекази по картам, преміям-екаунтах, а також на фінансових продуктах: овердрафтах, споживчих кредитах та інших. N26 оцінюють у 2,7 млрд дол. США та у компанії працює більше 800 співробітників у Берліні, Барселоні та Нью-Йорку.

Основними конкурентами N26 є фінансові стартапи – Revolut, Monzo, Starling і Atom. N26 є прямим банком, що спеціалізується на управлінні рахунками через смартфон. Його основною ідеєю є те, що кращий банківський офіс – це мобільний телефон, а у центрі всього повинен стояти клієнт [7, с. 148].

У США привертають увагу Varo Money (привернули раунд в 27 мільйонів доларів, розвивають PFM-функціональність) і Zero Financial. Цікавий сплеск активності серед необанків в Канаді: Koho і EQ Bank.

Азія представлена дуже слабо: гонконгським Neat, сінгапурським Yolo Lite, в'єтнамськими Momo і Timo, російськими Точка і Рокетбанк, новим пакистанським стартапом Finja. Найцікавіший ринок зараз - Бразилія, де після успіху Nubank (привернули 52 мільйони доларів після трьох років життя, 1 мільйон жителів подали заявку) з'являються послідовники начебто Neon [10, с. 249].

Загалом аналізуючи зарубіжний досвід розвитку необанків, варто зазначити, що міжнародна агенція GOBankingRates щороку проводять оцінку найпопулярніших інтернет-банківських установ в рамках дослідження

«Кращі онлайн-банки». У 2019 році агенція виявила 10 найкращих онлайн банків, оцінюючи їхню комісію за користування карткою, прибутковість накопичувального рахунку, річні процентні ставки за депозитом, функції обслуговування клієнтів (див. табл. 1). Крім того, було враховано чи пропонують онлайн-банки такі послуги: 24/7 обслуговування клієнтів по телефону, служба чату в реальному часі з реальною людиною через веб-сайт, наявність мобільного додатку та можливість створення віддаленого чекового депозиту.

Аналізуючи дані таблиці 1, бачимо, що 8 банків тримають свої позиції протягом 2017-2019 рр., що показує їх високу конкурентоспроможність. У 2017 році в ТОП-10 входили ще AloStarBankofCommerce та BankofInternetUSA, проте у 2019 році їх випередили TIAABank та SallieMaeBank.

Таблиця 1

ТОП-10 кращих онлайн-банків світу 2019 року

Банк	Плата за перевірку	Економія APY	12-місячна CD APY	Підтримка 24/7	Живий чат	Мобільний додаток	Віддалений контроль за вкладом
Ally Bank	\$0	1.80%	2.00%	+	+	+	+
Bank5 Connect	\$0	1.85%	2.00%	-	+	+	+
TIAA Bank	\$0	1.10%	2,50%	-	-	+	+
CIT Bank	\$0	2.10%	2,20%	-	-	+	+
Barclays Bank Delawere	\$0	1,90%	2,10%	-	-	+	+
Discover Bank	\$0	1,80%	2,10%	+	-	+	+
Gobanking.com	\$0	1,80%	0,15%	-	-	+	+
Sallie Mae Bank	\$0	1,80%	2,35%	-	-	+	+
Synchrony Bank	\$0	2,25%	2,70%	-	-	+	+
Incredible Bank	\$0	0,50%	1,00%	-	-	+	+

12-місячна CDAPY – річний відсотковий дохід на ощадному рахунку

Джерело: складено авторами на основі [8]

Загалом видно, що процентні ставки цих банків відрізняються, але знаходяться майже на одному рівні, що притаманно для всіх необанків. Всі банки з перелічених мають власний мобільний додаток та можливість віддаленого контролю за вкладом. Лише 2 банки з 10 мають підтримку 24/7 та Живий чат. Найкращим на нашу думку є необанк - AllyBank, оскільки банк пропонує найвищий заощаджувальний АРУ зі свого ощадного рахунку в інтернеті, при цьому є можливість безкоштовної перевірки та різноманітні варіанти обслуговування клієнтів. І він єдиний банк, що пропонує цілодобове обслуговування клієнтів, спілкування в реальному часі з реальною людиною, мобільний додаток та віддалений чек депозит.

Підвищений інтерес до необанків спостерігається не лише закордоном, а й в Україні. За дослідженнями FinTechУкраїна має можливості розвитку необанків та інших стартапів у фінансовій сфері. Так в Україні станом на кінець 2018 року частка осіб, що використовують Інтернет – 65%, рівень проникнення смартфонів – 48%, а рівень покриття 3Gабо вище – 45%. Понад 22,5 млн. осіб користуються фінансовими послугами, з них понад 63% мають акаунт у фінансовій установі, 49% мають дебетову карту, 39% використовували дебетову або кредитну карту, щоб здійснити покупку, понад 29% використовують Інтернет, щоб оплатити рахунки або здійснити покупку, 18% використовували Інтернет для доступу до фінансового акаунту[5].

Як бачимо, Україна здійснює співпрацю з Fintech в банківській сфері, активно впроваджують новітні продукти та програми. Проте на сьогодні, першим повноцінно реалізованим стартапом у сфері «необанкінгу» є проект «Монобанк». Монобанк яскравий приклад віртуального банку, проте це не зовсім банк у звичайному розумінні слова.

Розробниками проекту є колишні экс-менеджери націоналізованого Приватбанку, які спільно з Універсал Банком та співробітництвом з командою FintechBandвосени 2017 року запустили перший український необанк. Попередньо проводилося Бета-тестування Монобанк, яке тривало

трохи більше місяця, за час якого було випущено 15 тис. карт з сукупним відкритим кредитним лімітом у 279,3 млн. грн. І 22 листопада 2017 року він було офіційно запуснений у промислово експлуатацію [10, с. 250].

Нині у проекту немає банківської ліцензії, яка видається НБУ і надає право проводити розрахункові операції, приймати гроші на депозити або видавати кредити. Monobank – це всього лише онлайн-сервіс, який забезпечує доступ до банківських послуг. При цьому безпосередньо операції здійснює UniversalBank. Він є фінансовим партнером Monobank і саме він оперує грошима клієнтів. Іншими словами, підключаючись до онлайн-сервісу, людина, по суті, стає клієнтом UniversalBank. Але доступ до його послуг він отримує не безпосередньо у відділеннях Universal'a, а дистанційно через Monobank. По суті, Monobank пропонує клієнтам розрахункові операції. Розмістити депозит, наприклад, з його допомогою не можна. Проте доступні перекази між картками, оплата різноманітних послуг та сервісів (поповнення мобільних рахунків, комунальні та бюджетні платежі), кредитний ліміт, опція кешбек, послуги розстрочки.

Головними перевагами Monobank є простота і зручність використання рахунку – те, що у світовій практиці називається UX (User Experience). В нашому технологічному суспільстві, обділеному вільним часом, тільки один цей фактор може зіграти вирішальну роль в популярності продукту [11, с. 149].

Однак, незважаючи на величезну кількість позитивних сторін нового сервісу, Monobank буде непросто в реаліях українського банківського регулювання, зокрема в питаннях стосовно відкриття і ведення банківських рахунків. І тут вся справа в досить консервативному підході нашого законодавства.

Нині для формування Monobank, як повноцінного «необанку» та створення інших «on-line банків» в Україні є проблема законодавчого регулювання. Основними нормативними актами, що регулюють дану галузь, є Закони України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності»,

“Про фінансові послуги та регулювання ринків фінансових послуг”, а також “Про банки і банківську діяльність”. При цьому обсяг і вид необхідних ліцензій буде залежати безпосередньо від обсягу послуг, які передбачається надавати в рамках проекту.

Відкриття та ведення поточних рахунків на сьогоднішній день є виключно банківською діяльністю, що передбачено статтею 47 Закону України “Про банки і банківську діяльність”[1, с 58].

Ніяких “обмежених” ліцензій, як у Великій Британії, нашим законодавством не передбачено. Тому проект, що передбачає ведення клієнтських рахунків, можливий тільки на базі класичного банку. Це ж стосується і випуску платіжної картки. Незважаючи на те, що картка може обслуговуватися цілком різноманітними платіжними системами, її емітентом може бути тільки банк, який уклав договір з відповідною платіжною організацією. Це передбачено статтею 14 Закону України “Про платіжні системи та переказ грошей”.

Таким чином, реалізація проекту у сфері необанкінгу в Україні повинна передбачати співпрацю з будь-яким з діючих комерційних банків. Однак існує й інший шлях – відкриття рахунків та емісія платіжних інструментів за кордоном. Це не завадить вести бізнес і використовувати розрахунки в Україні, однак, швидше за все, буде коштувати дорожче для стартапу і передбачати плату за обслуговування карткового рахунку вище, ніж пропонують наші банківські установи.

Третій шлях – створення нового банку в Україні з подальшим отриманням всіх необхідних ліцензій. Цей шлях закриває досить багато питань в правовому регулюванні, проте коштує дуже дорого [1, с. 58-59].

Хоч інтернет-банки набирають популярність в світі та Україні через свої переваги над традиційними банками, але навіть вони мають велику кількість недоліків. Основними недоліками необанків є[2, с. 162; 3, с. 142]:

— значні витрати на створення і впровадження додатків та спеціалізованих програм, сайтів для обслуговування клієнтів;

- значні затрати на розробку і впровадження надійного захисту від кіберзлодіївта вірусних програм;
- недостатність інвестиційного капіталу;
- великі початкові вкладення коштів для розвитку необанку;
- наявність недовіри юридичних та фізичних осіб, а також малого та середнього бізнесу як до банків загалом, так і необанків зокрема;
- при наявності проблем з серверами, робота з рахунками та документами може зупинитися на невизначений термін до її усунення;
- низький рівень фінансової грамотності в країні та світі;
- поява додаткових ризиків, які створюють FinTech-компанії для утримання конкурентних позицій банками на фінансовому ринку;
- високий рівень конкуренції та витрат у короткостроковій перспективі;
- наявність недовіри до конвертації окремих платіжних засобів;
- необхідність конкурувати не лише з традиційними банками, а й протистояти таким брендовим компаніям, як Google, Apple, WeChatта Uber, які мають доступ до даних значної бази клієнтів та пропонують ним асортимент фінансових інструментів.

Для України також значними проблемами як вже зазначалось є законодавча база, можливість створення необанку як онлайн-сервісу традиційного банку, необхідність значних інвестицій тощо.

Висновки.Отже, поява необанків як нового виду банків, пов'язана із значним розвитком Інтернет-технологій та появою нового покоління клієнтів, що активно використовують смартфони у повсякденному житті та при управлінні фінансами. Інтернет-банки дуже швидко завоювали значну частку ринку, оскільки пропонують своїм клієнтам значні переваги порівняно з традиційними банками, від менших комісій до можливості відкриття та ведення рахунків без відвідування банку.

Нині закордоном налічується більше 70 інтернет-банків, основними

центрами є Великобританія, США, Німеччина. В той час як в Україні єдиним реалізованим необанком є Монобанк, який функціонує на базі Універсал банк. Хоч віртуальні банки є дуже популярними, проте крім переваг банки мають значні недоліки, що загалом збільшують ризики для банківської системи в цілому. Для України основною перешкодою на даному етапі є недосконалість законодавчої бази, необхідність значних початкових вкладень, конкуренція та високий рівень недовіри населення до банків, що є складовою низької фінансової грамотності. Тому у перспективі для появи необанків в Україні необхідно усунути дані проблеми.

Список джерел:

1. Беззуб Р. Ю. Проблеми розвитку необанків в Україні / Р. Ю. Беззуб // Розвиток банківських послуг та інновацій в цифровій економіці: матеріали наук.-практ. інтерн. конф. студ. аспір. і молод. вчених, Київ : КНЕУ. – 14 квітня 2019 р. – 57-59.
2. Блажевич А. А. Необанк как новое направление финансовых инноваций в Российской федерации / А. А. Блажевич, А. А. Рябченко // Вестник института экономических исследований. – 2018. - №4 (12). – с. 160-168.
3. Городянська Л. В. Особливості функціонування необанків / Л. В. Городянська // Фінансово-кредитні системи в умовах зміни ділових циклів: Міжн. наук.-практ. Інтернет-конф., Київ. – 15 травня 2019р. – с. 141-143.
4. Гут Л. В. Необанки: зарубіжний та вітчизняний досвід функціонування / Л. В. Гут // Фінансово-кредитні системи в умовах зміни ділових циклів: Міжн. наук.-практ. Інтернет-конф., Київ. – 15 травня 2019р. – с. 143-145.
5. Інфографічний довідник "FintechGuide 2018": BusinessViews. – 2018. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://businessviews.com.ua/ru/the-infographics-report-fintech-guide-2018/>
6. Мартиненко А. О. Світові тенденції розвитку необанків / А. О. Мартиненко // Інноваційні банківські технології та сучасні форми грошей [Електронний ресурс] : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих учених, Київ, 5 квіт. 2018 р. – с. 74-76.
7. Озерчук О. В. On-line банки: зарубіжний досвід / О. В. Озерчук // Фінансово-кредитні системи в умовах зміни ділових циклів: Міжн. наук.-практ. Інтернет-конф. – Київ. – 15 травня 2019р. – с. 147-149.
8. Офіційний сайт GOBankingRates | PersonalFinanceSiteToHelpYouFind [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gobankingrates.com/>

9. Петренко І. П. Світові тенденції розвитку необанків [Електронний ресурс] / І. П. Петренко // Майбутнє банкінгу: сучасні виклики та перспективи розвитку : збірник матеріалів ІІМіжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 15 черв. 2017 р., м. Київ : КНЕУ, 2017. – С. 35–38.
10. Романчук М. Необанки: закордонний досвід та перспективи розвитку в Україні / М. Романчук // Монетарні і фінансові аспекти стабільного економічного розвитку: зб. тез доп. Всеукр. наук. Інтернет-конф. - Тернопіль : ТНЕУ, 2018. - С. 248-251.
11. Стечишин Т. Б. Необанки: особливості організації та перспективи розвитку в Україні / Т. Б. Стечишин // Розвиток банківських послуг та інновацій в цифровій економіці: матеріали наук.-практ. інтерн. конф. студ. аспір. і молод. вчених. – Київ: КНЕУ. – 2019р. – с. 147-150.
12. Фінансова гнучкість прийняття рішень в інвестиційній діяльності банків: Монографія / М.О. Кужелєв, М.О. Житар. – Київ: Видавництво «Центр учбової літератури» Київ-Бидгощ, 2016. – 176с.

References

1. Bezzub R. Ju. Problemy rozvytku neobankiv v Ukrajinі / R. Ju. Bezzub // Rozvytok bankivskykh posluh ta innovacij v cyfrovij ekonomici: materialy nauk.-prakt. intern. konf. stud. aspir. i molod. vchenykh, Kyjiv : KNEU. – 14 kvitnja 2019 r. – 57-59.
2. Blazhevich A. A. Neobank kak novoe napravlenie finansovykh innovatsiy v Rossiyskoy federatsii / A. A. Blazhevich, A. A. Ryabchenko // Vestnik instituta ekonomicheskikh issledovaniy. – 2018. - №4 (12). – s. 160-168.
3. Ghorodjansjka L. V. Osoblyvostifunkcionuvannjaneobankiv / L. V. Ghorodjansjka // Finansovo-kredytnisystemy v umovakhzminydilovykhcykliv: Mizhn. nauk.-prakt. Internet-konf.,Kyjiv. – 15 travnja 2019r. – s. 141-143.
4. Ghut L. V. Neobanky: zarubizhnyj ta vitchyznjanyjdosvidfunkcionuvannja / L. V. Ghut // Finansovo-kredytnisystemy v umovakhzminydilovykhcykliv: Mizhn. nauk.-prakt. Internet-konf.,Kyjiv. – 15 travnja 2019r. – s. 143-145.
5. Infografichnyjdovidnyk "FintechGuide 2018": BusinessViews. – 2018. – [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://businessviews.com.ua/ru/the-infographics-report-fintech-guide-2018/>
6. Martynenko A. O. Svitovi tendenciji rozvytku neobankiv /A. O. Martynenko // Innovacijni bankivsjki tekhnologhiji ta suchasni formy ghroshej [Elektronnyj resurs] : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. studentiv, aspirantiv i molodykh uchenykh, Kyjiv, 5 kvit. 2018 r. – s. 74-76.
7. Ozerchuk O. V. On-linebanky: zarubizhnyjdosvid / O. V. Ozerchuk // Finansovo-kredytnisystemy v umovakhzminydilovykhcykliv: Mizhn. nauk.-prakt. Internet-konf. – Kyjiv. – 15 travnja 2019r. – s. 147-149.
8. Oficijnyj sajт GOBankingRates | PersonalFinanceSiteToHelpYouFind [Elektronnyjresurs]. – Rezhymdostupu: <https://www.gobankingrates.com>

9. Petrenko I. P. Svitovi tendenciji rozvytku neobankiv [Elektronnyj resurs] / I. P. Petrenko // *Majbutnje bankinghu: suchasni vyklyky ta perspektyvy rozvytku* : zbirnyk materialiv IIMizhnar. nauk.-prakt. internet-konf., 15 cherv. 2017 r., m. Kyjiv : KNEU, 2017. – S. 35–38.

10. Romanchuk M. Neobanky: zakordonnyjdosvid ta perspektyvyrozvytku v Ukraini / M. Romanchuk // *Monetarni i finansoviaspektystabiljnoghoekonomichnoghorozvytku: zb. tez dop. Vseukr. nauk. Internet-konf. - Ternopilj : TNEU, 2018. - S. 248-251.*

11. Stechyshyn T. B. Neobanky: osoblyvosti orghanizaciji ta perspektyvy rozvytku v Ukraini / T. B. Stechyshyn // *Rozvytok bankivs'kykh poslugh ta innovacij v cyfrovij'ekonomici: materialynauk.-prakt. intern. konf. stud. aspir. i molod. vchenykh. – Kyjiv: KNEU. – 2019r. – s. 147-150.*

12. Finansova ghnuchkistj pryjnattja rishenj v investycijnij dijalnosti bankiv: Monohrafija / M.O. Kuzheljev, M.O. Zhytar. – Kyjiv: Vydavnytvo «Centr uchbovoji literatury» Kyjiv-Vydgoshh, 2016. – 176s.

Житар Максим Олегович (ORCID ID: 0000-0003-3614-0788) – кандидат економічних наук, доцент, заступник директора навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

Зелінська Вікторія Сергіївна – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня ННІ фінансів, банківської справи Університету Державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

УДК 332.021:351.82
DOI 10.33244/2617-5940.2.2019.99-111

Каницур І.Г., Гусятинська А.М., Повч В.О.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті досліджено сучасний стан державної політики регіонального розвитку України. Визначено, що регіональна політика є невід'ємною частиною державної політики, яка здійснює регулювання відносин між державою та регіонами і спрямована на організаційне забезпечення території відповідно до державної стратегії розвитку. Встановлено проблеми розвитку регіонів України та окреслено напрями їх розвитку. Досліджено досвід регіональної політики Європейського Союзу та встановлено, що стратегічним завданням української влади є посилення результативності процесів співпраці з Євросоюзом у контексті ефективної реалізації державної регіональної політики. Встановлено, що удосконалення регіональної політики та механізмів її реалізації має відбуватись за умов забезпечення комплексного підходу до управління регіональним розвитком.

***Ключові слова:** державна політика, регіональна політика, регіональний розвиток, стратегія розвитку, управління.*

Каницур И.Г., Гусятинская А.Н., Повч В.О.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье исследовано современное состояние государственной политики регионального развития Украины. Определено, что региональная политика является неотъемлемой частью государственной политики, которая осуществляет регулирование отношений между государством и регионами и направлена на организационное обеспечение территории в соответствии с государственной стратегией развития. Установлено

проблемы развития регионов Украины и намечены направления их развития. Исследован опыт региональной политики Европейского Союза и установлено, что стратегической задачей украинской власти является усиление результативности процессов сотрудничества с Евросоюзом в контексте эффективной реализации государственной региональной политики. Установлено, что усовершенствование региональной политики и механизмов ее реализации должно происходить при условии обеспечения комплексного подхода к управлению региональным развитием.

Ключевые слова: *государственная политика, региональная политика, региональное развитие, стратегия развития, управления.*

Kantsur I.G., Gusyatinskaya A.M., Povch V.O.

***STATE POLICY OF REGIONAL DEVELOPMENT OF UKRAINE:
MODERN STATUS AND PROSPECTS***

The article investigates the current state of the state policy of regional development of Ukraine. It is determined that regional policy is an integral part of the state policy, which regulates relations between the state and the regions and aims at organizational support of the territory in accordance with the state development strategy. The problems of development of the regions of Ukraine are identified and the directions of their development are outlined. The experience of regional policy of the European Union is researched and it is found that the strategic task of the Ukrainian authorities is to enhance the effectiveness of the processes of cooperation with the European Union in the context of effective implementation of state regional policy. It has been established that the improvement of regional policy and mechanisms for its implementation should take place under conditions of providing a comprehensive approach to managing regional development.

Keywords: *state policy, regional policy, regional development, development strategy, management.*

Постановка проблеми. Регіональна політика є невід'ємною частиною державної політики, яка здійснює регулювання відносин між державою та регіонами і спрямована на організаційне забезпечення території відповідно до державної стратегії розвитку. В умовах соціально-економічної нестабільності держави та враховуючи суперечності у відносинах між центром і регіонами України, виникла потреба формування ефективної державної регіональної політики, спроможної сформувати сприятливі умови для забезпечення соціальної та економічної єдності держави, динамічного збалансованого розвитку регіонів, підвищення рівня та якості життя населення країни. Так, регіональна нерівність, як стверджує Дума Л.В. та Данилюк І.В. [1], створює ряд проблем для держави, які пов'язані з управлінням: уповільнення економічного росту, яке обумовлене необхідністю направляти частину ресурсів на регіональне вирівнювання, а не стимулювання розвитку; підвищення соціальної напруженості.

Адже розмаїття регіонального розвитку, велика кількість проблем і кризових ситуацій зумовлюють складність державного регулювання розвитку регіонів. Соціально-економічний розвиток та функціонування кожної території вимагає виваженої державної політики та застосування сучасних механізмів управління. На сучасному етапі державне регулювання регіонального розвитку вимагає чітких цілеспрямованих дій, які повинні здійснюватися системою спеціально розроблених заходів [2], що і визначає актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вагомий внесок у дослідження та формування уявлення про підходи до управління регіонами країни, регіональний розвиток, засади розробки та здійснення регіональної політики, виявлення особливостей державної регіональної політики та політик розвитку окремих регіонів, окреслення їх суб'єктів та об'єктів було зроблено такими науковцями, як: Е. Алаєв, О. Амоша, Г. Балабанов, П. Беленький, В. Бодров, П. Бубенко, З. Варналій, С. Вовканич, О. Власюк, С. Галуза, П.

Гальчинський, В. Геєць, З. Герасимчук, А. Голюков, Г. Губерна, Б. Данилишин, І. Данилюк, М. Долішній, Л. Дума, Л. Зайцева, А. Зінчук, Б. Кліяненко, В. Кравців, О. Крайник, Н. Кузнєцов, В. Куйбіда, Е. Лібанова, І. Лукінов, А. Мазур, Т. Максимова, І. Мансуров, С. Мельник, І. Михасюк, Н. Мікула, А. Мокій, О. Новосолов, В. Нудельман, Я. Олійник, В. Поповкін, С. Пухир, С. Романюк, У. Садова, Л. Семів, В. Симоненко, Д. Стеченко, І. Сторонянська, Л. Тарангул, О. Тофанюк, Л. Федулова, М. Чумаченко, Л. Шевчук, Б. Штульберг, С. Шульц, М. Янків та ін. Однак, враховуючи соціально-економічну нестабільність країни та наявність проблем регіонального розвитку, які необхідно вирішити, потребують від вітчизняних науковців переосмислення моделі регіональної політики у теоретичному аспекті й у формуванні нових підходів до управління.

Метою статті є поглиблення дослідження сучасного стану державної політики регіонального розвитку та визначення перспектив її реалізації.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан соціально-економічного розвитку регіонів України характеризується посиленням територіальних диспропорцій та наявністю комплексу невирішених проблем розвитку територій. Така ситуація зумовлена насамперед наявними проблемами, що існують в регіональному управлінні, серед яких слід відзначити: недосконале нормативно-правове забезпечення; відсутність системності і комплексності при розробці і реалізації державної регіональної політики загалом та недієвість і невиконання стратегій і програм регіонального розвитку зокрема; низький рівень залучення громадськості до вирішення питань місцевого розвитку; недостатність фінансових ресурсів у місцевих бюджетах для вирішення першочергових питань розвитку територій; значна залежність від державних субвенцій і, відповідно, небажання та неготовність представників органів управління на місцях до пошуку додаткових джерел фінансування розвитку територій [3]. Тому наразі гостро стоїть питання вирівнювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів.

Державна політика регіонального розвитку в Україні протягом останніх років зазнала суттєвих змін, які супроводжувалися реформами спрямованими на реалізацію певних пріоритетів економіки країни, зміцнення демократичних основ її розвитку та розв'язання соціально-економічних проблем окремих регіонів. У цей період розробляється і приймається низка нормативно-правових актів установчого змісту та програмних документів з формування та реалізації державної регіональної політики, зокрема: Концепція та План заходів реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні; стратегічні документи: Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року та Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»; Закони України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформування міжбюджетних відносин», «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи», «Про засади державної регіональної політики», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про співробітництво територіальних громад» [4]. Незважаючи на значну кількість прийнятих нормативно-правових актів щодо державної політики регулювання соціально-економічного розвитку регіонів, сучасний стан регіонів потребує ефективнішого управління та покращення рівня як фінансового забезпечення регіону, так і організаційного та інфраструктурного розвитку.

Так, Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року спрямована на визначення завдань та інструментів для розв'язання соціальних проблем, підвищення рівня економічного потенціалу територій, продуктивності їх економіки, прибутковості бізнесу та доходів населення і, як наслідок, створення умов для загального підвищення соціальних стандартів, якості життя та розвитку бізнес-середовища. Однак така взаємозалежність потребує визначення та запровадження дієвого фіскального механізму та механізму перерозподілу, в іншому разі існує реальна загроза надмірної поляризації та зростання диспропорцій між економічно

розвинутими містами та рештою території країни [5]. Необхідно підкреслити, що акумульовані в державному бюджеті кошти не тільки формують ринковий попит на товари і послуги, якими задовольняються суспільні потреби, а й, відповідно, скорочують платоспроможний попит приватного сектора на величину вилучення зароблених коштів у вигляді податкових платежів. Пропорції та особливості взаємодії між ринковим і неринковим сегментами визначаються типом економічної системи, величиною грошових доходів населення, а також специфікою фіскального механізму, зокрема: рівнем перерозподілу ВВП через бюджет, співвідношенням загальнодержавних і місцевих податків, наявністю різноманітних специфічних зборів (відрахувань підприємств на розвиток професійної освіти, внесків на обов'язкове медичне страхування тощо), існуванням податкових преференцій для підприємств соціальної сфери (надання статусу неприбуткових організацій, пільг на оренду земельних ділянок і приміщень, пільг з податку на додану вартість) тощо [6]. Тобто фіскальний механізм поєднує в собі розподільчі процеси від сплати податків до використання фінансових ресурсів держави на соціальні потреби країни від ефективності використання яких залежить соціально-економічний розвиток країни, загалом, та рівень розвитку регіонів, зокрема.

Стратегічною метою реалізації державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку регіонів України з метою забезпечення соціальної та економічної єдності держави, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, активізації економічної діяльності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних та інших стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання [5].

Відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року наразі відбувається реалізація другого етапу стратегії, який включає 2017-2020 рр. Даний етап передбачає:

- проведення інституційної реорганізації органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади на новій територіальній основі;

- завершення формування нормативно-правового підґрунтя з питань діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади з урахуванням конституційної реформи;

- підвищення рівня фінансової забезпеченості місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

- реалізацію державних інфраструктурних проектів, спрямованих на посилення міжрегіональної та внутрішньорегіональної інтеграції;

- реалізацію інноваційних міжгалузевих проектів у сфері регіонального розвитку, спрямованих на стимулювання процесу економічного розвитку окремих регіонів та територій;

- розширення сфери застосування угод щодо регіонального розвитку;

- створення міжрегіональної та внутрішньорегіональної системи поширення інновацій та знань;

- запровадження ефективних інструментів для стимулювання формування ефективних регіональних ринків праці відповідно до потреб економіки регіону та з урахуванням його конкурентних переваг;

- сприяння розвитку ринкової інфраструктури регіональних ринків;

- усунення або зниження бар'єрів вступу на регіональні товарні ринки нових виробників та виходу з них;

- підвищення рівня інженерного забезпечення регіонів, у тому числі водозабезпечення сільських населених пунктів; створення інформаційної та комунікаційної мережі, розвиток дорожньо-транспортної інфраструктури;

- створення рівних умов для доступу населення, зокрема сільського, до освіти, підвищення якості освіти;

- поширення на інші регіони позитивного досвіду пілотних проектів реформування системи охорони здоров'я, підвищення доступності та

ефективності медичного обслуговування населення незалежно від місця проживання;

- удосконалення системи територіального розміщення об'єктів сфери культури, зокрема в сільській місцевості;

- підвищення якості надання житлово-комунальних послуг шляхом створення конкурентного середовища на ринку таких послуг [5].

В останні роки значних змін зазнає державна регіональна політика в Україні, особливо під впливом досвіду регіональної політики Європейського Союзу, адже високорозвинені країни є головними суб'єктами-учасниками глобальних економічних процесів, визначають загальні принципи та підходи у формуванні різних сфер політичного життя, у тому числі і регіональної політики. Регіональна політика ЄС має національний характер, здійснюється в умовах значної диференціації напрямів регіональної політики країн-членів, водночас формує і реалізує єдині принципи, стратегічні завдання та синхронізує в часі фінансування визначених у програмах ЄС пріоритетів і проектів [4].

Регіональна політика ЄС щодо України знаходить своє місце в Європейській політиці добросусідства. Тому стратегічним завданням української влади є посилення результативності процесів співпраці з Євросоюзом у контексті ефективної реалізації державної регіональної політики, враховуючи внутрішні та зовнішні виклики. У статті 446 Угоди про асоціацію [7] зазначається, що «сторони сприяють взаєморозумінню та двосторонньому співробітництву у сфері регіональної політики щодо методів формування та реалізації регіональних політик, зокрема багаторівневого управління та партнерства, з особливим наголосом на розвитку відсталих територій і на територіальному співробітництві, водночас створюючи канали зв'язку та активізуючи обмін інформацією між національними, регіональними і місцевими органами влади, соціально-економічними утвореннями та представниками громадянського суспільства». Україні необхідно знати не лише нюанси, а врахувати усі аспекти європейського

досвіду у сфері регіональної політики, що вимагає взаємодії усіх гілок влади, наукового та експертного середовища [8].

Регіональна політика в Україні повинна мати свої особливості, обумовлені конкретними обставинами географічного положення, історичного розвитку, формування і розвитку господарського комплексу, структурою промислового сектору, традиціями і культурою. Тому категоричною є неможливість простого перенесення досвіду держав і територій ЄС у практику регіоналізації нашої держави. Однак досконале вивчення і розуміння закономірностей управління процесом регіональної політики в інших державах дозволяє глибше розуміти процеси, що відбуваються в Україні, зважаючи на специфіку розвитку регіонів. Зокрема, можна визнати доцільним поєднання державних регіональних програм з механізмами соціально орієнтованого ринку, обумовленими принципами децентралізації та самоврядності [8].

Таким чином, в Україні удосконалення регіональної політики та механізмів її реалізації на думку таких науковців, як Шульц С.Л., Джаман М.О., Луцків О.М. [3], з якою ми також розділяємо думку, має відбуватись за умов забезпечення комплексного підходу до управління регіональним розвитком, що забезпечить:

- збалансування управлінських впливів шляхом покращення координації політики між різними рівнями державної влади і місцевим самоврядуванням, горизонтальної інтеграції всіх секторальних політик, що забезпечуватиме синергетичний ефект управлінських рішень. У цьому контексті вкрай важливим є також питання узгодженості міської та регіональної політики;

- врахування територіальної специфіки, яка має сприяти дієвості управлінських впливів на локальному рівні;

- створення умов для розвитку мережеских форм економічних суб'єктів на міжрегіональному, макрорегіональному, національному та міждержавному рівнях тощо.

Засвоєння цих та інших уроків органами влади усіх рівнів дозволить виробити модель нової регіональної політики для успішного завершення реформи місцевого самоврядування як складової модернізаційної програми для України загалом. Конкретно для цього потрібно: органам державної влади, що відповідають за розроблення стратегічних документів розвитку України, разом з науковим та експертним середовищем розробити Концепцію нової регіональної політики, враховуючи досвід ЄС, результати і перспективні завдання реалізації реформи децентралізації та виконання умов інтеграції.

Водночас нова регіональна політика має характеризуватися такими ознаками [8]:

- наявність усвідомленого і сформульованого бачення цілей регіонального розвитку держави (у вигляді загальних цілей, стратегічних планів);
- наявність органів влади, що несуть відповідальність за зміну пропорцій територіального розвитку;
- наявність спеціальних інструментів, спрямованих на розвиток територій;
- ступінь децентралізації повноважень, від якого залежать особливості здійснення регіональної політики, тобто характер участі регіональних органів влади (влади на місцях) у розробленні і реалізації такої політики.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, слід зробити висновок, що державна політика регіонального розвитку України повинна враховувати системний підхід до управління регіонами країни на основі використання європейського досвіду з врахуванням регіональних особливостей та нових моделей модернізації. Реалізація такої моделі державної політики регіонального розвитку України сприятиме створенню сприятливих умов для життя і соціального благополуччя, зростанню якості та рівня добробуту населення країни, досягненню динамічного, збалансованого розвитку

регіонів, забезпеченню соціального задоволення населення та екологічної безпеки.

Список джерел:

1. Дума Л.В., Данилюк І.В. Використання аналізу диспропорцій між областями подільського регіону для комплексної оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіонів України. *Вісник Хмельницького національного університету*, 2017. № 6 Том 2 URL: file:///C:/Users/HP/Downloads/Vchnu_ekon_2017_6(2)_36%20(1).pdf (дата звернення: 03.11.2019).
2. Тофанюк О.В., Зінчук А.С. Державне регулювання соціально-економічного розвитку регіонів України. *Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка*, 2018. Випуск 33. URL: file:///C:/Users/HP/Downloads/bses_2018_33_34.pdf (дата звернення: 03.11.2019).
3. Шульц С.Л., Джаман М.О., Луцків О.М. Інноваційні підходи до реалізації державної регіональної політики. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*, 2018. Випуск 5 (133). URL: file:///C:/Users/HP/Downloads/sepspu_2018_5_10.pdf (дата звернення: 03.11.2019).
4. Пухир С.Т. Сучасні підходи у формуванні та реалізації державної політики регіонального розвитку. *Регіональна економіка*, 2016. №3. URL: file:///C:/Users/HP/Downloads/regek_2016_3_6%20(1).pdf (дата звернення: 03.11.2019).
5. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. N 385. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/247566248> (дата звернення: 03.11.2019).
6. Канцур І.Г. Роль фіскального механізму у розвитку соціальної сфери. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2015. № 13. Ч.3. С. 117-122.
7. Угода про асоціацію України з ЄС. Євроінтеграційний портал. URL: <https://eu-ua.org/tekst-uhody-pro-asotsiatsiiu> (дата звернення: 03.11.2019).
8. Давимука С.А., Куйбіда В.С., Федулова Л.І. Тенденції розвитку нової регіональної політики країн-членів Європейського Союзу. *Регіональна економіка*, 2019. №1. URL: file:///C:/Users/HP/Downloads/regek_2019_1_11.pdf (дата звернення: 03.11.2019).
9. Кужелев М.О., Житар М.О. Особливості формування державної фінансової політики в умовах європейської інтеграції України / Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України, 2015. – Вип. 2. – С. 154-163.

References

1. Duma L.V., Danyljuk I.V. (2017) Vykorystannja analizu dysproporcij mizh oblastjamy podiljsjkogho rehghionu dlja kompleksnoji ocinky rivnja socialjno-ekonomichnogho rozvytku rehghioniv Ukrajinjy [Use of analysis of disparities between regions of Podil region for comprehensive assessment of the level of socio-economic development of Ukrainian regions]. *Visnyk Khmeljnyckogho nacionaljnogho universytetu* [Bulletin of the Khmelnytsky National University]. vol. 2. № 6. Available at: file:///C:/Users/HP/Downloads/Vchnu_ekon_2017_6(2)_36%20(1).pdf (accessed 3 November 2019).
2. Tofanjuk O.V., Zinchuk A.S. (2018) Derzhavne rehghuljuvannja socialjno-ekonomichnogho rozvytku rehghioniv Ukrajinjy [State regulation of socio-economic development of Ukrainian regions]. *Rozvytok produktyvnykh syl i rehghionaljna ekonomika* [Productive Forces Development and Regional Economy]. vol. 33. Available at: file:///C:/Users/HP/Downloads/bses_2018_33_34.pdf (accessed 3 November 2019).
3. Shuljc S.L., Dzhaman M.O., Luckiv O.M. (2018) Innovacijni pidkhody do realizaciji derzhavnoji rehghionaljnoji polityky [Innovative approaches to the implementation of state regional policy]. *Socialjno-ekonomichni problemy suchasnogho periodu Ukrajinjy* [Socio-economic problems of the modern period of Ukraine]. vol. 5 (133). Available at: file:///C:/Users/HP/Downloads/sepspu_2018_5_10.pdf (accessed 3 November 2019).
4. Pukhyr S.T. (2016) Suchasni pidkhody u formuvanni ta realizaciji derzhavnoji polityky rehghionaljnogho rozvytku [Current approaches in the formation and implementation of state regional development policy]. *Rehghionaljna ekonomika* [Regional Economy]. vol. 3. Available at: file:///C:/Users/HP/Downloads/regek_2016_3_6%20(1).pdf (accessed 3 November 2019).
5. Pro zatverdzhennja Derzhavnoji strateghiji rehghionaljnogho rozvytku na period do 2020 roku [On approval of the State Regional Development Strategy for the period up to 2020]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrajinjy vid 06.08.2014 r. N 385 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 06.08.2014 No. 385]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/247566248> (accessed 3 November 2019).
6. Kancur I.G. (2015) Rolj fiskaljnogho mekhanizmu u rozvytku socialjnoji sfery. *Scientific Bulletin of the Kherson State University*. № 13. Part 3. Pp. 117-122.
7. Uhoda pro asotsiatsiyu Ukrajinjy z YeS [Agreement on the Association of Ukraine with the EU]. Eurointegration portal: Website. Available at: <https://eu-ua.org/tekst-uhody-pro-asotsiatsiiu> (accessed 3 November 2019).
8. Davymuka S.A., Kujbida V S., Fedulova L.I. (2019) Tendenciji rozvytku novoji rehghionaljnoji polityky krajn-chleniv Jevropejsjkogho Sojuzu [Trends in the development of a new regional policy of the EU Member States]. *Rehghionaljna*

ekonomika [Regional Economy]. 2019. vol. 1. Available at: file:///C:/Users/HP/Downloads/regek_2019_1_11.pdf (accessed 3 November 2019).

Канцур Інна Григорівна (ORCID: 0000-0002-3642-1670) – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

Гусятинська Анастасія Миколаївна – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти ННІ фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

Повч Василь Олегович – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти ННІ фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

УДК 336.71

DOI 10.33244/2617-5940.2.2019.112-131

Клюско Л.А.

ІННОВАЦІЇ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ

У статті досліджено сутність банківських інновацій в Україні, виокремлено їх види та визначено особливу роль в модернізації діяльності, забезпеченні конкурентоспроможності і фінансової стійкості банків, а також в розвитку економіки в цілому. Приділено увагу інноваційним наглядовим інструментам НБУ, таким як: вимога щодо формування та визначення кожним банком бізнес-моделі його діяльності; запровадження комплексної наглядової оцінки SREP (Supervisory review and evaluation process), за якою визначається життєздатність бізнес-моделі і стійкість стратегії розвитку банку.

Ключові слова: *банківські інновації, види інновацій, інноваційний потенціал, інноваційний розвиток, бізнес-модель діяльності банку, процес нагляду та оцінки.*

Клюско Л.А.

ИННОВАЦИИ В СФЕРЕ БАНКОВСКОГО БИЗНЕСА

В статье исследована сущность банковских инноваций в Украине, выделены их виды и определена особая роль в модернизации деятельности, обеспечении конкурентоспособности и финансовой устойчивости банков, а также в развитии экономики в целом. Уделено внимание инновационным надзорным инструментам НБУ, таким как: требование по формированию и определению каждым банком бизнес-модели его деятельности; введение комплексной наблюдательной оценки SREP (Supervisory review and evaluation process), по которой определяется жизнеспособность бизнес-модели и устойчивость стратегии развития банка.

Ключевые слова: *банковские инновации, виды инноваций, инновационный потенциал, инновационное развитие, бизнес-модель деятельности банка, процесс надзора и оценки.*

Klyusko L.A.

INNOVATION IN THE FIELD OF BANKING BUSINESS

The article investigates the essence of banking innovations in Ukraine, identifies their types and defines a special role in the modernization of activities, ensuring the competitiveness and financial stability of banks, as well as in the development of the economy as a whole. Much attention has been paid to the National Bank of Ukraine's innovative supervisory tools, such as: the requirement to form and define each bank's business model for its activities; introduction of a comprehensive supervisory assessment (SREP), which determines the viability of the business model and the sustainability of the bank's development strategy.

Keywords: *banking innovation, types of innovation, bank innovation potential, innovative development, bank business model, supervision and evaluation process (SREP).*

Постановка проблеми. Одним з ключових пріоритетів розвитку національної економіки України і забезпечення її конкурентоспроможності у сучасному світі в умовах посилення глобалізаційних тенденцій є її інноваційний вектор. Разом з цим, розвиток інноваційного потенціалу, будучи драйвером динамічного економічного розвитку, одночасно виступає засобом забезпечення безпеки та суверенітету держави. Саме з цих державницьких позицій визначена мета «Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року», яка «полягає у розбудові національної інноваційної екосистеми для забезпечення швидкого та якісного перетворення креативних ідей в інноваційні продукти та послуги, підвищення рівня інноваційності національної економіки, що передбачає створення сприятливих умов для розвитку інноваційної сфери, збільшення кількості впроваджуваних розробок, підвищення економічної віддачі від них, залучення інвестицій в інноваційну діяльність» [1].

У зв'язку з цим, актуалізується питання поступового інноваційного розвитку всіх галузей і сегментів економіки, включаючи і банківський сектор. Саме тому, основним завданням сучасного етапу розвитку банківництва є

підвищення якості банківської діяльності, що передбачає розширення та диверсифікацію асортименту (лінійки) банківських продуктів і послуг, поліпшення їх якості та вдосконалення технологій і методів обслуговування клієнтів, що забезпечить підвищення довгострокової ефективності та фінансової стійкості бізнесу. Таким чином, інноваційний розвиток банківської системи виступає пріоритетним напрямом модернізації не лише діяльності банків, а й економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питанням розробки та упровадження банківських інновацій, обґрунтування їх позитивних моментів та виявлення ризиків присвячено наукові праці таких вітчизняних науковців як С. Єгоричева, О. Золотарьова, І. Карчева, Н. Пантелєєва, А. Чекал і багато інших.

Однак, на сьогодні спостерігається недостатній рівень реалізації інноваційного потенціалу вітчизняної банківської системи, зумовлений відставанням та нерівномірністю інноваційного розвитку окремих банків, що потребує подальших теоретичних наукових досліджень і розробок.

Мета статті. Метою статті є поглиблення теоретичних та методичних засад банківських інновацій, обґрунтування науково-практичних рекомендацій щодо їх розвитку та активізації запровадження в інноваційну діяльність банківських установ.

Виклад основного матеріалу. Сучасний динамічний розвиток та посилення конкуренції на банківському ринку в Україні спонукають банківські установи до запровадження нових підходів щодо ведення власного бізнесу, а також до пошуку нових більш ефективних можливостей отримання позитивних результатів та конкурентних переваг, зокрема і шляхом впровадження інноваційних технологій обслуговування клієнтів, нових бізнес-процесів, продуктів та послуг. Забезпечують постійне вдосконалення банківських продуктів, послуг та технологій науковий прогрес у сфері банківництва та інноваційні клієнто-орієнтовані підходи.

У зв'язку з цим актуальними є дослідження теоретичних засад економічної сутності понять «інновації» та «банківські інновації». У Законі України «Про інноваційну діяльність» перше поняття трактується наступним чином: «Інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [2].

У цьому контексті банківські інновації розглядаються науковцями як «кінцевий результат інноваційної діяльності в банківській сфері, який отримав втілення у вигляді якісного нового або удосконаленого продукту чи послуги, реалізованих на ринку, або нового удосконаленого технологічного процесу, що використовується в банківській діяльності, в результаті чого покращується задоволення потреб клієнтів, зростає конкурентоспроможність та ефективність діяльності і відбувається розвиток банку на інноваційних засадах»[3].

Отже, поняття інновації стосується всієї сукупності нововведень в різнобічних сферах функціонування банку, якщо вони забезпечують можливість досягти визначеного позитивного економічного або стратегічного ефекту у вигляді нарощування клієнтської і, відповідно ресурсної бази банку, збільшення долі ринку, скорочення витрат на здійснення операцій тощо. Процес, пов'язаний зі створенням, освоєнням та розповсюдженням інновацій, охоплює всі сторони діяльності банку: від ідеї та розробки концепції – до її практичної реалізації [4].

Виходячи з вищезазначеного, банківські інновації доцільно розглядати у триаспектному вимірі: технологічні та бізнес-процесові, продуктові, комунікаційні (включаючи співпрацю з фінтех-стартапами)

Технологічні інновації створюють необмежені можливості для широкого спектру надання банківських послуг корпоративним і приватним клієнтам, оскільки в останні роки фінансова сфера стає більш комплексною і

універсальною за рахунок появи нових форм обслуговування і нових функцій.

Новітні технології, створюючи ефективніші способи виробництва, забезпечують банкам ексклюзивні напрями спеціалізації і дають можливість реалізувати стійкі конкурентні переваги, які досягаються як шляхом створення і адаптації нових технологій, так і за рахунок застосування і об'єднання існуючих. Завдання підвищення ефективності технологічних інновацій можуть бути вирішені різними способами: вдосконаленням та розширенням мережевого середовища; скороченням часу обробки документів; впровадженням дистанційного банківського обслуговування клієнтів, перенесенням місця їх обслуговування з офісу банку в офіс клієнта, в житловий будинок тощо. Ці підходи дозволяють перетворити кредитні установи в сучасні автоматизовані підприємства з виробництва банківських продуктів (послуг), що надаються дистанційно, за допомогою різних каналів, дозволять комплексно автоматизувати банківську діяльність, запропонувати асортимент нових послуг, заснованих на новаціях у фінансовій сфері, заощадивши при цьому час. Як наслідок, розвиток дистанційного банкінгу забезпечує: значне скорочення витрат готівкового грошового обігу; підвищення доступності банківських послуг для населення та збільшення клієнтських депозитів; полегшення доступу бізнесу до глобальної фінансової інфраструктури; створення можливостей для прийняття рішень, орієнтованих на клієнта; автоматизації електронних розрахунків; скорочення вартості і збільшення ефективності електронних транзакцій; збільшення довіри до банківської системи.

У той же час, поряд з вигодами технологічних інновацій існує ряд недоліків і можливих негативних наслідків від їх запровадження. Основні з них представлені нижче у таблиці 1.

На основі даних таблиці можна зробити висновок про те, що для клієнтів інноваційні технології надають значні переваги: спрощують банківські операції, розширюють можливості отримання найбільш вигідних послуг, знижують витрати і час на їх проведення.

Перспективи та недоліки технологічних інвестицій

Позитивні сторони та перспективи	Недоліки та можливі негативні наслідки
1. Поліпшення зручностей для клієнтів у користуванні послугами, вдосконалення сервісу їх обслуговування.	1. Значні витрати для банків, зумовлені необхідністю інвестування у постійно обновлювані технології.
2. Здешевлення банківських послуг та скорочення часу на обслуговування клієнтів.	2. Посилення контролю за проведенням операцій.
3. Розширення лінійки банківських продуктів та послуг, вища ефективність їх надання.	3. Посилення ризиків шахрайства і крадіжок.
4. Вдосконалення функціоналу банківських додатків та розвиток віддаленого сервісу в процесі дистанційного обслуговування клієнтів.	4. Залежність банків від інформаційних технологій та загальнодоступності глобальної мережі Інтернет.
5. Скорочення витрат на оренду та оплату праці персоналу.	5. Відсутність особистого контакту між клієнтами і менеджерами банку.
6. Підвищення рівня конкурентоспроможності банку та нарощування клієнтської бази.	6. Невизначеність наслідків упровадження інноваційних технологій і прогнозування їх окупності. Високі інвестиційні ризики.
7. Можливості реалізації нових ідей та стратегій, спроможних підвищити інноваційний потенціал банку.	7. Скорочення робочих місць і, як наслідок, можливе зростання рівня безробіття.

Головна цінність віддаленого доступу полягає у світовій універсальності, оскільки за допомогою інтернет-банкінгу можна оплатити послуги іноземних держав, оперативно і з мінімальними витратами перевести гроші на рахунок іншого клієнта, що є важливим в умовах сучасної глобалізації. У той же час для банків процес впровадження технологій досить трудомісткий і вимагає значних витрат. До запровадження інноваційного продукту необхідно залучити всіх учасників, починаючи від банківського емітента і закінчуючи виробниками електронних пристроїв та їх програмного забезпечення. Однак, на сьогодні інновації стали однією з ключових вимог до діяльності вітчизняних банків і основним орієнтиром для клієнтів, коли вони роблять свій вибір на користь того, чи іншого банку.

Між запроваджуваними новітніми технологіями і потребами банківських клієнтів існує логічний взаємозв'язок. Наочним прикладом слугує індивідуальне обслуговування клієнтів (Private banking), або дистанційне банківське

обслуговування поза межами розрахунково-касового центру за якого віддалене управління банківськими рахунками здійснюється за рахунок мобільного, Інтернет, телебанкінгу.

На сьогодні досконалою інноваційною технологією можна вважати бездротову технологію NFC (Near Field Communication – зв'язок з ближнім полем). Вона являє собою комбінацію технології безконтактної ідентифікації та комунікаційних технологій, забезпечує зручну, надійну і захищену передачу даних за допомогою радіоканалу на короткі відстані між різними електронними пристроями, тому її використання стане великим проривом у розвитку дистанційного обслуговування клієнтів. Наприклад, NFC-сумісні мобільні телефони можна буде використовувати замість пластикової картки для роботи з банкоматом.

У свою чергу експерти передрікають новий технологічний бум в розвитку інноваційних технологій – віртуалізацію робочих банківських місць, за якої забезпечення такими місцями працівників відбувається при мінімумі витрат.

Відповідно до сучасних концепцій банківського управління, які ґрунтуються на процесному підході, діяльність банку розглядають як сукупність визначених бізнес-процесів. Це зумовлює необхідність запровадження новітніх підходів до корпоративного банківського менеджменту. Так, його організаційна складова у системі менеджменту перетворюється на процесно-орієнтовану.

Виходячи з цього, позитивні зміни від запровадження банківських інноваційних технологій можуть бути досягнуті шляхом удосконалення існуючих, розроблення та впровадження нових стратегій управління бізнес-процесами, зокрема із застосуванням реінжинірингу. Для визначення найефективніших методів здійснення реінжинірингу доцільно застосовувати бенчмаркінг.

Реінжиніринг як одна з нових парадигм управління бізнес-процесами у науковій літературі трактується як «радикальне переосмислення і перепроєктування ділових процесів для досягнення різких, стрибкоподібних

поліпшень ключових сучасних показників діяльності компанії, таких як вартість, якість, сервіс і темпи» [5].

Реінжиніринг банківських бізнес-процесів – це «реструктуризація або утворення нових процесів з метою підвищення результативності та рівня конкурентоспроможності діяльності банків» [6]. Ключовим моментом концепції реінжинірингу у сфері банківської діяльності є оптимізація бізнес-процесів. Його рушійною силою є розуміння потреб клієнта, різке прискорення його реакції на зміни у вимогах споживачів. а основною метою – забезпечення виживання банку в екстремальній ситуації, В цілому всі бізнес-процеси можна розділити на дві групи: ті, які орієнтовані на операції і ті, які орієнтовані на управління. При цьому інформаційні технології, по суті, спрощують перехід до безперервних бізнес-процесів.

Суть бенчмаркінгу як інструменту управління банківським бізнесом полягає у вивченні технологічних особливостей бізнес-процесів еталонних банків, які досягли значних успіхів у зазначеній сфері, ретельному вивченні їх досвіду та адаптації його до умов власної діяльності банку з метою її істотного поліпшення. Однак, проблемою тут є те, що не завжди банк-конкурент може дати згоду на вивчення та розкриття секретів успішного ведення цього напряму бізнесу. У такому випадку більш вигідні позиції посідають банки, які входять до міжнародних фінансово-банківських груп, оскільки мають змогу оперативно вивчати, аналізувати і запроваджувати у свою діяльність передовий досвід іноземних банків. Тому, у зв'язку з постійною «гонкою за лідером» стратегічне процесно-орієнтоване управління є більш досконалим способом конкурентної боротьби, яке, в свою чергу, є інноваційним механізмом розвитку банку.

Водночас, ступінь використання технологічних інновацій, збільшуючи обсяг і ефективність послуг, свідчить про надійність та фінансову стабільність банку, тобто є певним іміджевим чинником, що позитивно впливає на вартість його акцій.

Очевидно, що інноваційні технології забезпечують прискорення виведення на ринок нових продуктів і послуг, встановлення тісніших стосунків з діловими партнерами і клієнтами, сприяють розвитку нових продуктів і послуг, які задовольняють потреби споживачів.

Продуктові інновації поділяються на: нові банківські продукти, що вперше з'явилися на вітчизняному фінансовому ринку, тобто тільки в одному банку; нові для України зарубіжні банківські продукти, які вже давно реалізовані на фінансових ринках інших країн відповідно до їх конкретних умов і юрисдикції; нові фінансові операції.

Як уже зазначалось, в рамках розширення асортименту фінансових продуктів (послуг) з урахуванням розвитку сучасних технологій можна виділити інтернет-банкінг, інтернет-трейдинг, системи швидких грошових переказів, система прив'язки карт до банківських рахунків, система NFC і інші, які вже успішно реалізуються великими банками, але багато банків країни до цих пір не мають можливості для застосування переважної більшості з них.

Серед нових функцій, які поступово набувають поширення є: онлайн-чати для підтримки клієнтів; послуги з отримання відомостей про розмір заборгованості за державні послуги і комунальні платежі.

Особливої популярності на сьогодні набуває застосування штучного інтелекту, елементи якого в найближчому майбутньому стануть обов'язковими для кожного банку. Змінився ринок, змінилися технології, і, найголовніше, змінилися клієнти. Тепер їм потрібна глибока персоналізація, а зробити додаток по-справжньому особистим і зручним для кожного конкретного клієнта без штучного інтелекту неможливо.

В даний час все активніше розробляються і впроваджуються блокчейн-технології, які сприятимуть поліпшенню сервісу транзакцій і акредитації, що представляє особливу значимість для клієнтів банку. По суті блокчейн – це база даних з певними правилами побудови ланцюжків транзакцій і доступу до інформації, яка виключає крадіжку даних і унеможливорює будь-які

кібератаки. На його базі можна створювати будь-які реєстри, де будуть фіксуватися угоди, а верифікація платежів буде забезпечуватися засобами самої системи. При цьому, для здійснення будь-якої операції необхідний запит підтвердження, а дані зашифровуються спеціальним кодом і особисту інформацію клієнта у відкритому доступі розміщено не буде.

Як свідчить зарубіжний досвід, за допомогою розвитку блокчейн-технологій і «хмари» даних банківський бізнес країни може вийти на новий, в тому числі і міжнародний рівень.

Комунікаційні інновації. Зростаюча потужність інформаційних технологій закономірно породила і потужні телекомунікаційні мережі, які банки можуть використовувати для отримання доступу до значних за обсягами баз інформації з усього світу, пов'язувати офіси з клієнтами і координувати їх дії крізь відстані і час. Такий прогрес забезпечує можливість глобального об'єднання і гнучку платформу для того, щоб ділитися інформацією, створюючи нові можливості для використання інформаційних систем і реконструкції ролі інформаційних систем в банках. В еру бурхливого зростання Інтернету, локальних мереж і електронної комерції інфраструктура інформаційних технологій і інформаційна архітектура банку має функціонувати синхронно і поновлюватись одночасно з тим, щоб здійснити відповідні зміни в бізнес-процесах.

Особливу роль в розвитку інновацій банківських комунікацій відіграють Фінтех-стартапи, які виступають розробниками альтернативних рішень в сфері підвищення якості банківських послуг. Основною метою їх взаємного співробітництва з банками є розробка інноваційних банківських послуг. Останнім часом *кількість фінтех-компаній в Україні зростає, активізується і їх співпраця з великими банками, такими як Ощадбанк, Укргазбанк, Райффайзен банк Аваль, Альфа-Банк, Укрсиббанк, ПУМБ, ОTR bank та Мегабанк. Виняток – ПриватБанк, який усі технологічні рішення розробляє без залучення сторонніх команд.*

Разом з тим, українські банки не поспішають інвестувати в стартапи і загалом консервативний банківський бізнес дуже обережно ставиться до нових проєктів. На те є кілька причин. По-перше, відсутність гарантій стабільної роботи стартапів, адже вони часто закриваються у перший рік існування бо не мають достатньо коштів для розвитку і тому нема гарантій, що спільний проєкт доживе хоча б до моменту презентації свого першого продукту. По-друге, стартапи здебільшого створюються інженерами, які просто хочуть перевірити, як працюватиме та чи інша технологія, вони не переймаються потребами користувачів і як їх можна задовольнити, не оцінюють потенційний ринок і можливості монетизації свого продукту. Тобто, вони виходять із технологічного рішення, а його насправді треба ще прив'язувати до практичної діяльності банку.

Однак, як стверджують практики, майбутня співпраця українських банків та фінтех-стартапів може розвиватись у площині сфери дата-аналітики та штучного інтелекту, платіжних сервісів, автоматизації бізнес-процесів та кібербезпеки [7].

Ще однією з важливих інновацій, які широко застосовуються в банківській практиці є інтеграція банківських рахунків з електронними платіжними системами. Система електронних платежів дозволяє здійснювати безготівковий розрахунок, укладати договори, переказувати кошти з використанням мережі Інтернет. Для реалізації цього процесу застосовують кодування і автоматичну обробку інформації. Для клієнтів банку, які є користувачами різних торгових майданчиків і подібних послуг, безсумнівно, такий сервіс створює зручності користування, але при цьому виникають додаткові ризики крадіжки даних, що формує неоднозначне громадську думку.

Зважаючи на те, що банківський бізнес стає все більш орієнтованим на клієнтів, банк в умовах конкуренції створює клієнтоорієнтовану бізнес-модель обслуговування на середньострокову перспективу. Оскільки банки в Україні відрізняються за масштабними показниками, спеціалізацією,

продуктовим характеристиками, кожний з них в процесі свого функціонування формує свою індивідуальну бізнес-модель діяльності, яка вирізняє його специфіку серед інших банків. Разом з тим, залежно від особливостей моделі фінансового ринку та формування банківської системи, в країні формуються типові бізнес-моделі банків, які визначають пріоритетні напрямки їх діяльності.

На сьогодні Національний банк України визначає п'ять бізнес-моделей банків [8]:

«Універсальна, за якою суттєві частки в активах та зобов'язаннях займають операції з юридичними, фізичними особами, іншими банками та небанківськими фінансовими установами. Тобто і роздрібний і корпоративний бізнес такого банку відображається на обох сторонах балансу.

Роздрібна – передбачає орієнтацію банків на обслуговування фізичних осіб і основну частку в його активах та зобов'язаннях займають саме операції з фізичними з фізичними особами.

Корпоративна – відображає перевагу співпраці з юридичними особами, тому основну частку в активах становлять кредити, надані юридичним особам, у зобов'язаннях превалюють кошти, залучені від юридичних осіб.

Корпоративна з роздрібним фінансуванням – основну частку в активах займають кредити, надані юридичним особам, у зобов'язаннях – кошти, залучені від фізичних осіб

Обмежене кредитне посередництво – частка наданих кредитів юридичним та фізичним особам є незначною (менше 30 %), або основна частка кредитів надана обмеженому колу осіб, або активні операції профінансовано власними коштами».

Якщо розділити на групи всі бізнес-моделі, за якими працюють вітчизняні банки, то за дослідженнями аналітиків найбільш популярними і до кризи, і на сьогодні є універсальні банки, а також банки, які залучають депозити від населення і кредитують корпорації (класичний, типовий

банк). Універсальні банки мають більш-менш врівноважений як пасив, так і актив балансу між роздрібним і корпоративним бізнесом. Хоча, класичний приклад колишнього ПриватБанку до націоналізації показує певну розбалансовану модель, коли кошти населення використовувалися в основному для кредитування пов'язаних бізнес-груп, і це завдавало величезних ризиків як цим банкам, так і системі в цілому. Також працюють чисті стратегії – ритейлові, сфокусовані на кредитуванні населення, і корпоративні стратегії. Це банки, які не мають відділень, працюють лише з великими корпораціями. Також можна виділити заморожені банки, які мають великий власний капітал і жодних ресурсів в пасиві і які просто чекають свого часу – або на закриття, або на пошук нової бізнес-моделі.

На сьогодні, як зазначила К. Рожкова, заступник Голови НБУ: «з числа 77 діючих комерційних банків близько десяти невеликих банків не мають реалістичних бізнес-моделей і це означає, що десять акціонерів не розуміють, навіщо їм потрібен банк і десять топ-менеджерів не знають, що робити далі. Тим банкам, в яких бізнес-модель не промальовується, ми забороняємо залучати кошти населення. Якщо їх акціонер готовий ризикувати своїми грошима, поки менеджмент буде вчитися, то нехай, але не за рахунок грошей вкладників. Для таких банків існує три опції. Перша – здати банківську ліцензію та працювати як фінансова компанія, займаючись платежами, переказами, кредитуванням. Друга – здати всі ліцензії, а на гроші з капіталу акціонер може купити ОВДП і гарантовано отримати 18% річних, не витрачаючись на утримання банку. Третя – визначити бізнес-модель. На це піде як мінімум рік, але за цей час банк буде продовжувати нести збитки, які повинні покриватися капіталом акціонера» [9].

Динамічні процеси та перетворення, які на сьогодні охоплюють вітчизняний банківський сектор та економіку України, зумовлюють необхідність застосування новітніх регуляторних підходів та інструментів,

зокрема щодо оцінки організаційно-функціональної трансформації вітчизняної банківської системи.

Саме тому, не випадковою є вимога НБУ щодо формування та визначення кожним банком бізнес-моделі його діяльності, адже регулятору необхідно розуміти перспективи як їх функціонування, так і їх впливу на економіку. Так, НБУ на основі визначення бізнес-моделей банків, починаючи з 2018 року здійснює наглядову оцінку SREP (Supervisory review and evaluation process), що також є інновацією у банківській сфері.

Процес оцінки банків є безперервним, здійснюється одночасно за всіма банками шляхом оцінки розміру ризиків та якості управління ними на підставі інформації, отриманої від підрозділів НБУ, аналізу наявних тенденцій в діяльності банків, у тому числі з порівнянням ключових показників діяльності банку з групою подібних банків. Перший етап SREP передбачає саме аналіз та оцінку бізнес-моделі банку, що включає оцінку її життєздатності та визначення стійкості стратегії розвитку банку, опісля якого йдуть етапи оцінки корпоративного управління та системи внутрішнього контролю; оцінки ризиків капіталу (кредитного, ринкового, процентного, операційного) та його достатності для їх покриття; оцінки ризиків ліквідності та фінансування, та достатності ліквідності. Послідовність здійснення нового наглядового процесу SREP представлено нижче на рисунку 1[10].

За потреби надаються рекомендації щодо поліпшення діяльності банку, зокрема щодо: коригування бізнес-плану в частині перегляду запланованих обсягів за певними операціями, напрямками діяльності; посилення вимог до корпоративного управління, у тому числі до системи внутрішнього контролю та управління ризиками; розроблення та подання заходів щодо підтримки капіталу, у разі якщо операційний прибуток є недостатнім для покриття витрат, пов'язаних із збільшенням кредитного ризику, що може призвести до порушення встановлених значень економічних нормативів капіталу; зменшення наявної

Рис. 1. Процес здійснення наглядової оцінки SREP

невідповідності між строками погашення активів та зобов'язань. В цілому, за результатами інтегральної оцінки визначається: стратегія нагляду за банком і заключним її етапом є прийняття рішення про застосування до нього конкретних наглядових процедур попереднього реагування регулятора.

Ефект від запровадження оцінки банків SREP проявляється у:

- забезпеченні консолідації дій всіх підрозділів пруденційного блоку для визначення єдиної стратегії нагляду за банками;
- підвищенні ефективності використання наглядових ресурсів шляхом застосування принципу пропорційності у визначенні обсягу, періодичності та застосуванні наглядових дій щодо банків залежно від рівня їх ризиків та системного впливу;
- проведенні оцінки банків з урахуванням підходів, які використовуються в країнах Європейського Союзу, що створює можливість порівнювати українські банки із банками інших країн, з точки зору їх життєздатності;
- посиленні наглядового реагування на ранніх стадіях ідентифікації ризиків банків.

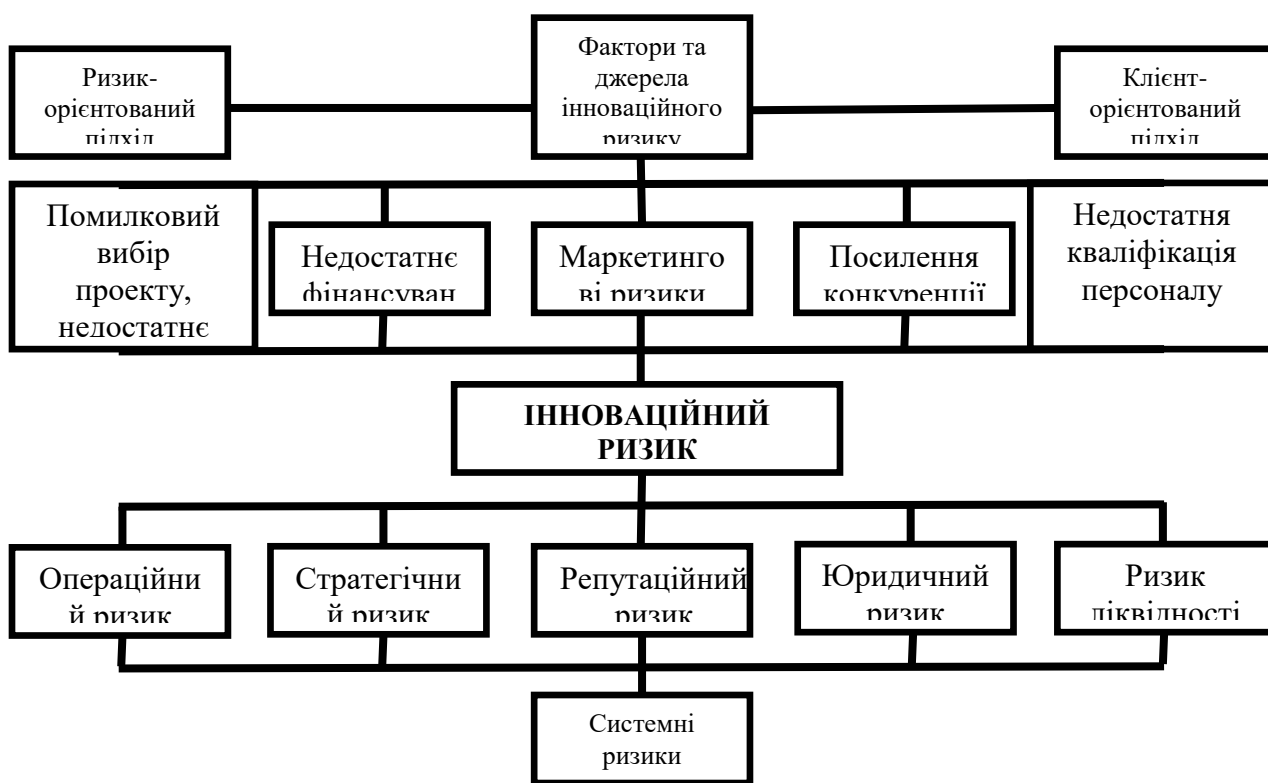
Банківський бізнес постійно супроводжується цілою низкою ризиків, тому не винятком є і його інноваційна діяльність.

Особливо в сучасних умовах невизначеності інноваційні ризики можуть вплинути на досягнення поставлених банком цілей або на результат його інноваційної діяльності. Таким чином, ризик, властивий інноваційним проектам набуває вагомої значущості, оскільки за несприятливих умов збільшується кількість ситуацій, здатних привести до значних збитків.

Управління інноваційними ризиками поряд з їх ідентифікацією, зумовлює необхідність аналізу та оцінки факторів та джерел їх виникнення, розробки заходів залежно від їх кількості і різномасштабності (маркетингових, ринкових, цінових тощо), що ускладнює не лише планування необхідних витрат, але і саму структуру ризик-менеджменту. Складність полягає також і в необхідності врахування особливостей

взаємозв'язків між ризиками, а також можливості реалізації їх допустимого рівня. Саме такий підхід щодо управління інвестиційними ризиками наочно зображено на рисунку 2 [3].

Отже, здійснення інноваційної діяльності супроводжують два основні аспекти: перший – це нові ризики і невизначеності, які необхідно своєчасно ідентифікувати, кількісно охарактеризувати і надалі мінімізувати за допомогою визначених процедур; другий – розробка механізму управління інноваційними ризиками на основі визначення особливостей їх впливу на проекти, пов'язані з розробкою, впровадженням, комерціалізацією та супроводом нововведень.

Рис. 2. Фактори та джерела банківського інноваційного ризику
Джерело [11]

Висвітлюючи питання інвестиційних ризиків у сфері банківського бізнесу, не можна залишити поза увагою ризики шахрайства і крадіжок, які одночасно можна віднести і до групи юридичного ризику і до групи репутаційних ризиків, що на сьогодні є надзвичайно актуальним. Про це

свідчать непоодинокі випадки нападів на інкасаторів, пограбування банкоматів, а підтвердженням масштабності хакерських атак є втручання у мережі таких найбільших банків, як Ощадбанк, Банк Південний, ОТП Банк, Кредобанк, Укргазбанк, Укрсоцбанк, Промінвестбанк у 2017 році, а збитки в результаті кібератаки вірусу Petya становили 0,4% ВВП України, що більше ніж 300 млн. доларів. Тому, зважаючи на збільшення кількості кібер-загроз, банки мають активізувати інвестиції розвитку систем безпеки [11].

Висновки. В цілому, впровадження інновацій у сферу банківської діяльності позитивно впливає на розвиток банківської системи України. За відносно невеликий період часу технологічні, продуктові та комунікаційні інновації якісно перетворили систему управління банками, дозволили спростити процес користування банківськими послугами для клієнтів і вийти на міжнародний рівень. Інновації стали невід'ємною частиною банківського сектора країни, і без їх застосування банки не зможуть повноцінно задовольнити сучасні зростаючі швидкими темпами потреби клієнтів, і забезпечити власну конкурентоспроможність і фінансову стійкість. Що стосується перспектив банківських інновацій, то як свідчить зарубіжний досвід і вітчизняна практика, на їх ринку спостерігається стійкий як потенційний, так і платоспроможний попит. Зважаючи на те, що банківська система є головним провайдером та джерелом диференційованих фінансових ресурсів, розвиток її інноваційного потенціалу сприятиме сталому розвитку національної екосистеми, який можливий лише за умови забезпечення сприятливих умов для утворення та функціонування інноваційно активних не лише банків, а й інших господарюючих суб'єктів різних галузей економіки, залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, що в сукупності забезпечить вирішення питань інноваційного розвитку, спільних для всіх сфер діяльності в Україні.

Список джерел:

1. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року у редакції, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від

10 липня 2019 р. № 526-р: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80> (дата звернення: 14.11.2019).

2. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4.07. 2002 р. № 40–IV. Дата оновлення: 16.10.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення: 17.11.2019).

3. Банківський менеджмент: інноваційні концепції та моделі: монографія / за заг. та наук. ред. проф. Л. О. Примостки; КНЕУ. Київ. 2017. 384 с.

4. Кривич Я. М. Вплив інновацій на стратегічний розвиток банку. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/58825/7/Kryvych_Innovatsii.pdf (дата звернення: 10.11.2019).

5. Хамер М., Чампин Д. Реінжиніринг корпорації. Манифест революції в бізнесі. Москва: Манн, Иванов и Фербер. 2007. 237с.

6. Кльоба Р. Реінжиніринг і бенчмаркінг як інструменти вдосконалення управління банківською діяльністю. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/reinzhiniring-i-benchmarking-yak-instrumenti-vdoskonalennya-upravlinnya-bankivskoyu-diyalnistyu> (дата звернення: 14.11.2019).

7. Фінтехи наступають банки тікають: чи є у них спільне майбутнє в Україні. URL: <https://mind.ua/publications/20199801-fintehi-nastupayut-banki-tikayut-chi-e-u-nih-spilne-majbutne-v-ukrayini> (дата звернення: 14.11.2019).

8. Аналіз бізнес-моделей банків у рамках Supervisory review and evaluation process (SREP). URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=69900832> (дата звернення: 20.10.2019).

9. В НБУ рассказали о судьбе банков без бизнес-моделей. URL: <https://www.depo.ua/rus/money/v-nbu-rozporvili-pro-dolyu-bankiv-bez-biznes-modeley-20190221920075> (дата звернення: 22.10.2019).

10. Впровадження нового наглядового процесу SREP. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=80321367> (дата звернення: 20.10.2019).

11. Чайковський Я., Ковальчук Я. Банківські інновації: перспективи та загрози електронних банківських послуг. Світ фінансів. 2018. № 4 (57). С. 121 – 136.

References

1. Strateghija rozvytku sfery innovacijnoji dijalnosti na period do 2030 roku u redakciji, skhvalenij rozporjadzhennjam Kabinetu Ministriv Ukrajinu vid 10 lypnja 2019 r. # 526-r: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80> (data zvernennja: 14.11.2019).

2. Pro innovacijnu dijalnistj: Zakon Ukrajinu vid 4.07. 2002 r. # 40–IV. Data onovlennja: 16.10.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (data zvernennja: 17.11.2019).

3. Bankivskyj menedzhment: innovacijni koncepciji ta modeli: monohrafija / za zagh. ta nauk. red. prof. L. O. Prymostky; KNEU. Kyjiv. 2017. 384 s.
4. Kryvych Ja. M. Vplyv innovacij na strategichnyj rozvytok banku. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/58825/7/Kryvych_Innovatsii.pdf (data zvernennja: 10.11.2019).
5. Khamer M., Champin D. Reinzhiniring korporatsii. Manifest revolyutsii v biznese. Moskva: Mann, Ivanov i Ferber. 2007. 237s.
6. Kljoba R. Reinzhyniryng i benchmarking jak instrumenty vdoskonalennja upravlinnja bankivskoju dijajnistju. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/reinzhiniring-i-benchmarking-yak-instrumenti-vdoskonalennya-upravlinnya-bankivskoyu-diyalnistyu> (data zvernennja: 14.11.2019).
7. Fintekhy nastupajutj banky tikajutj: chy je u nykh spiljne majbutnje v Ukraini. URL: <https://mind.ua/publications/20199801-fintehi-nastupayut-banki-tikayut-chi-e-u-nih-spilne-majbutne-v-ukrayini> (data zvernennja: 14.11.2019).
8. Analiz biznes-modelej bankiv u ramkakh Supervisory review and evaluation process (SREP). URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=69900832> (data zvernennja: 20.10.2019).
9. V NBU rasskazali o sud'be bankov bez biznes-modeley. URL: <https://www.depo.ua/rus/money/v-nbu-rozpovili-pro-dolyu-bankiv-bez-biznes-modeley-20190221920075> (data zvernennja: 22.10.2019).
10. Vprovadzhennja novogho naghlyadovogho procesu SREP. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=80321367> (data zvernennja: 20.10.2019).
11. Chajkovskyj Ja., Kovaljchuk Ja. Bankivski innovaciji: perspektyvy ta zaghrozy elektronnykh bankivskykh posluh. Svit finansiv. 2018. # 4 (57). S. 121 – 136.

Клюско Лідія Антонівна (ORCID: 0000-0003-3704-7921) - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи та фінансового моніторингу Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

УДК 336.025 (477)
DOI 10.33244/2617-5940.2.2019.132-143

Кужелєв М. О.

ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлено питання організації державного фінансового контролю в Україні в умовах децентралізації. Розглянуто систему органів державного фінансового контролю. Проаналізовано управління фінансами України, зокрема фінансовий контроль на регіональному рівні. Визначено, що фінансовий контроль на регіональному рівні є незалежним джерелом для виявлення причин порушень, а також ефективним засобом для прийняття рішень щодо запобігання порушенням. Розглянуто основні проблеми здійснення державного фінансового контролю. Обґрунтовано напрями розвитку системи державного фінансового контролю в Україні в умовах децентралізації зважаючи на соціально-економічний розвиток країни.

***Ключові слова:** державний фінансовий контроль, місцеве самоврядування, децентралізація, місцеві бюджети, управління фінансами.*

Кужелєв М. А.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ФИНАНСОВЫЙ КОНТРОЛЬ В УКРАИНЕ В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

В статье раскрыты вопросы организации государственного финансового контроля в Украине в условиях децентрализации. Рассмотрена система органов государственного финансового контроля. Проанализировано управления финансами Украины, в частности финансовый контроль на региональном уровне. Отмечено, что финансовый контроль на региональном уровне является независимым источником для выявления причин нарушений, а также эффективным средством для принятия решений по предотвращению нарушений. Рассмотрены основные

проблемы осуществления государственного финансового контроля. Обоснованы направления развития системы государственного финансового контроля в Украине в условиях децентрализации учитывая и социально-экономическое развитие страны.

***Ключевые слова:** государственный финансовый контроль, местное самоуправление, децентрализация, местные бюджеты, управление финансами.*

Kuzheliev M. O.

STATE FINANCIAL CONTROL IN UKRAINE IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION: REGIONAL ASPECT

The article describes the issues of organization of state financial control in Ukraine in conditions of decentralization. The system of state financial control bodies is considered. Financial management of Ukraine, in particular financial control at the regional level, has been analyzed. It is noted that financial control at the regional level is an independent source for identifying the causes of violations, as well as an effective means of making decisions to prevent violations. The main problems of state financial control are considered. The directions of development of the system of state financial control in Ukraine in conditions of decentralization taking into account the social and economic development of the country are justified.

***Key words:** state financial control, local self-government, decentralization, local budgets, financial management.*

Постановка проблеми. В умовах бюджетної децентралізації та модернізації діяльності органів місцевого самоврядування особливого значення набуває розуміння сутності державного фінансового контролю. Одним з основних напрямів управління фінансами є державний фінансовий контроль як на рівні країни, так і на регіональному рівні. Від його ефективної організації залежить стан соціального й економічного розвитку держави та поліпшення якості функціонування усіх сфер суспільного життя.

Становлення системи державного фінансового контролю в Україні відбувалося одночасно із процесом формування економіки ринкового типу та розвитком державних інституцій. Актуальність дослідження зумовлено недостатністю наукових доробок щодо забезпечення ефективності державного фінансового контролю в умовах децентралізації, адже збалансування дохідної та видаткової частин місцевих бюджетів і належний державний фінансовий контроль за ними є пріоритетним завданням для підвищення рівня фінансової незалежності органів місцевого самоврядування та виконання покладених на них функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідженню проблеми організації державного фінансового контролю присвятили свої наукові праці такі вітчизняні учені, як О. Барановський, І. Басанцов, О. Кириленко, М. Кульчицький, М. Крупка, О. Осипенко, В. Піхоцький, Є. Романів, І. Чугунов та ін. Однак, незважаючи на значні здобутки, більшість учених розглядають окремі аспекти організації і функціонування державного фінансового контролю, проте мало уваги приділяється особливостям фінансового контролю в умовах децентралізації, що підтверджує актуальність та своєчасність теми дослідження.

Мета статті – дослідження системи державного фінансового контролю в Україні в умовах децентралізації.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку України потребує наукового дослідження й розуміння організаційно-економічних механізмів, які застосовуються державою під час виконання своїх основних функцій. Найважливішою в цьому аспекті є ефективна система фінансового контролю, яка має забезпечити збалансованість макроекономічних показників розвитку країни. Міжнародний досвід свідчить про те, що держава може ефективно функціонувати і розвиватися лише завдяки добре організованій системі контролю за виробництвом, розподілом та перерозподілом суспільного продукту.

Однак, характерною ознакою сучасної історії України є проблема незбалансованості державних фінансових ресурсів. Як наслідок, контроль в системі державного управління та необхідність розробки нових підходів до державного фінансового контролю в умовах децентралізації набуває особливого значення.

Управління фінансами в державі здійснюється через систему державних органів та інститутів за допомогою форм і методів організації управлінської діяльності. Органи, що здійснюють фінансовий контроль, утворюють систему, що складається з трьох основних груп: органи, що здійснюють загальнодержавний контроль (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України); органи відомчого фінансового контролю (Міністерство фінансів України); органи, що здійснюють незалежний фінансовий контроль (аудиторські організації) (рис. 1).

Рис. 1. Система органів державного фінансового контролю в Україні
Джерело: складено автором.

Важливими принципами функціонування системи державного фінансового контролю є її єдність, незалежність та цілісність. За таких умов вона забезпечує прозорість руху державних коштів, об'єктивне й усебічне інформування суспільства, а також належний контроль над усуненням порушень та реалізацією пропозицій [1].

Ефективна система державного фінансового контролю значно підвищує рівень довіри до держави як власних громадян, так і зарубіжної спільноти, а також створює необхідні умови для розвитку бізнесу, економічного зростання країни, формування сприятливого інвестиційного клімату тощо [2]. Відповідно в умовах реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади мають використовуватися нові підходи до організації державного фінансового контролю, що обумовлено необхідністю гарантування з боку держави дотримання наступних положень [3; 4]:

- забезпечення контролю за своєчасним виконанням дохідних і видаткових статей місцевих бюджетів;
- визначення ефективності та доцільності витрат фінансових ресурсів місцевих органів влади;
- проведення аналізу виявлених відхилень від встановлених бюджетних показників та підготовка пропозицій, що спрямовані на їх усунення та подолання;
- контролю за надходженнями до місцевих бюджетів;
- оцінки ефективності використання коштів місцевих бюджетів;
- контролю за реалізацією механізму міжбюджетних відносин;
- виявлення та попередження фінансових зловживань у сфері бюджетних відносин, а також використання комунального майна.

Процес реформування системи державного фінансового контролю в Україні розпочався з прийняттям у 2015 році Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», мета якої полягає у запровадженні європейських стандартів життя та вихід країни на провідні позиції у світі [5]. Цей документ також визначає основні вектори здійснення реформ, у тому числі

децентралізації влади.

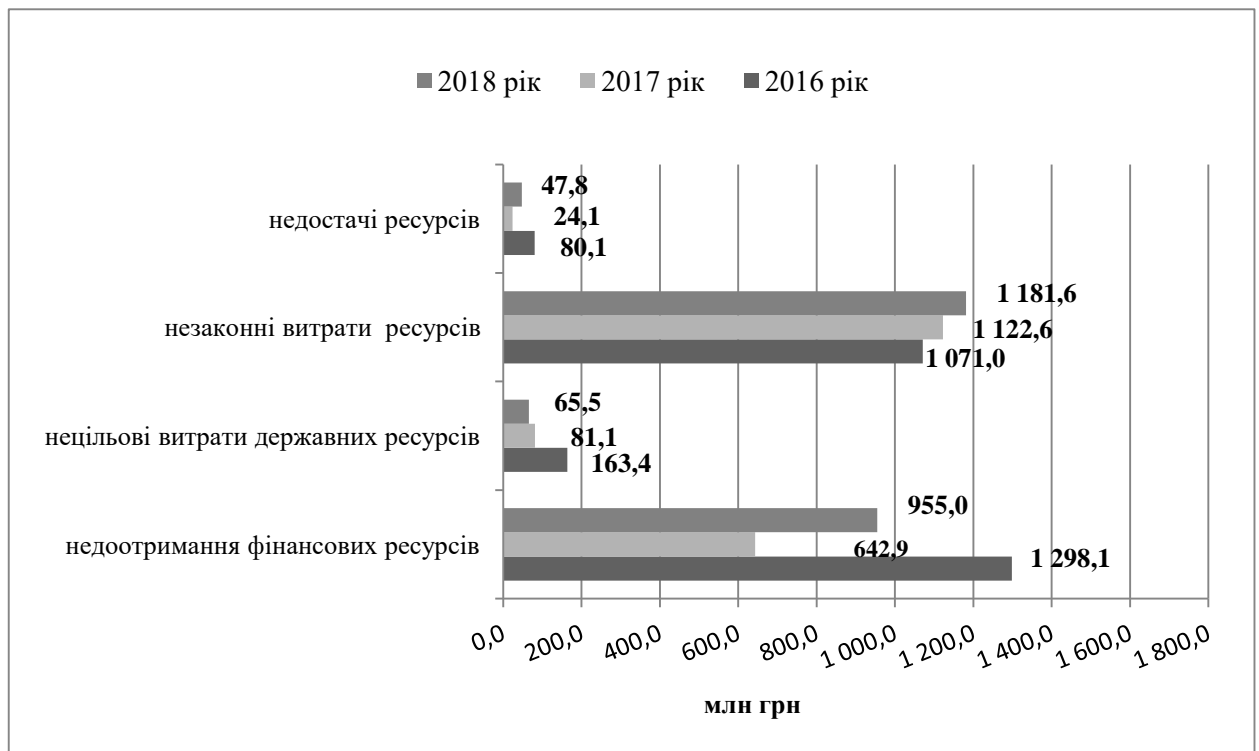
Пріоритетами запроваджених змін законодавчо визначено розширення прав органів місцевого самоврядування у прийнятті управлінських рішень та надання їм бюджетної самостійності щодо наповнення місцевих бюджетів та здійснення видатків. Також передбачено збільшення джерел формування дохідної бази місцевих бюджетів за рахунок передачі окремих доходів з державного бюджету, запровадження нового виду податку – акцизного податку з кінцевих продажів, розширення бази оподаткування податком на нерухомість. Запроваджено новий механізм бюджетного регулювання – систему горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень на одного мешканця. При цьому вирівнювання здійснюється лише щодо одного податку – податку на доходи фізичних осіб, решта платежів залишилися у повному розпорядженні місцевих органів влади. Разом з тим, змінами до Податкового кодексу України підвищено фіскальну незалежність органів місцевого самоврядування щодо місцевих податків та зборів шляхом надання права самостійного визначення ставок податків та встановлення пільг з їх сплати [6; 7].

Розглянемо особливості організації державного фінансового контролю на місцевому рівні. Так, за результатами діяльності Державної аудиторської служби України з 2013 по 2018 рр. майже половина проведених ревізій та перевірок охоплювала саме фінансові ресурси місцевих бюджетів і комунальних підприємств, організацій та установ. Одночасно проводилась активна робота щодо виявлення фінансових порушень з матеріальними і фінансовими ресурсами місцевих органів влади. В цілому кількість виявлених фінансових порушень, які призвели до втрат фінансових та матеріальних ресурсів органів місцевого самоврядування зменшилась майже в три рази, що певною мірою є свідченням позитивної динаміки здійснюваних реформ.

За даними Державної аудиторської служби України у результаті фінансових порушень бюджетного законодавства місцевими бюджетами

було недоотримано фінансових ресурсів у обсязі від 363,8 млн. грн. у 2013 р. до 192,7 млн. грн. у 2017 р., що становило 87 % від загальної суми недоотриманих комунальних фінансових ресурсів. При цьому суттєво покращено результативність ревізій та перевірок – сума виявлених втрат ресурсів у середньому на один перевірений об'єкт контролю за 2018 рік становить майже 1,5 млн грн [8].

Загалом за результатами ревізій та перевірок виявлено втрат фінансових і матеріальних ресурсів на понад 2,2 млрд грн (рис. 2).

Рис. 2 Динаміка обсягів порушень, що призвели до втрат ресурсів, виявлених органами Державної аудиторської служби України за 2016–2018 рр.

Джерело: складено автором за даними [8].

Так, внаслідок неправомірних дій окремих керівників, реалізації товарів, робіт та послуг за заниженими цінами, безоплатного надання в оренду природних і матеріальних ресурсів тощо бюджетами усіх рівнів, бюджетними установами та організаціями, підприємствами втрачена можливість отримати належні їм доходи на суму майже 955,0 млн грн, у тому числі бюджетами – понад 305,8 млн грн. На понад 1,2 тис. підприємств, в

установах і організаціях встановлено майже 1,3 млрд грн незаконних і не за цільовим призначенням проведених витрат та недостач матеріальних і фінансових ресурсів, у тому числі понад 788,1 млн грн – за операціями з бюджетними коштами [8].

Серед основних причин фінансових порушень є низька якість внутрішнього контролю та безвідповідальність розпорядників бюджетних коштів, а також керівництва підприємств, установ та організацій.

Упродовж січня 2018 року виявлено незаконних та не за цільовим призначенням проведених витрат і недостач комунальних ресурсів на загальну суму понад 50,3 млн грн, що становить 29,1 % від загальної суми ресурсів держави, використаних з порушенням нормативно-правових актів. Суттєві порушення при використанні комунальних ресурсів допущено на підприємствах, в установах і організаціях Миколаївської, Дніпропетровської, Львівської, Полтавської, Житомирської, Херсонської областей та м. Києва і області, де суми встановлених незаконних, нецільових витрат і недостач протягом січня 2018 року становили відповідно понад 10,9 млн грн, 8,1 млн грн, майже 4,5 млн грн, майже 4,4 млн грн, 2,9 млн грн, майже 2,7 млн грн та 4,7 млн грн [8].

Протягом 2018 року підрозділами Державної аудиторської служби України під час заходів державного фінансового контролю встановлено факти проведення з порушенням законодавства операцій щодо виділення бюджетних коштів на суму майже 27,6 млн грн, з якої порушення з коштами державного бюджету – понад 17,2 млн грн, з коштами місцевих бюджетів – майже 10,4 млн грн. Завдяки вжитим заходам відшкодування порушень, допущених при виділенні бюджетних коштів, протягом звітного періоду забезпечено на рівні 47,2 %, або 13,0 млн грн з виявлених. Також органами Державної аудиторської служби України встановлюються окремі випадки завищення потреби в бюджетних коштах, яку не було профінансовано. Впродовж 2018 року такі факти виявлено загалом на суму майже 34,3 млн грн, з якої забезпечено усунення понад 22,6 млн грн, або 66,1 %. Необхідно

зазначити, що більше половини загального обсягу порушень щодо завищення потреби в бюджетних коштах, яку не було профінансовано (або 52,2 %), стосується завищення розрахунків витрат для отримання дотацій та відшкодувань з бюджету, яких виявлено на загальну суму майже 17,9 млн грн. Більше, ніж 70% витрат здійснених з порушенням національного законодавства пов'язані зі здійсненням незаконних витрат [8].

В умовах бюджетної децентралізації в Україні з 2015 року спостерігається щорічне зростання надходжень до місцевих бюджетів. Це зумовлює виникнення додаткових ризиків зловживань з боку органів місцевої влади та потребує вдосконалення системи державного фінансового контролю, тому що існуюча система не забезпечує на належному рівні фінансово-бюджетну дисципліну.

До основних проблем здійснення державного фінансового контролю можна віднести [2; 9]:

- недосконалість нормативно-правового забезпечення діяльності суб'єктів державного фінансового контролю;
- відсутність єдиної інформаційної та методологічної бази державного фінансового контролю;
- неефективність існуючої організаційної структури державного фінансового контролю;
- недотримання принципу гласності контролю;
- недостатня відповідальність посадових осіб за порушення законів, норм, правил та відповідне відшкодування втрачених бюджетних ресурсів;
- дублювання повноважень державними контролюючими органами.

Можна стверджувати, що ефективність державного фінансового контролю залежить від своєчасного та об'єктивного здійснення внутрішніх та зовнішніх підсистем, які чітко регламентовані та орієнтовані на кінцевий результат.

Ще однією характеристикою системи державного фінансового контролю має бути її всеохоплюваність: чим більшу кількість фінансових операцій

потрапить під державний контроль, тим якісніші дані будуть надаватися органам влади та громадськості для зворотного зв'язку.

Таким чином, ефективна система державного фінансового контролю має [1]:

- оперативно, адекватно та професійно реагувати на будь-які зміни в економіці та законодавстві;
- максимально повно забезпечувати здійснення попереднього, поточного та наступного контролю.

Отже, для удосконалення здійснення державного фінансового контролю на регіональному рівні в умовах децентралізації необхідно вирішити ряд проблемних питань, зокрема:

- удосконалити існуючу нормативно-правову базу та методологію проведення органами Державної аудиторської служби України різних видів і форм державного фінансового аудиту;
- створити єдину інформаційну та методологічну базу контролю для реалізації головної мети здійснення державного фінансового контролю та реалізації принципу гласності;
- розширити заходи впливу системи органів державного фінансового контролю в Україні на учасників бюджетного процесу з метою дотримання фінансової дисципліни та бюджетного законодавства;
- чітко розмежувати функції між державними контролюючими органами;
- підвищити відповідальність розпорядників бюджетних коштів за впровадження систем внутрішнього фінансового контролю.

Висновки. Головним завданням державного фінансового контролю в умовах децентралізації має стати досягнення високої ефективності використання бюджетних коштів з метою оптимізації видатків місцевих бюджетів. Побудова ефективної системи державного фінансового контролю в Україні сприятиме зміцненню довіри населення до інститутів державної влади та покращенню добробуту громадян. Реалізація запропонованих вище

заходів дозволить підвищити результативність системи державного фінансового контролю як на державному, так і на регіональному рівнях.

Список джерел:

1. Кульчицький М. І., Корнілова Є. Є. Управління фінансами і фінансовий контроль на регіональному рівні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. № 8. С. 2 85–288.
2. Романів Є. М., Долбнева Д. В. Необхідність та напрями удосконалення системи державного фінансового контролю в Україні як вимога сьогодення. *ScienceRise*. 2016. № 2(1). С. 35–38.
3. Осипенко С. О. Особливості організації державного фінансового контролю на місцевому рівні в умовах посилення фінансової децентралізації. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2018. № 2 (37) С. 206–212.
4. Кужелев М. О. Механізм взаємовідносин «центр-регіон» у контексті забезпечення фінансової безпеки регіону. *Вісник Донецького університету*. 2001. № 1. С. 192–196.
5. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 №5/2015. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 04.10.2019)
6. Кужелев М. О., Нечипоренко А. В. Фінансові інструменти стимулювання регіонального розвитку: практика використання в Україні : монографія. Київ : «Центр учбової літератури», 2019. 224 с.
7. Данчевська І. Р. Державний фінансовий контроль на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації в Україні. *Економіка та суспільство*. 2017. Вип. 11. URL: <http://economyandsociety.in.ua> (дата звернення: 05.10.2019).
8. Офіційний сайт Державної аудиторської служби України. URL: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/index> (дата звернення: 05.10.2019)
9. Кужелев М. А. Маковская Е. А. Финансовая безопасность: государство, регион, личность . *Ломоносов 2001 : сб. тезисов и докладов на международной конференции*. М.: МГУ им. М.В. Ломоносова, МАКС Пресс, 2001. С.129–130.
10. Піхоцький В. Ф. Система державного фінансового контролю в Україні: концептуальні засади теорії та практики : монографія. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2014. 334 с.

References

1. Kulchitskij M. I., Kornilova YE. YE. (2017) Upravlinnya finansamy i finansovyyu kontrol' na rehional'nomu rivni [Financial management and financial control at regional level]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya*,

№ 8, pp. 285–288.

2. Romaniv YE. M., Dolbnyeva D. V. (2016). Neobkhdnist' ta napryamy udoskonalennya systemy derzhavnogo finansovoho kontrolyu v Ukrayini yak vymoha s'ohodennya [The necessity and directions of improvement of the system of state financial control in Ukraine as a requirement of the present]. *ScienceRise*, № 2(1), pp. 35–38.

3. Osypenko S. O. (2018). Osoblyvosti orhanizatsiyi derzhavnogo finansovoho kontrolyu na mistsevomu rivni v umovakh posylennya finansovoyi detsentralizatsiyi [Features of organization of state financial control at the local level in the conditions of strengthening of financial decentralization]. *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriys'koho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, № 2 (37), pp. 206–212.

4. Kuzheliev M. O. (2001). Mekhanizm vzayemovidnosyn «tsentr-rehion» u konteksti zabezpechennya finansovoyi bezpeky rehionu [The mechanism of the center-region relationship in the context of ensuring the financial security of the region]. *Visnyk Donets'koho universytetu*, № 1, pp. 192–196.

5. Pro Stratehiyu staloho rozvytku «Ukrayina – 2020»: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 12.01.2015 №5/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (data zvernennya: 04.10.2019)

6. Kuzheliev M. O., Nechyporenko A. V. (2019). Finansovi instrumenty stymulyuvannya rehional'noho rozvytku: praktyka vykorystannya v Ukrayini [Financial instruments of stimulating regional development: practice of use in Ukraine] : monohrafiya, Kyiv : «Tsentr uchbovoyi literatury», 224 p.

7. Danchevska I. R. (2017). Derzhavnyy finansovyy kontrol' na mistsevomu rivni v umovakh finansovoyi detsentralizatsiyi v Ukrayini [State financial control at the local level in terms of financial decentralization in Ukraine]. *Ekonomika ta suspil'stvo*, №11. URL: <http://economyandsociety.in.ua> (data zvernennya: 05.10.2019).

8. Ofitsiyyny sayt Derzhavnoyi audytors'koyi sluzhby Ukrayiny. URL: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/index> (data zvernennya: 05.10.2019)

9. Kuzhelev M. A. Makovskaya E. A. (2001). Fynansovaya bezopasnost': hosudarstvo, rehyon, lychnost' [Financial security: state, region, personality]. *Lomonosov 2001 : sb. tezysov y dokladov na mezhdunarodnoy konferentsyy*. M.: MHU im. M.V. Lomonosova, MAKS Press, pp.129–130.

10. Pikhotskij V. F. (2014). Systema derzhavnogo finansovoho kontrolyu v Ukrayini: kontseptual'ni zasady teorii ta praktyky [The system of state financial control in Ukraine: conceptual foundations of theory and practice]: monohrafiya, L'viv : Vyd-vo L'viv. politekhniki, 334 p.

Кужелєв Михайло Олександрович (ORCID: 0000-0002-7895-7879) – доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

УДК 338

DOI 10.33244/2617-5940.2.2019.144-156

Лазебник Л.Л., Дрищенко О.А.
**ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ
ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ**

У статті досліджено теоретичну сутність передумов та елементи формування механізму розвитку інноваційної інфраструктури. Розглянуто динаміку індексу інвестиційної привабливості України. Запропоновано механізм взаємодії суб'єктів економічної діяльності та інноваційною політикою в галузі наукових технологій для підвищення конкурентоспроможності та економічного добробуту.

***Ключові слова:** інноваційна інфраструктура, індекс інвестиційної привабливості, інноваційний потенціал, елементи інноваційної інфраструктури, науково-технічний прогрес.*

Лазебник Л.Л., Дрищенко А.А.
**ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ МЕХАНИЗМА РАЗВИТИЯ
ИННОВАЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ**

В статье исследована теоретическую сущность предпосылок и элементы формирования механизма развития инновационной инфраструктуры. Рассмотрена динамика индекса инвестиционной привлекательности Украины. Предложен механизм взаимодействия субъектов экономической деятельности и инновационной политикой в области научных технологий для повышения конкурентоспособности и экономического благосостояния.

***Ключевые слова:** инновационная инфраструктура, индекс инвестиционной привлекательности, инновационный потенциал, элементы инновационной инфраструктуры, научно-технической прогресс.*

Lazebnyk L.L., Dryzhenko O.A.
**BACKGROUND OF FORMING A MECHANISM FOR THE
 DEVELOPMENT OF INNOVATIVE INFRASTRUCTURE**

The article explores the theoretical essence of the premises and the elements of the formation of the mechanism for the development of innovative infrastructure. The dynamics of the investment attractiveness index of Ukraine is considered. A mechanism is proposed for the interaction of subjects of economic activity and innovative policies in the field of scientific technologies to increase competitiveness and economic well-being.

Keywords: *innovative infrastructure, investment attractiveness index, innovative potential, elements of innovative infrastructure, scientific and technological progress.*

Постанова проблеми. Передумовою інноваційної економіки є розвинена інноваційна інфраструктура країни. Механізми формування інноваційної інфраструктури на національному та регіональному рівнях на сьогодні займають провідне місце в державній політиці України. Побудова механізму розвитку інноваційної інфраструктури зумовлює підтримку інноваційної діяльності та посилення інвестиційної привабливості інфраструктурних об'єктів, як традиційних так і інноваційних.

В основі забезпечення розвитку інноваційної інфраструктури є впровадження інновацій на всій рівнях та напрямках діяльності країни, що заснована на прогресивних технологіях й орієнтована на створення інноваційного продукту або послуги для цілей підвищення національної конкурентоспроможності. Водночас, розвинена інноваційна інфраструктура дозволяє ефективно реалізовувати науково-технічний потенціал країни в інтересах суспільства та дозволяє швидко реагувати на потреби суспільства, змінюючи виробничі та бізнес-процеси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питаннями розвитку інноваційної

економіки та інноваційної інфраструктури займалися такі вітчизняні вчені, як В. Геєць, досліджуючи ключові проблем соціально-економічного розвитку країни, надано оцінку стану інноваційної сфери та визначено найбільш актуальні проблеми і бар'єри, що гальмують інноваційну діяльність в Україні [2]. Н. Рудь досліджувала інноваційний потенціал регіону та охарактеризувала нові підходи до оцінки впровадження інновацій, що орієнтовані на розвиток потенціалу регіону [8]. В. Узунов розглянув основні проблеми формування інноваційної інфраструктури регіонів України [9]. Значний науковий доробок представлений вітчизняними та зарубіжними науковцями щодо створення інноваційної інфраструктури, визначення стримуючих факторів та окреслення шляхів вирішення існуючих проблем, проте потребує обґрунтування визначення напрямків розвитку, інституційтаключових інструментівстановлення інноваційної інфраструктури України.

Мета статті:дослідити передумови формування механізму розвитку інноваційної інфраструктури. Для реалізації поставленої мети перед авторами поставлені наступні завдання:визначититеоретичну сутність передумов та елементи формування механізму розвитку інноваційної інфраструктури;розглянути динаміку індексу інвестиційної привабливості України; запропонувати механізм взаємодії суб'єктів економічної діяльності та інноваційної політики в галузі наукових технологій для підвищення конкурентоспроможності та економічного добробуту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою складовою розвитку сучасної економіки є розвиток інноваційної інфраструктури. На думку вітчизняних науковців та згідно нормативно-правової бази інноваційна інфраструктура характеризує комплекс підприємств та організацій, що націлені на інноваційну діяльність впродовж всього виробничого ланцюга доданої вартості. Розглянемо сутність трактування даного поняття, що згруповано у таблиці 1.

Отже, виходячи із того, що інноваційна інфраструктура є комплексом підприємств та організацій, що здійснюють інноваційну діяльність, маємо відкреслити, що вона є місцем локалізації інноваційних бізнес-процесів, у якому здійснюються всі стадії інноваційного циклу.

Таблиця 1

**Трактування поняття «інноваційна інфраструктура»
та «інноваційна інфраструктура регіону»**

№	Джерело	Сутність поняття «Інноваційна інфраструктура»
1.	ЗУ «Про інноваційну діяльність» [7]	сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо)
2.	Краснокутська Н. [3, с. 22]	Сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих організацій та систем, необхідних та достатніх для ефективного здійснення інноваційно і діяльності і реалізації нововведень
3.	Порогин Ю. [6]	Сукупність взаємозв'язаних, взаємодоповнюючих виробничо-технічних систем, організацій, фірм і відповідних організаційно-керуючих систем, необхідних і достатніх для ефективного здійснення інноваційної діяльності і реалізації інновацій
<i>Сутність поняття «Інноваційна інфраструктура регіону»</i>		
4.	Рудь Н. [8, с. 141]	сукупність спеціальних інноваційних інститутів і мереж, які взаємопов'язані між собою та забезпечують розвиток і підтримку всіх стадій інноваційного процесу в регіоні з метою підвищення його інноваційного потенціалу.
5.	Бойченко В. [1, с. 81]	Система необхідних соціальних, юридичних, економічних, інформаційних та інших інститутів, які підтримують як інноваційну діяльність, так і самих новаторів. Інновацій на інфраструктура об'єднує різні організації: наукові та державні установи, фірми, інвесторів, посередників, які своєю діяльністю охоплюють увесь інноваційний цикл – від виникнення науково-технічної ідеї до імплементації нововведення в дію.

Отже, виходячи із того, що інноваційна інфраструктура є комплексом підприємств та організацій, що здійснюють інноваційну діяльність, маємо відкреслити, що вона є місцем локалізації інноваційних бізнес-процесів, у якому здійснюються всі стадії інноваційного циклу.

В світовій практиці перший об'єкт інноваційної інфраструктури, що характеризувався значною щільністю високотехнологічних компаній, виник в

1951 р. в Сполучених Штатах (Каліфорнія) на території Стенфордського університету–Stanford-парк. Далі з історії ми його знаємо як «Кремнієва» або «Силіконова долина». Завдяки дослідницькій роботі в команді з університетом і територіальної близькості технологічних компаній, там вперше було впроваджено технологічний кластер Stanford, де здійснювалось фінансування венчурного капіталу і була запроваджена спеціальна модель фінансування високотехнологічних інноваційних проєктів, що і сприяло його стрімкому економічному успіху.

Інноваційна інфраструктура є двигуном розвитку економічної системи та сприяє зростанню добробуту населення. Ядром інноваційної інфраструктури є науково-технічна діяльність підприємств та організацій, що сприяє посиленню конкурентоспроможності продукції та подальшому розвитку наукового потенціалу країни. Елементами інноваційної інфраструктури можуть бути об'єкти виробничих структур, мереж, різноманітних систем забезпечення та комунікації (табл.2).

Для того, щоб у межах національної економіки міг бути якомога ефективніше вибудований ланцюжок «генерування ідеї – розроблення інноваційного продукту – постачання – виробництво – збут покупцю», інноваційний процес повинен забезпечити:

- інтерес інвесторів до фінансування певної програми продукування інновацій;
- сприйнятливість підприємств та організацій до інновацій;
- прихід інвесторів у дійсно конкурентоспроможний інноваційний проєкт.

В Україні про розвиток інноваційної інфраструктури говорять багато, проте для реалізації реальних дій вкрай необхідною складовою розвитку є фінансування, що пов'язано із інвестиційною привабливістю країни.

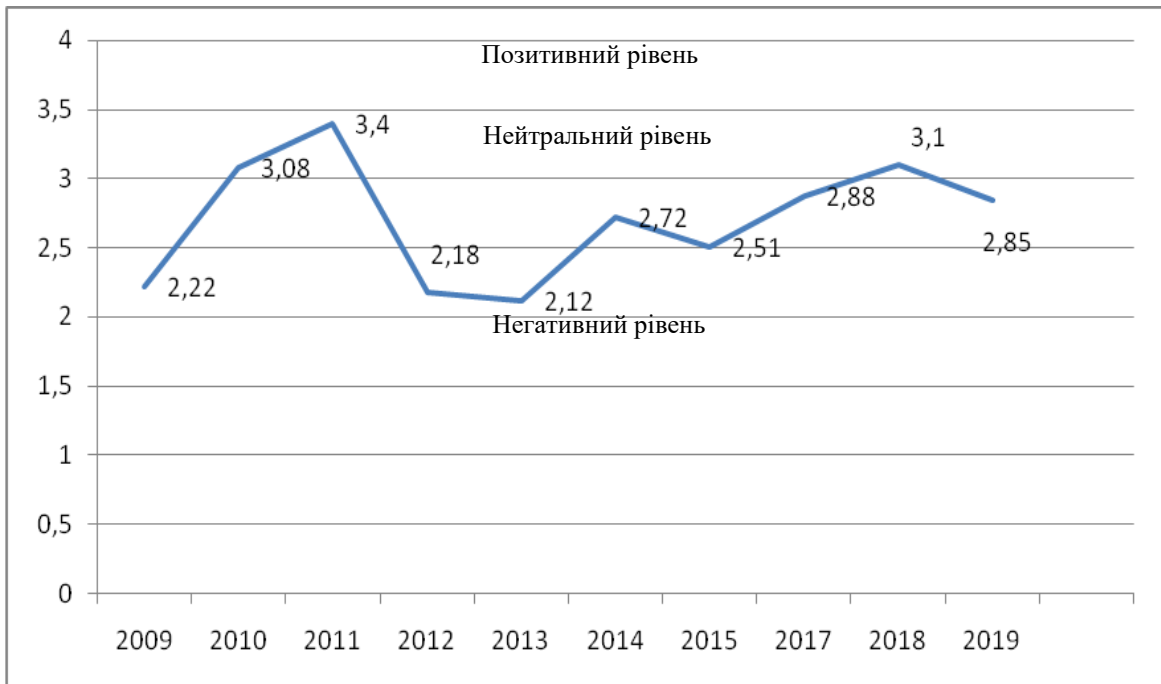
Вимірювання індексу інвестиційної привабливості України здійснюється Європейською Бізнес Асоціацією (ЄБА) методом опитування директорів своїх членських компаній. Розглянемо динаміку індексу інвестиційної привабливості України за 2009-2019 рр. (рис.1).

Станом на початок 2018 р. показник інвестиційної привабливості України склав 3,1 балів з 5-ти можливих та оцінюється у площині норми (нейтрального ставлення інвесторів до бізнес клімату), а у 2019р. показник знизився до значення 2016 р., і становить 2,85 бали, тобто у зоні негативного сприйняття інвестором нашої країни.

Таблиця 2

Формування та елементи інноваційної інфраструктури

№	Джерело	Елементи та їх сутність
1	Марчук Ю. [5, с. 44]	бізнес-інноваційні, телекомунікаційні та торгові мережі, технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні центри, консалтингові фірми, різноманітні фінансові структури тощо. Вона забезпечує як рух потоків інформації, знань, технологій, ринкових потоків, так і взаємодію між різними інституціональними структурами.
2	Рудь Н. [1, с. 187].	інформаційне забезпечення, яке дає доступ до різних інноваційних баз даних і знань на різних умовах для зацікавлених осіб; інструментальне забезпечення, що реалізує гнучку автоматизацію всіх етапів процесу створення інноваційного проекту: маркетинг, техніко-економічне обґрунтування; постачання необхідного обладнання; підготовка кадрів; сертифікація та сервісне обслуговування; проектно-технологічна та виробнича підтримка інновацій й освоєння її у виробництві; експертиза та сертифікація науково-технічних та інноваційних програм, пропозицій тощо; моніторинг галузей, підприємств і просування інновацій на національні та зарубіжні ринки (включаючи моніторинг, маркетинг, рекламну діяльність, захист інтелектуальної власності тощо); координація та регулювання інноваційної діяльності та її фінансово-економічне забезпечення; кадрове забезпечення професійно підготовленими інноваційними менеджерами у сфері інновацій.
3	Кузьмін О., Шотік Т. [Error! Unknown switch argument., с. 180]	об'єкти виробничо-технологічної структури (технопарки, інноваційно-технологічні центри, бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні, інжинірингові фірми та ін.); об'єкти інформаційної системи (аналітично-статистичні центри, інформаційні бази, мережі); організації з підготовки та перепідготовки кадрів, зокрема у сфері НДДКР; фінансові структури (бюджетні, позабюджетні, венчурні, банки, фінансово-промислові групи, орієнтовані на технологічну інноваційну діяльність та ін.); систему експертизи, сертифікації, стандартизації та акредитації; систему патентування, ліцензування і консалтингу з питань захисту, оцінки вартості і використання інтелектуальної власності, оцінки комерціалізації наукових результатів.

Рис. 1. Динаміка індексу інвестиційної привабливості України
Джерело: сформовано за даними [10].

Станом на початок 2018 р. показник інвестиційної привабливості України склав 3,1 балів з 5-ти можливих та оцінюється у площині норми (нейтрального ставлення інвесторів до бізнес клімату), а у 2019р. показник знизився до значення 2016 р., і становить 2,85 бали, тобто у зоні негативного сприйняття інвестором нашої країни.

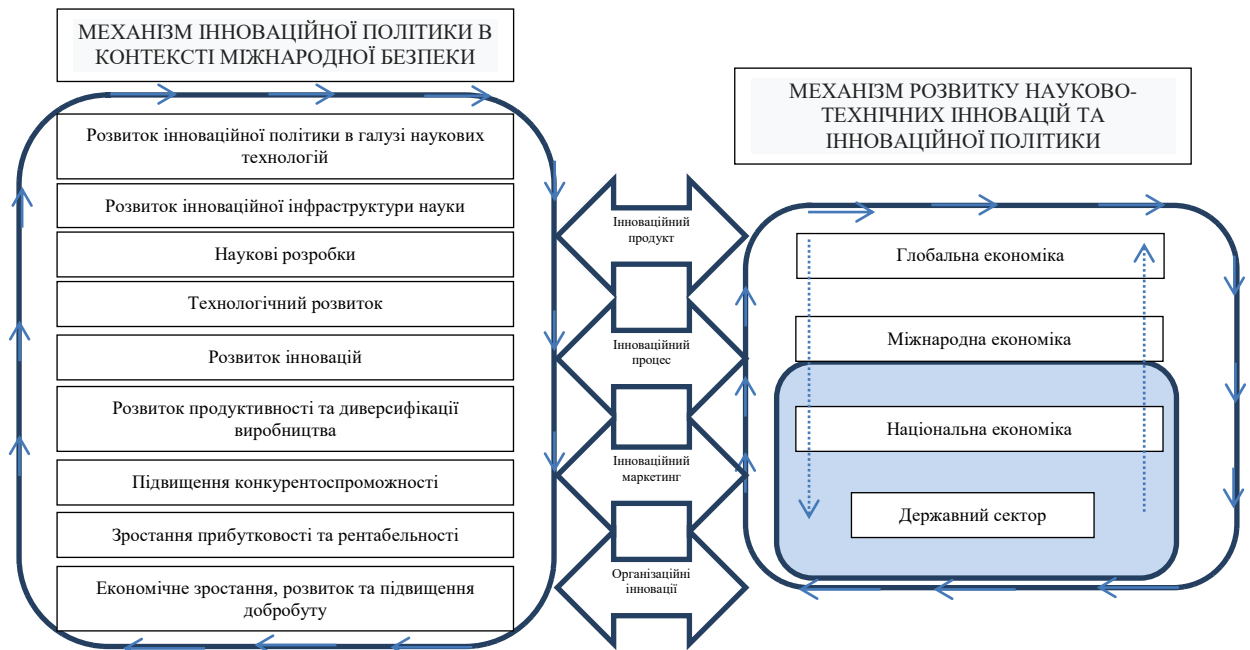
Отже, слід зазначити, що протягом останнього десятиліття за версією ЄБА показник інвестиційної привабливості України знаходиться нижче середнього (нейтрального) рівня, що негативно впливає на формування в нашій країні інноваційної інфраструктури.

А. Хансен вважав, що у людства було три варіанти для концентрації та залучення потоку інвестицій: зростання населення, нові природні ресурси і науково-технічний прогрес [10]. Жоден науково-технічний прогрес не розвиватиметься без інвестицій.

Як зазначає Національний інститут здоров'я США (НИН), дослідження взаємодії та залежності інновацій та інвестицій показують, щокожний долар, вкладений в науково-технічні дослідження, має результативність в розмірі двох доларів в подальшій економічній діяльності.

З метою подолання проблеми недостатності фінансування, доцільно посилювати внутрішні резерви країни. Так, для формування ефективної інноваційної інфраструктури як на мікро-, так і на макроекономічному рівні, в країні має здійснюватись ефективна економічна політика. Побудуємо структуру механізму взаємодії між економічними суб'єктами та науково-технологічною інноваційною політикою, що орієнтована на посилення рівня конкурентоспроможності та досягнення соціального добробуту.

Запропонований механізм функціонування інноваційної інфраструктури в контексті інноваційної політики для взаємодії суб'єктів економічної діяльності щодо передачі наукових розробок та інноваційних технологій, обумовлює економічне зростання, розвиток та досягнення соціального добробуту в національній економіці (рис. 2):

Рис. 2 Механізм взаємодії суб'єктів економічної діяльності та інноваційною політикою в галузі наукових технологій для підвищення конкурентоспроможності та економічного добробуту

До основних елементів розвитку інноваційної інфраструктури, які свідчать, про можливість формування конкурентних переваг та сприяють розвитку його інноваційного потенціалу необхідно віднести:

- виробничо-технологічні структури (технопарки, наукові парки, інноваційно-технологічні центри, бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні та інжинірингові фірми, фірми, що виробляють імпортозаміщуючу продукцію);
- юридичні (податкові) консультанти;
- організації з підготовки і перепідготовки кадрів у сфері технологічного менеджменту (поява нової категорії фахівців з комерціалізації результатів НДДКР);
- фінансові структури (бюджетні, позабюджетні, венчурні, страхові фонди, кредитно-гарантійні організації небанківського сектора, банки, фінансово-промислові групи, орієнтовані на технологічну інноваційну діяльність);
- аналітичні центри інноваційного ринку, регіональні центри інноваційного розвитку, віртуальні біржі;
- кластери.

Для постійного вдосконалення інноваційної інфраструктури необхідно здійснювати фінансування у її формування та розвиток, створення нових елементів інфраструктури. Фінансувати інноваційну інфраструктуру можуть як комерційні організації, так і державні органи влади та громадські організації. У кожного з них є свої мотиви фінансування. Під мотивами фінансування інноваційної інфраструктури ми розуміємо групу внутрішніх та зовнішніх факторів, спрямованих на досягнення максимального ефекту (економічного, соціального, політичного) за рахунок оптимізації інноваційної інфраструктури регіону.

Механізм формування та розвитку інноваційної інфраструктури має бути орієнтований на розвиток науково-технічних досліджень.

Інноваційна інфраструктура залежить від фактору росту – інновацій, потенційно вона може створити набагато більш високу економічну прибутковість, ніж традиційна інфраструктура, за рахунок синергетичних ефектів та емерджентних проявів.

В Україні на часі триває розбудова інноваційної інфраструктури, такна даний момент в регіонах вже створено: 24 центри інновацій та трансферу технологій; 108 наукових, навчальних центрів; 34 навчальних науково - виробничих комплексів, 1 інвестиційний (інноваційний) венчурний фонд, 6 небанківських фінансово-кредитних установ, 27 науково- впроваджувальних підприємств, 7 консультаційних центрів з питань інноваційної діяльності, 10 інноваційно-технологічних (інноваційних) кластерів, 22 інноваційні центри, 23 інноваційні бізнес-інкубатори; 38 центрів комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, 17 підприємств системи НТІ, 1 індустріальний парк, 8 національних контактних пунктів Сьомої рамкової програми ЄС з досліджень та технологічного розвитку, 9 наукових парків, 27 регіональних центрів з інвестицій та розвитку, 7 громадських організацій з питань інноваційної діяльності , 61 іншу інноваційну структуру, 12 технологічних парків[14].

Проте для інтенсифікації розбудови інноваційної інфраструктури вкрай необхідним є розширення державно-приватного партнерства в сфері розвитку біотехнологічних виробництв шляхом активізації розвитку відповідної інноваційної інфраструктури через створення індустріальних парків, біоінкубаторів, інноваційних містечок тощо.

Висновки. Отже, інноваційна інфраструктура є важливою складовою розвитку національної економіки, вона є комплексом підприємств та організацій, що здійснюють інноваційну діяльність. Маємо відкреслити, що вона є місцем локалізації інноваційних бізнес-процесів, у якому здійснюються всі стадії інноваційного циклу.

Основними елементами механізму інноваційної політики для розвитку інноваційної інфраструктури є розвиток наукових технологій, інноваційної інфраструктури науки, наукових розробок та інновацій, продуктивності та диверсифікації виробництва, підвищення конкурентоспроможності, зростання прибутковості та рентабельності.

Список джерел:

1. Бойченко В.С. Інфраструктурне забезпечення регіонального інноваційного розвитку / В.С. Бойченко // Державатарегіони. Серія: Економікатапідприємництво. – 2010. – № 6. – С. 80-83.
2. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред.В.М. Гейця та ін. ; НАН України. – К., 2015. – 336 с.
3. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент : навчальнийпосібник / Н.В. Краснокутська. – К. : КНЕУ, 2003. – 504 с.
4. Кузьмін О.Є., Шотік Т.М. Сутність та види інноваційної інфраструктури. 2008. с.180-185. <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2006/1/27.pdf>
5. Марчук Ю.В. Розвиток інноваційної інфраструктури як чинник підвищення конкурентоспроможності національного господарства. Науково-виробничий журнал. Інноваційна економіка. № 5. 2014 р. (54). с. 42- 46 [Електроннийресурс] http://ie.at.ua/IE_2014/InnEco_5-54-2014.pdf
6. Порогин Ю. Обавстрийскомпытепоорганизацииинновационнойинфраструктуры. – [Електроннийресурс] / Ю. Порогин.–Режимдоступа: <http://www.mag.innov.ru>
7. Про інноваційнудіяльність: ЗаконУкраїнівід 04.07.2002 р. // ВідомостіВерховноїРадиУкраїни. – 2002. – № 36. – С. 266.
8. Рудь Н.Т. Інноваційний потенціал регіону: нові підходи до оцінки / Н.Т. Рудь // Регіональна економіка. – 2011. – № 4. – С. 140-150.
9. Узунов В. В. Розвиток інноваційної інфраструктури регіонів України. Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» № 8, 2012 <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=638>
10. Як змінилася інвестиційна привабливість України. ЕБА [Електроннийресурс] <https://eba.com.ua/ukraines-investment-climate-changed/>
11. Alvin Hansen on Economic Progress and Declining Population Growth,” *Population and Development Review* 30, no. 2 (June 2004): 333.
12. Doutriaux, J. (1998). Canadian Science Parks, Universities, and Regional Development, Local and Regional Systems of Innovation. *Local and Regional Systems of Innovation*, 14, 303-324.
13. PierreAzoulayetal., *Public R&D InvestmentsandPrivateSectorPatenting: Evidencefrom NIH Funding*(workingpaper 20889, NationalBureauofEconomicResearch, Cambridge, MA, January 2015), <http://www.nber.org/papers/w20889.pdf>.
14. СеминоженкоВ.У 2014 році Уряд продовжить політику формування інноваційної інфраструктури.Прес-служба Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації. Урядовий портал.– [Електроннийресурс] – Режимдоступа: http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/printable_article?art_id=246950017

References

1. Bojchenko V.C. Infactpuktupnt zabezpechennja peshionaljnogho innovacijnogho pozvytku / V.C. Bojchenko // Depzhavatapeghiony. Cepija: Ekonomikatapidppyjemnyctvo. – 2010. – # 6. – С. 80-83.
2. Innovacijna Ukrajina 2020 : nacionaljna dopovidj / za zagh. red.V.M. Ghejcja ta in. ; NAN Ukrajiny. – K., 2015. – 336 s.
3. Kpacnokutcjka N.V. Innovacijnyj menedzhment : navchalnyj pocibnyk / N.V. Kpacnokutcjka. – K. : KNEU, 2003. – 504 c.
4. Kuzjmin O.Je., Shotik T.M. Cutnistj ta vydy innovacijnoji infrastruktury.2008.s.180-185. <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2006/1/27.pdf>
5. Marchuk Ju.V. Rozvytok innovacijnoji infrastruktury jak chynnyk pidvyshhennja konkurentospromozhnosti nacionaljnogho ghospodarstva. Naukovo-vyrobnychyj zhurnal. Innovacijna ekonomika. # 5. 2014 r. (54). s. 42-46 [Elektponnyjpecupc] http://ie.at.ua/IE_2014/InnEco_5-54-2014.pdf
6. Popogin Yu. Obavctpiyckomopytepooporganizatsiiinnovatsionnoy infactpuktupy. – [Elektponniypecupc] / Yu. Popogin.–Pezhimdoctupa: <http://www.mag.innov.ru>
7. Ppo innovacijnudijaljnictj: ZakonUkpajinyvid 04.07.2002 p. // VidomocitiVepkhovnojiPadyUkpajiny. – 2002. – # 36. – С. 266.
8. Rudj N.T. Innovacijnyj potencial reghionu: novi pidkhody do ocinky / N.T. Rudj // Reghionaljna ekonomika. – 2011. – # 4. – S. 140-150.
9. Uzunov V. V. Rozvytok innovacijnoji infrastruktury reghioniv Ukrajiny. Elektronnyj zhurnal «Derzhavne upravlinnja: udoskonalennja ta rozvytok» # 8, 2012 <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=638>
10. Jak zminylasja investycijna pryvablyvistj Ukrajiny. EBA [Elektponnyjpecupc] <https://eba.com.ua/ukraines-investment-climate-changed/>
11. Alvin Hansenon Economic Progress and DecliningPopulationGrowth,” *Population and Development Review* 30, no. 2 (June 2004): 333.
12. Doutriaux, J. (1998). Canadian Science Parks, Universities, and Regional Development, Local andRegional Systems of Innovation. *Local and Regional Systems of Innovation*, 14, 303-324.
13. PierreAzoulayetal.,*Public R&D Investments and Private Sector Patenting: Evidencefrom NIH Funding*(workingpaper 20889, NationalBureauofEconomicResearch, Cambridge, MA, January 2015), <http://www.nber.org/papers/w20889.pdf>.
14. SemynozhenkoV.U 2014 roci Urjad prodovzhytj polityku formuvannja innovacijnoji infrastruktury.Pres-sluzhba Derzhavnogho aghentstva

z pytanj nauky, innovacij ta informatyzaciji. Urjadovyj portal.–
[Elektronnyjpecupc]–Pezhymdoctupa: [http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/
uk/publish/printable_article?art_id=246950017](http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/printable_article?art_id=246950017)

Лазебник Лариса Леонідівна (ORCID 0000-0003-2234-4093) –доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства економіки підприємства Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

Дриженко Олександр Анатолійович – аспірант кафедри економіки підприємства економіки підприємства Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

УДК 330.338.24.021.8
DOI 10.33244/2617-5940.2.2019.157-175

Левшук А. А.

МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНЮВАННЯ ТІНЬОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО БІЗНЕСУ

У статті детально розглядаються причини, основні форми та вплив тіньового сектору малого бізнесу на всю економічну систему. Досліджені ключові проблеми мінізації малого підприємництва. Відображена ситуація нелегального бізнесу в Україні, виокремлені основні сфери розповсюдження цього явища.

Ключові слова: *тіньова економіка, малий бізнес, легалізація, детінізація, підприємництво, тіньова діяльність, оподаткування.*

Левшук А.А.

МЕТОДОЛОГИЯ ОЦЕНИВАНИЯ ТЕНЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО БИЗНЕСА

В статье подробно рассматриваются причины, основные формы и влияние теневого сектора малого бизнеса на всю экономическую систему. Исследованы ключевые проблемы тенезации малого предпринимательства. Отражена ситуация нелегального бизнеса в Украине, выделены основные сферы распространения этого явления.

Ключевые слова: *теневая экономика, малый бизнес, легализация, предпринимательство, теневая деятельность, налогообложение.*

Levshuk A.A.

METHODOLOGY OF EVALUATION OF SHADOW ACTIVITIES OF SMALL BUSINESSES

The article discusses in detail the causes, main forms and impact of the small business shadow sector on the entire economic system. Key problems of

shadowing of small business are investigated. The situation of illegal business in Ukraine is reflected, the main areas of distribution of this phenomenon are highlighted.

Keywords: *black economy, small business, legalization, detinization, entrepreneurship, black activity, taxation.*

Постановка проблеми. При впровадженні заходів щодо вдосконалення оподаткування в контексті реалізації політики детінізації економіки необхідно враховувати їх ефективність. Макроекономічна ефективність процесу детінізації визначається як відношення отриманого позитивного ефекту від скорочення масштабів тіньової економіки до затрат на проведення заходів. З огляду на, що витрати функціонування тіньової економіки включають непрямі витрати, викликані тіньовим поведінкою, і прямі витрати, які держава здійснює з метою стримування тіньової активності, найбільша ефективність досягається при мінімізації цих сукупних витрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Виходячи з фундаментальних теоретичних позицій, тіньова економіка малого бізнесу означає відмову економічних суб'єктів від використання правових норм і надання переваг альтернативним методам вирішення конфліктів. У прикладних наукових дослідженнях тіньова економіка розглядається як сукупність економічних відносин, що не враховуються офіційною статистикою (з погляду статистичного підходу); суперечать законодавству (юридичний підхід); як спосіб, що забезпечує зведення до мінімуму економічних витрат (економічний підхід), або приховування від оподаткування (фінансовий підхід) [1]. Більшість експертів та вчених схиляються до думки, що поширення тіньової економіки є негативним явищем, яке гальмує розвиток економіки загалом. На нашу думку, дуже важливо розглянути тіньовий складник як прояв девіантної соціалізації економіки України, оскільки

поширення тіньової економіки відбувається всупереч цивілізаційним законам. У цьому контексті визначення рівня тіньового складника в економіці України та її регіонів слід розглядати як опосередковану оцінку девіантної соціалізації економіки. Така оцінка дасть змогу розробити дієвусистему заходів щодо попередження девіантної соціалізації економіки України та її регіонів загалом і гальмування поширення тіньового складника економіки [2].

Серед іноземних учених, які займалися вивченням тіньової економіки, слід відзначити Е. Фейга, Г. Гроссмана, Р. Гутманна, Б. Румера, Л. Ронсека, Е. Сатерленда, К. Харта, С. Головніна, В. Ісправнікова, Т. Корягіну, Ю. Козлова, О. Крилова, В. Лазовського, Л. Нікіфорова, О. Осипенка, А. Шохіна та ін. Вагомий внесок в осмислення питань формування і розвитку тіньової економіки в Україні зробили такі вітчизняні вчені, як А. Базилюк, О. Барановський, В. Бородюк, З. Варналій, В. Волик, Я. Жаліло, С. Коваленко, В. Мандибура, О. Пасхавер, Ю. Прилипко, Т. Приходько, А. Ревенко та ін.

Мета статті. Метою статті є розробка моделі розрахунку податкових втрат бюджету від використання малими підприємствами механізмів ухилення від сплати податків.

Виклад основного матеріалу. Базовим принципом має бути дотримання балансу між виваженим державним втручанням в економіку та дотриманням інтересів суб'єктів господарювання щодо отримання прибутку. Для представників МБ, які діють в офіційному секторі економіки, це передбачає аналіз витрат на початок та продовження підприємницької діяльності. Вартість офіційної економічної діяльності (ціна входу) складається з наступних витрат:

- встановлені законодавством платежі за реєстрацію;
- ліцензування;
- нотаріальні послуги;

- встановлені законодавством витрати часу на виконання всіх процедур, необхідних для початку діяльності;
- витрати, пов'язані з «неквапливою» роботою державних органів, і постійно мінливими умовами проходження цих процедур;
- витрат, пов'язаних з необхідністю захисту права власності;
- витрат доступу до кредитних ресурсів;
- витрат з оренди приміщень;
- судових витрат;
- витрат, пов'язаних з втручанням державних органів, зокрема, контрольних служб;
- витрат на отримання та відновлення ліцензій та інших дозволів державних органів;
- витрат пов'язаних з неефективністю роботи державних органів.

Витрати на здійснення економічної діяльності в тіні менше залежать від держави, їх так само можна розділити на вартість початку нелегальної економічної діяльності і вартість її продовження, при цьому остання в окремих випадках дуже значна. Основними складовими вартості продовження нелегальної економічної діяльності є тіньові витрати на розвиток бізнесу неофіційний закуп обладнання, створення неофіційного запасу оборотних коштів, неофіційні ремонтно-будівельні роботи, оплата відсотків за залученими неофіційними кредитами, витрати на поточну діяльність підприємства - приховану оренду, поточний ремонт, експлуатація автотранспорту; витрати на приховану заробітну плату; витрати на особисте споживання - тіньові доходи підприємців, керівників і власників малого бізнесу.

Таким чином, забезпечення ефективності процесу детінізації діяльності суб'єктів МБ вимагає аналізу впливу на їх вигоди від тіньової та офіційної діяльності, на ефективність покарання за здійснення тіньової діяльності і на рівень корупції, вплив на умови реалізації тіньових дій, а також застосування інших комплексних, в тому числі позаекономічних

заходів (вплив на фактори суб'єктивного сприйняття), що обумовлено суб'єктною характеристикою тіньової діяльності (індивід, підприємство, держава в особі чиновників) і властивостями її середовища. (багаторівневність, стійкість і комплексність впливу).

При цьому при розробці нових підходів до методики кількісної оцінки тіньової діяльності сектора малого підприємництва необхідно враховувати його специфіку: несумісну і неповну звітність різних суб'єктів сектора МП; високий рівень частки тіньової діяльності.

Таблиця 1

Фактори, що впливають на втрати бюджету від тіньової діяльності МП

Позначення фактору	Назва фактору
F_n	фінансовий результат не обстежених малих підприємств;
F_o	фінансовий результат обстежених малих підприємств;
R_{mp}	рентабельність МП;
R_{cp}	рентабельність середніх підприємств
O	оборот, що показується у звітності МП
Y_t	тіньовий оборот, що визначається як сума прихованого і фіктивного обороту
Y_ϕ	активна частина обороту
Y_s	прихований оборот, що не показується в звітності
Π	прибуток обстежених підприємств
A_m	кількість працюючих на МП
N_c	кількість малих підприємств
N_o	кількість малих підприємств, що беруть участь у обстеженні
N_n	кількість малих підприємств, які не беруть участь у обстеженні (не враховані)
K_r	коригуючий коефіцієнт рентабельності
Q	сума податку на прибуток
D	ставка податку на прибуток
J	ставка податку на заробітну плату

Джерело: складено автором.

Суть методики запропонованої науковцями, [3] щодо визначення масштабу тіньової економіки в секторі малого підприємництва, величини

витрат функціонування в тіньовому секторі і бюджетних втрат, полягає в застосуванні методу економічного аналізу - спеціальних розрахункових показників, з використанням додаткових показників, отриманих в наших дослідженнях і даних органів статистики. В якості спеціальних розрахункових показників, отриманих органами статистики в ході вибіркових досліджень діяльності малих і середніх підприємств, застосовуємо аналітичні показники: рентабельність; фінансовий результат.

За використання методу м'якого моделювання, будемо враховувати наступні фактори, у кількісному вираженні:

1. Методика визначення тіньового обороту підприємств функціонуючих в тіні, та бюджетних втрат на разі їх тіньової діяльності полягає в наступному.

Методика базується на порівнянні отриманих статистичних даних рентабельності малих підприємств, які є, як правило, заниженими, через значну тіньову складову діяльності суб'єктів МБ, з рентабельністю середніх підприємств. У зв'язку з тим, що отримані дані щодо діяльності обстежених підприємств стосувалися лише частки малих підприємств, нам потрібно знати кількість не досліджених малих підприємств:

$$N_n = N - N_o \quad (1)$$

Для визначення обсягу фінансового результату необхідно знати:

а) обсяги фінансового результату на певному підприємстві (в середньому):

$$d = F_o / N_o \quad (2)$$

б) фінансовий результат, не обстежених підприємств МП:

$$F_n = d * N_n; \quad (3)$$

в) фінансовий результат всіх суб'єктів МП:

$$F = F_n + F_o \quad (4)$$

Для розрахунку реального фінансового результату доцільно ввести поняття коригуючого коефіцієнта фінансового результату:

$$K_r = R_{сп} / R_{мп} \quad (5)$$

Це доцільно зробити для отримання скоригованого реального фінансового результату на основі реального рівня рентабельності:

$$F_r = K_r * F. \quad (6)$$

Різниця між загальним реальним фінансовим результатом і фінансовим результатом, отриманим в процесі обстежень, є еквівалентним обороту суб'єктів малого підприємництва:

$$I_r = F_r - F, \quad (7)$$

Розрахунок фінансового результату, доцільно робити по ставці $D = 18\%$, що відповідає загальній системі оподаткування. Прийнята ставка податку (18%) ґрунтується на тому, що окремі малі підприємства можуть застосовувати загальну систему оподаткування.

Розрахунок податку на прибуток:

а) за відкоригованим фінансовим результатом за реальної рентабельності:

$$Q_r = F_r(D/100); \quad (8)$$

б) сплачений податок на прибуток за всіма суб'єктами МП щодо рівня рентабельності:

$$Q_{\pi} = F(D/100); \quad (9)$$

в) недоотриманий податок на прибуток від тіньового обороту:

$$Q_{\tau} = Q_r - Q_{\pi}. \quad (10)$$

2. Методика розрахунку сплачених і не сплачених податків на заробітну плату по малим підприємствам.

$Z_r = 12(z/\pi * L)$ – річна сума оплати праці найманих працівників МП, де 12 - кількість місяців в році;

$Z_{\tau} = 0,5 * Z_r$ – річна тіньова сума оплати праці найманих працівників МП, тіньову зарплату приймаємо згідно прогнозованому рівню тіньової економіки 50 % (офіційний рівень тінізації економіки – 32-34 %, має тенденцію до зниження; неофіційний, розрахований методом «соціальної справедливості» 47-80 %, має тенденцію до зростання; приймаємо середньозважений рівень тінізації економіки 50 %);

$Q_{аз} = Z_T * J$ – втрати бюджету через не сплачені податків із зарплати МП;

$A_{с.д.} = A_c + A_d$ – кількість зовнішніх сумісників і працівників, які виконували роботи за договорами;

$Z_{сд} = 12(A_{сд} * L_{сд})$ – річна сума оплати праці зовнішніх сумісників і працівників, які виконували роботи за договорами суб'єктів МП;

$Z_{тсд} = 0,5Z_T$ – річна тіньова сума оплати праці (зарплати) зовнішніх сумісників і працівників, які виконували роботи за договорами МП;

$Q_{сд} = Z_{тсд} J$ – втрати бюджету через не сплачені податки і платежі із зарплати зовнішніх сумісників і працівників, які виконували роботи за договорами суб'єктів МП;

$Q_{сум} = Q_a + Q_{сд}$ – сумарні втрати бюджету через не сплачені податки і платежі з зарплати всіх працівників суб'єктів МП.

Сплачені податки і платежі за зарплатою ($Q_{упл}$) всіх працівників суб'єктів МП еквівалентні $Q_{сум.}$, тому що нами було прийнято тіньова зарплата в розмірі 50 %.

$Q_{рас.} = Q_{упл} + Q_{сум}$ – розрахунок податків і платежівна зарплату всіх працівників – суб'єктів МП.

Таблиця 2

Основні економічні показники діяльності малих підприємств

Показники	Позначення	Рік	
		2016	2017
Чисельність МП, тис.од	N	291,15	322,92
Загальний оборот МП, млрд. грн.	Y_y	1651,98	2067,8
Кількість МП, що взяли участь у вибірковому дослідженні), тис.	N_o	145,6	145,1
Рентабельність досліджених малих підприємств, %	R_o	5,2	6,5
Рентабельність середніх підприємств, %	$R_{ср}$	6,9	7,3
Прибуток МП, млн грн		99298,7	107934,7
Прибуток досліджених МП, млн грн.	P_o	49649,5	53967,4
Фінансовий результат МП, млн. грн	F_o	107312,5	117446,5
Фінансовий результат результат досліджених МП, млн. грн	$F_{МП}$	53656	58723,3
Чисельність працівників на малих підприємствах, тис робітників	A	2227,1	2393,3
Кількість працівників ФОПів тис. робітників	A_m	1559,2	1466,8

* Без сумісників.

Джерело: Державна комісія статистики [4]

Спробуємо розрахувати бюджетні втративід тінізації малого бізнесу. Згідно поставленим завданням необхідно проаналізувати вплив рівня податкових ставок та розміру інших платежів на вибір підприємцем сектора економіки: офіційного (легального) або тіньового. Цей вибір значною мірою обумовлений причинами, що негативно впливають на підприємницьку діяльність: високий рівень податкових ставок - ПДФО, податок на прибуток, ЄСВ, а також військовий збір.

Пропонуємо такий варіант розрахунку недоотриманих податків на прибуток. На наш погляд, рентабельність доцільно взяти за $R_r = 7,1 \%$, орієнтуючись на рентабельність середніх підприємств (6,9 % – за 2016 и 7,3 %) – за 2017 рр. (табл. 2), аргументуючи це тим що тільки в цьому випадку у підприємств малого бізнесу при незначних оборотах існує реальна можливість безбиткової діяльності.

Застосувавши запропоновані раніше формули, отримаємо, що суманедоотриманих податків на прибуток (Q_T) від тіньового обороту суб'єктів МБ – 7,06 млрд грн. за 2016 р. і 1,95 млрд грн. за 2017 р. Повна сума податку на прибуток (Q_P) суб'єктів малого бізнесу, на разі якщо б вся діяльність суб'єктів МБ здійснювалася в легальному (офіційному) секторі економіки – 26,37 млрд. грн. за 2016 г. и 23,09 млрд. грн. за 2017 г. (табл. 3).

Розрахунок недоотриманих податків до бюджету.

а) По малим підприємствам (табл. 4).

Сукупний податок на заробітну плату визначається як сума трьох Податків ПДФО, ЄСВ та військовий збір, усього 41,5 %, Середня щомісячна заробітна плата зовнішніх сумісників, що виконують роботи по договорам приймається в 50 % від заробітної плати основних робітників.

В результаті розрахунків були отримані загальні втрати бюджету від не сплачених податків з тіньової заробітної плати у розмірі 29,3 млрд грн за 2016 р., та 43,2 млрд грн за 2017 р., а розрахований сукупний податок на заробітну плату усіх працівників малих підприємств відповідно становить 57,4 та 87,5 млрд грн за відповідні роки (табл. 4).

б) По ФОП.

Таблиця 3

Аналіз бюджетних втрат від несплати податку на прибуток малими підприємствами

Показники	Позначення	Рік	
		2016	2017
Чисельність МП тис. од.	N	291,15	322,92
Розрахований фінансовий результат за усіма МП при $R_r = 5,2\%$ (2016 г.), и $6,5\%$ (2017 г.) млн. грн	F	107312,5	117446,5
Розрахований фінансовий результат за усіма МП при $R_r = 7,1\%$, млн грн	F_r	146522,8	128287,7
Розрахованан повуна сума податку на прибуток МП (при рентабельності $7,1\%$), млн грн	$Q_{p.n.}$	26374,1	23091,79
Недоотримані податки на прибуток внаслідок тіншового обороту МП (при рентабельності $7,1\%$), млн грн	Q_T	7057,854	1951,416
Отриманий (сплачений) податок на прибуток від врахованого фінансового результату (при рентабельності $R_r = 5,2\%$ та $6,5\%$), млн грн;	$Q_{п.}$	19316,25	21140,37

Джерело: розраховано автором.

Сукупний податок на прибуток ФОП визначається аналогічно, як і для малого підприємства будь-якої форми – 22% ЄСВ, 18% ПДФО, $1,5\%$ ВЗ, загалом $41,5\%$. Спрощену систему оподаткування у даному випадку не аналізуємо, оскільки вона, за своєю природою, є механізмом зниження суми податкових платежів і зборів.

Таблиця 4

Аналіз бюджетних втрат через недоотримані сукупні податкові платежі на заробітну плату від малих підприємств

Показники	Позначення	Рік	
		2016	2017
1. Аналіз по основним працівникам малих підприємств			
Середня кількість людей, тис. осіб	A	2227,1	2393,3
Середньомісячна зарплата, грн.	L	5187	7105

Річний фонд оплати праці найманих працівників на малих підприємствах) млн грн	Z_T	138623,61	204052,76
Сукупний податок на заробітну плату, %	J	41,5	41,5
Розрахована сума сукупного податку на заробітну плату робітників МП, млн грн	$Q_{оз}$	57528,80	84681,8946
Частка тіньової заробітної плати, %		50	50
Обсяг тіньової заробітної плати, млн грн	Z_T	69311,81	102026,38
Втрати бюджету від несплаченого сукупного податку з тіньової заробітної плати працівників МП, млн грн	$Q_{аз}$	28764,40	42340,95
2. Аналіз по зовнішніх сумісниках та найму за договорами зовнішнього підряду			
Середня чисельність зовнішніх сумісників, тис осіб	A_c	57,90	62,23
Середня кількість осіб, що виконують роботи за договорами, тис осіб	A_d	28,95	31,11
Середньомісячна заробітна плата, грн	$L_{сд}$	2593,5	3552,5
Річна сума оплати праці A_c та A_d , млн грн ($Z_{сд}$)		2703,16	3979,03
Сума тіньової заробітної плати A_c та A_d , млн грн	$Z_{тсд}$	1351,58	1989,51
Втрати бюджету від несплаченого сукупного податку з тіньової заробітної плати A_c та A_d у МП, млн грн	$Q_{з.сд}$	560,91	825,65
Сукупні втрати бюджету від несплаченого сукупного податку з тіньової заробітної плати A , A_c та A_d у МП, млн грн	Q_z	29325,31	43166,60
Розрахований сукупний податок на заробітну плату усіх працівників МП, млн грн	$Q_{з.рас}$	58089,70	85507,54

Джерело: розраховано автором.

В результаті розраховано втрати бюджету від несплачених податків по заробітній платі ФОПів, які становлять 20,1 млрд грн у 2016 р. та 25,9 млрд грн у 2017 р.

в). Розрахуємо загальні втрати по сукупному податку від заробітної плати по малим підприємствам та ФОПам.

Розраховані втрати бюджету через несплачені податки та збори на фонд заробітної плати малих підприємств та ФОП, склали 49,5 млрд грн у 2016 р. та 69,1 млрд грн у 2017 р. (табл. 6)

Аналіз бюджетних втрат по недоотриманому сукупному податку на заробітну плату ФОП

Показник	Позначення	Рік	
		2016	2017
Кількість працюючих ФОП, тис осіб	A_M	1559,2	1466,8
Сукупний податок на заробітну плату, %	$J_{ип}$	41,5	41,5
Річний фонд оплати праці ФОП, млн грн	$Z_{ип}$	97050,84	125059,37
Сума тіньової заробітної плати ФОП, млн грн	$Z_{т.ип}$	48525,42	62529,68
Втрати бюджету через несплачені податки та збори на фонд заробітної плати ФОП, млн грн	$Q_{т.ип}$	20138,05	25949,82

Джерело: розраховано автором.

Таким чином маємо можливість розрахувати витрати від тіньової діяльності та порівняльний аналіз витрат при офіційній та тіньовій діяльності підприємств, що розраховується по формулі (1):

$$E_{т.и.ф.} = E_{т.и.п.} + E_{т.и.д.} = (E_б + E_{з.п.} + E_{л.д.}) + (E_{кор.и.} + E_{и.з.} + E_{и.конк.}) \quad (20)$$

Тіньовий оборот дорівнює сумі прихованого та фіктивного обороту $Y_T = Y_c + Y_{ф.}$ в наших розрахунках будемо використовувати частку тіньового обороту (Y_T) – 50 % від легального обороту (Y) (корелює із орієнтовною часткою тіньової економіки); тіньові витрати доступу – 15 % від тіньового обороту (Y_T), що дорівнює вартості «обналу» тіньових прибутків. Отримані результати наведені в табл. 7. Розраховано, що сума тіньових витрат доступу становить 123,9 млрд грн у 2016 р. та 155,09 млрд грн у 2017 р.

На основі розрахунків проведемо порівняльний аналіз витрат функціонування в офіційному та тіньовому секторах економіки.

Спираючись на дані, щодо існування тіньового сектора економіки в Україні виплати прихованою заробітної плати становлять 25 – 80 % (від мінімально зайнятих офіційних зовнішніх сумісників до використання договірних відносин замість трудових), ми використовуємо показник 50 %.

При аналізі витрат функціонування враховували заробітну плати, виходячи з кількості працюючих, також не брали до уваги доходи суб'єктів неформального сектора економіки – фізичних осіб з позиції недоотримання бюджетом податків на доходи фізичних осіб.

Таблиця 6

Загальний аналіз бюджетних витрат по малих підприємствах та ФОП

Показник	Позначення	Рік	
		2016	2017
Втрати бюджету через несплачені податки та збори на фонд заробітної платималих підприємств та ФОП, млн грн	$Q_{\text{тз}}$	49463,36	69116,42
Отриманий (сплачений) податок на заробітну плату по малих підприємствах та ФОП, млн грн	$Q_{\text{п.з}}$	98926,72	138232,84
Розрахована повна сума сукупного податку на заробітну плату по малих підприємствах та ФОП, млн грн	$Q_{\text{р.з}}$	148390,08	207349,26

Джерело: розраховано автором.

Аналізуючи середньомісячну заробітну плату, за цю величину бралася сума 5187 грн за 2016 р. та 7105 грн за 2017 р. Це обумовлено тим, що ми зробили припущення, що рівень заробітної плати у працівників малих підприємств та ФОПів не менше, ніж середні показники по Україні [5].

Отримані суми недоотриманих та сплачених податків (розраховані втрати 49,5 млрд грн у 2016 р. та 69,1 млрд грн у 2017 р.) є величиною витрат, які мали б сплатити підприємці, здійснюючи свою діяльність виключно в офіційному секторі за загальною системою оподаткування. При цьому сума сплачених податків дорівнює 98,9 млрд грн у 2016 р. та 138,2 млрд грн у 2017 р.

Необхідно відмітити, що величина сплаченого податку на прибуток (Q) (на момент проведення дослідження) від діяльності малих підприємств та ФОПів могла б зрости щонайменше у 1,36 рази у 2016 р. та 1,09 рази у 2017 р.:

1. $Q_{рн}/Q_{п} = 26374,10/19316,25 = 1,36$ раз – 2016 р.;
2. $Q_{рн}/Q_{п} = 23091,79/21140,37 = 1,09$ раз – 2017 р.

А величина сплачених податків по заробітній платі в два рази, що пов'язано з її тіньовою складовою – 50 %. (табл. 8.).

Таблиця 7

Тіньові функціональні витрати малих підприємств

Показник	Позначення	Рік	
		2016	2017
Загальний оборот малих підприємств (відповідно до звітності), млрд грн	Y_y	1651,98	2067,8
Частка тіньового обороту малих підприємств, %		50	50
Сума тіньового обороту малих підприємств, млрд грн	Y_T	825,99	1033,9
Тіньові витрати доступу, (від тіньового обороту), %	$E_{т.и.д}$	15	15
Сума тіньових витрат доступу, млрд грн	$Q_{т.и.д}$	123,90	155,09

Джерело: розраховано автором.

Необхідно відмітити, що запропонована нами модель розрахунку податкових втрат бюджету від використання малими підприємствами механізмів ухилення від сплати податків, є універсальним інструментом, який може застосовуватись для порівняння різних базових параметрів розвитку малого підприємництва.

Наразі ми провели дослідження існуючої ситуації в Україні, однак, відповідно до досліджень європейських вчених, середній рівень тіньової економіки у країнах ЄС становить 17,1% [6] а рівень прибутковості середніх підприємств в середньому по ЄС становить 12,2% [7] станом на 2017 р.

Відповідно, необхідно внести у розраховані показники моделі деякі поправки. В першу чергу, рівень прибутковості в Україні приблизно повинен відповідати рівню прибутковості середніх підприємств у країнах, які є новими членами (10-15%), однак вважаємо за доцільне використати саме середній показник рівня прибутковості середніх підприємств по ЄС для

урахування національних особливостей українських малих підприємств. Водночас, реальний рівень тіньової економіки, розрахований методом MIMIC, який використовується у ЄС, показує, що рівень тінізації економіки України у 2017 р. склав 84,6% серед малих та середніх підприємств, що суттєво перевищує і офіційний рівень тінізації економіки України (34 % у 2017 р.), і орієнтовний, який було взято за базовий (50 % у 2017 р.). Тому необхідно також внести корективи для того, щоб спрогнозувати очікуване зростання податкових надходжень до бюджету внаслідок зниження рівня тінізації економіки України до середньоєвропейського.

Таблиця 8

Порівняльний аналіз витрат функціонування при офіційній та тіньовій діяльності малих підприємств та ФОП

Показник	Позначення	Рік	
		2016	2017
Недоотримані податки на прибуток малих підприємств (при рентабельності 7,1 %), млн грн	Q_T	7057,85	1951,42
Сплачений податок на прибуток від врахованого фінансового результату, млн грн	Q_P	19316,25	21140,37
Розрахована повна сума податку на прибуток малих підприємств (при рентабельності 7,1 %), млн грн	$Q_{P.H}$	26374,10	23091,79
Втрати бюджету від несплаченого сукупного податку з тіньової заробітної плати малих підприємств та ФОП, млн грн	$Q_{T.cym}$	49463,36	69116,42
Сума сплаченого сукупного податку з заробітної плати малих підприємств та ФОП, млн грн	$Q_{P.з}$	98926,72	138232,84
Розрахована сума сукупного податку з заробітної плати малих підприємств та ФОП, млн грн	$Q_{P.з}$	148390,08	207349,26
Загальна сума сплачених податків ($Q_{P.H} + Q_{P.з}$), млн грн	Q	174764,18	230441,05
Сума тіньових витрат доступу, млн грн	$Q_{T.и.д.}$	123,9	155,09
Сплачена ціна доступу $Q_{O.ц.д.} = Q_{T.и.д.} + Q_{P.з.} + Q_P$ млн грн	$Q_{O.ц.д.}$	118366,87	159528,3

Джерело: розраховано автором

Як видно із табл. 9, внаслідок зростання очікуваного рівня

прибутковості, очікуваний прибуток також суттєво збільшився. Відповідно, повна сума нарахованих податкових платежів за очікуваним рівнем рентабельності складе 44,15 млрд грн, а сума несплачених податків складе величину різниці між повною сумою нарахованих податкових платежів та сплаченою сумою за фактично отриманим рівнем рентабельності (6,5%). У 2017 р. вона складе 20,63 млрд грн.

Наступною складовою недоотриманих податків є податки та збори, несплачені із заробітної плати працівників малих підприємств та ФОП. Базові показники представлені у табл.10

Виходячи з даних таблиць 9 та 10, сума коштів, недоотриманих бюджетом України від малих підприємств та ФОП у 2017 р. становить 137,3 млрд грн, а з урахуванням оптимального рівня тінізації економіки очікувана сума зростання надходжень до бюджету становить 113,7 млрд грн.

Якщо порівняти вартість обслуговування тіньової складової роботи малих підприємств (вартість переведення безготівкових коштів у готівкові), яка складає 15% та порівняти її сумою податків до сплати, яка становить 18%, то ефективність такої діяльності є доволі низькою, однак необхідно пов'язані із заробітною платою працівників, то для малих підприємств і ФОП мінімізація таких виплат через перенесення суми заробітної плати понад мінімальну у «конвертну» форму є і економічно вигідно (з точки зору самого малого підприємства чи ФОП) і не потребує додаткових витрат на отримання необхідних готівкових коштів.

Таблиця 9

Основні економічні показники діяльності малих підприємств

Показники	Позначення	Рік	
		2017 (базовий)	2017 (доповн.)
Чисельність МП, тис.од	N	322,92	322,92
Загальний оборот МП, млрд. грн.	Y _y	2067,8	2067,8
Кількість МП, що взяли участь у вибірковому дослідженні), тис.	N _o	145,1	145,1
Рентабельність досліджених малих підприємств , %	R _o	6,5	6,5
Рентабельність очікувана , %	R _{cp}	7,1	12,2

Прибуток МП, млн грн (очікуваний)	P	120104,4	225426,7
Прибуток досліджених МП, млн грн.	P _о	53967,4	53967,4
Фінансовий результат МП, млн. грн (очікуваний)	F _о	130688,7	245292,6
Фінансовий результат досліджених МП, млн. грн	F _{МП}	58723,3	58723,3
Чисельність працівників на малих підприємствах, тис робітників	A	2393,3	2393,3
Кількість працівників у ФОП тис. робітників	A _м	1466,8	1466,8

Джерело: розраховано автором

Таблиця 10

Аналіз бюджетних втрат через недоотримані сукупні податкові платежі на заробітну плату від малих підприємств

Показники	Позначення	Рік	
		2017 (базовий)	2017 (доповн.)
Середня кількість працівників МП, тис. осіб	A	2393,3	2393,3
Середньомісячна зарплата, грн.	L	7105	7105
Річний фонд оплати праці найманих працівників у МП млн грн	Z _г	204052,76	204052,76
Сукупний податок на заробітну плату, %	J	41,5	41,5
Розрахована сума сукупного податку на заробітну плату робітників МП, млн грн	Q _{оз}	84681,89	84681,89
Частка тіньової заробітної плати, %		50	84,6
Обсяг тіньової заробітної плати, млн грн	Z _т	102026,38	172628,63
Втрати бюджету від несплаченого сукупного податку з тіньової заробітної плати працівників МП, млн грн	Q _{аз}	42340,95	71640,88
Середня чисельність зовнішніх сумісників, тис осіб	A _с	62,23	62,23
Середня кількість осіб, що виконують роботи за договорами, тис осіб	A _д	31,11	31,11
Середньомісячна заробітна плата, грн	L _{сд}	3552,5	3552,5
Річна сума оплати праці A _с та A _д , млн грн (Z _{сд})		3979,03	3979,03
Сума тіньової заробітної плати A _с та A _д , млн грн	Z _{тсд}	1989,51	3366,3
Втрати бюджету від несплаченого сукупного податку з тіньової заробітної плати A _с та A _д у МП, млн грн	Q _{з,сд}	825,65	1397,0
Сукупні втрати бюджету від несплаченого сукупного податку з тіньової заробітної плати A, A _с та A _д у МП, млн грн	Q _з	43166,60	73037,88
Кількість працюючих ФОП, тис осіб	A _м	1466,8	1466,8
Сукупний податок на заробітну плату, %	J _{ип}	41,5	41,5
Річний фонд оплати праці ФОП, млн грн	Z _{ип}	125059,37	125059,37

Сума тіньової заробітної плати ФОП, млн грн	Z _{т.ип}	62529,68	105049,87
Втрати бюджету через несплачені податки та збори на фонд заробітної плати ФОП, млн грн	Q _{т.ип}	25949,82	43595,70

Джерело: розраховано автором

Висновки. В статті була запропонована модель розрахунку податкових витрат бюджету від використання малими підприємствами механізмів ухилення від сплати податків, що може застосовуватись для порівняння різних базових параметрів розвитку малого підприємництва. За допомогою цієї моделі досліджено чинну ситуацію тінізації малого бізнесу в Україні. На відміну від країн ЄС, де середній рівень тіньової економіки становить 17,1%, а рівень прибутковості середніх підприємств в середньому – 12,2%, були внесені корегування у модель. Із врахуванням середнього показника рівня прибутковості середніх підприємств по ЄС, реальний рівень тіньової економіки, розрахований методом МІМІС, засвідчив, що рівень тінізації економіки України у 2017 р. склав 84,6% серед малих та середніх підприємств, що суттєво перевищує і офіційний рівень тінізації економіки України (34 % у 2017 р.), і орієнтовний, який було взято за базовий (50 % у 2017 р.). Якщо порівняти вартість обслуговування тіньової складової роботи малих підприємств (зокрема вартість переведення безготівкових коштів у готівкові), яка складає 15%, та порівняти її із сумою податків до сплати, яка становить 18%, то ефективність такої діяльності є доволі низькою. За врахування, що діяльність малих підприємств здійснюється практично повністю у готівковій формі, то переведення безготівкових коштів у готівкові кошти є неактуальним. Якщо ж порівнювати податкові витрати, пов'язані із тінізацією заробітної плат працівників, то для малих підприємств і ФОП мінімізація таких виплат через перенесення суми заробітної плати понад мінімальну у «конвертну» форму є і економічно вигідно (з точки зору самого малого підприємства чи ФОП) і не потребує додаткових витрат на отримання необхідних готівкових коштів.

Список джерел:

1. Рябушкин Б.Т., Чурилова Э.Ю. Методы оценки теневого и неформального секторов экономики //Финансы и статистика. - 2003.-№1.- 144 с.
2. Варналій З. Шляхи детінізації економіки України та її особливості //Банківська справа. – 2007. – № 2. – С. 56–66.
3. Taxation of SMEs in OECD and G20 Countries / OECD Tax Policy Studies. 2015. № 23. – 154 p.
4. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Дубровський В., Черкашин В. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні, Київ, 2017, 40 с.
6. <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>
7. http://www.ier.com.ua/files//Projects/2015/LEV/pp_SME_statistics_2017

References

1. Ryabushkin B.T., Churilova E.U. Methods for evaluating the black and informal sectors of the economy//Finance and Statistics.- 2003.-№1.- pp.144
2. Varnaliy Z. Ways to shade the Ukrainian economy and its features// Banking sprava.- 2007.-№ 2.- pp. 56-66
3. Taxation of SMEs in OECD and G20 Countries / OECD Tax Policy Studies. 2015. № 23. – 154 p.
4. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Dubrovskiy V. Cherkashin V. Comparative analysis of the fiscal impact of the application of tax avoidance instruments in Ukraine. K 2017. – pp. 40
6. <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>
7. http://www.ier.com.ua/files//Projects/2015/LEV/pp_SME_statistics

Левшук Альона Анатоліївна(ORCID:0000-0001-8880-0886) – здобувач вищої освіти кафедри податкової політики Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь)

УДК 336

DOI 10.33244/2617-5940.2.2019.176-190

Лісничук О. А. Матвійчук В. В.

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

В статті досліджується теоретичний аспект сучасного стану малого підприємництва в Україні, розглядаються його проблемні сторони. Зазначено негативні та позитивні чинники впливу на діяльність малого бізнесу. Розглянуто питання, що стосуються бізнес-середовища в Україні. Проаналізовано основні показники дослідження «Індексів настроїв малого бізнесу» та сприятливості умов ведення бізнесу, а саме рейтингу Світового банку «Doing Business». Зображено динаміку показників України в рейтингу «Ведення бізнесу – 2018». У статті розглянуто та запропоновано шляхи та заходи для покращення діяльності підприємства, бізнес-середовища та подальшого забезпечення його ефективного функціонування в Україні для майбутнього розвитку економіки загалом.

Ключові слова: підприємство, мале підприємництво, малий бізнес, бізнес-середовище, підприємницька діяльність, чинники впливу, тенденції розвитку.

Лісничук О.А., Матвійчук В.В.

ПУТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

В статье исследуется теоретический аспект современного состояния малого предпринимательства в Украине, рассматриваются его проблемные стороны. Указано негативные и позитивные факторы влияния на деятельность малого бизнеса, причины и критерии негативного состояния малого бизнеса. Рассмотрены вопросы, касающиеся бизнес-среды в Украине. Проанализированы некоторые показатели исследования «Индекс настроений

малого бизнеса» и благоприятности условий ведения бизнеса, а именно рейтинге Всемирного банка «Doing Business». Представлена динамика показателей Украины в рейтинге «Ведение бизнеса - 2018». В статье рассмотрены и предложены пути и меры по улучшению деятельности предприятия, бизнес-среды и дальнейшего обеспечения его эффективного функционирования в Украине для будущего развития экономики в целом.

Ключевые слова: предприятие, малое предпринимательство, малый бизнес, бизнес-среда, предпринимательская деятельность, факторы влияния, тенденции развития.

Lisnichuk O., Matviychuk V.

WAYS TO ENSURE THE EFFECTIVE FUNCTIONING OF SMALL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

Small business plays an important role in the development of a primarily regional economic system and in addressing a number of local problems: the development of competition, the development of consumer markets, the provision of workplaces, the improvement of living standards and the social environment.

The article explores the theoretical aspect of the current state of small business in Ukraine, discusses its problems. Negative and positive factors of influence on small business activity, causes and criteria of negative state of small business are noted.

It is found that the main reasons for the inefficient functioning of small business are: the existence of a relationship with public authorities, that is, corruption; inability to carry out fully transparent and legal activities; low level of access to credit and financial resources; complicated taxation process and excessive pressure in this area; advancing the interests of large enterprises compared to small ones at the national level; lack of support for small business by the state; low level of training of small business workers etc.

Issues related to the business environment in Ukraine are considered. Some indicators of the Small Business Attitudes Index and the favorable business

environment, such as the Doing Business World Bank rating, are analyzed. The dynamics of Ukraine's indicators in the rating "Doing Business - 2018" are presented. The article considers and proposes ways and measures to improve the activity of the enterprise, the business environment and further ensure its effective functioning in Ukraine for the future development of the economy as a whole.

It is determined that the main measures for improving and further effective formation of small business activities are: to stop the corruption ties in the country; expand access to possible types of financial resources; strengthen state support for small businesses; to provide conditions for introduction of modern innovative technologies in business activities; to provide better conditions for training and retraining of small business entrepreneurs; improve communication, information and advisory business and more.

Key words: enterprise, small entrepreneurship, small business, business environment, entrepreneurship, factors of influence, development trends.

Постановка проблеми. Тенденції розвитку економічних процесів та стан модернізації економіки загалом в Україні створює сприятливе конкурентоспроможне середовище. Як показує практика, однією з основних причин покращення рівня конкурентоздатності країни є розвиток підприємництва, в тому числі і малого, що сприяє покращенню якості життя населення та його рівня безробіття, створюючи нові робочі місця, зростанню валового внутрішнього продукту, зростанню фінансово-економічного потенціалу країни як на території самої держави, так і за її межами, збільшенню експортно-імпортних зв'язків та матеріального збагачення нашої країни загалом. На основі належного функціонування малого підприємництва та досягнення ефективних показників його діяльності відкривається шлях до стабільного зростання економіки та розвитку держави в цілому, а головне – до підвищення вартості української грошової одиниці. В сучасних ринкових умовах актуальним питанням постає дослідження та аналіз тенденцій діяльності малого сектору економіки, його проблематика

функціонування та наявні перешкоди, що дасть можливість сформувати та узагальнити основні шляхи покращення підприємницької діяльності для перспективного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Діяльність та розвиток малого підприємництва не може бути обмеженою поглядами науковців та вчених-економістів, адже таке питання завжди впливало на одне із центральних позицій в сфері досліджень. Звідси, стан та розвиток малого бізнесу досліджувало багато вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме: З. Варналій, І. Брітченко, Т. Васильців, С. Смерічевський, В. Герасимчук, О. Ахунзянов, Дж. Ван Хорн, Т. Банасько, К. Краус та ін. При достатній кількості поглядів з вивчення та аналізу малого підприємницького сектору економіки, проблеми функціонування таких підприємств та їх розвиток ще досі є не повністю досліджені, що залишає питання актуальним щодо продовження поглибленого дослідження зазначеної сфери.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження та аналіз сучасного стану малого підприємництва в Україні, його особливості діяльності та визначення важливих аспектів щодо покращення розвитку суб'єктів малого бізнесу в перспективі їх функціонування.

Виклад основного матеріалу. Беручи до уваги те, що в Україні наявний значний потенціал для розвитку економіки, а інвестиційний клімат стає менш привабливим тому така ситуація призводить до низького рівня капіталовкладень у діяльність та розвиток малого бізнесу.

Для ефективного функціонування та повноцінного виконання малим підприємництвом своїх функцій необхідне створення певних сприятливий умов для його розвитку та діяльності. За неефективного державного регулювання малі підприємства підпадають під високий рівень ризику макросередовища, що зумовлює в їх діяльності певні переваги та наявні недоліки.

Перевагами діяльності малого бізнесу в Україні є: гнучкість (можливість бізнесу легко маніпулювати асортиментом, створювати нові бізнес-ідеї та їх реалізовувати); вища рентабельність порівняно з великим бізнесом; ефективне використання вільних незначних ресурсів (за рахунок незначних масштабів та локального ринку можна використовувати ті ресурси, які для великого бізнесу не є привабливими). [1, с. 42].

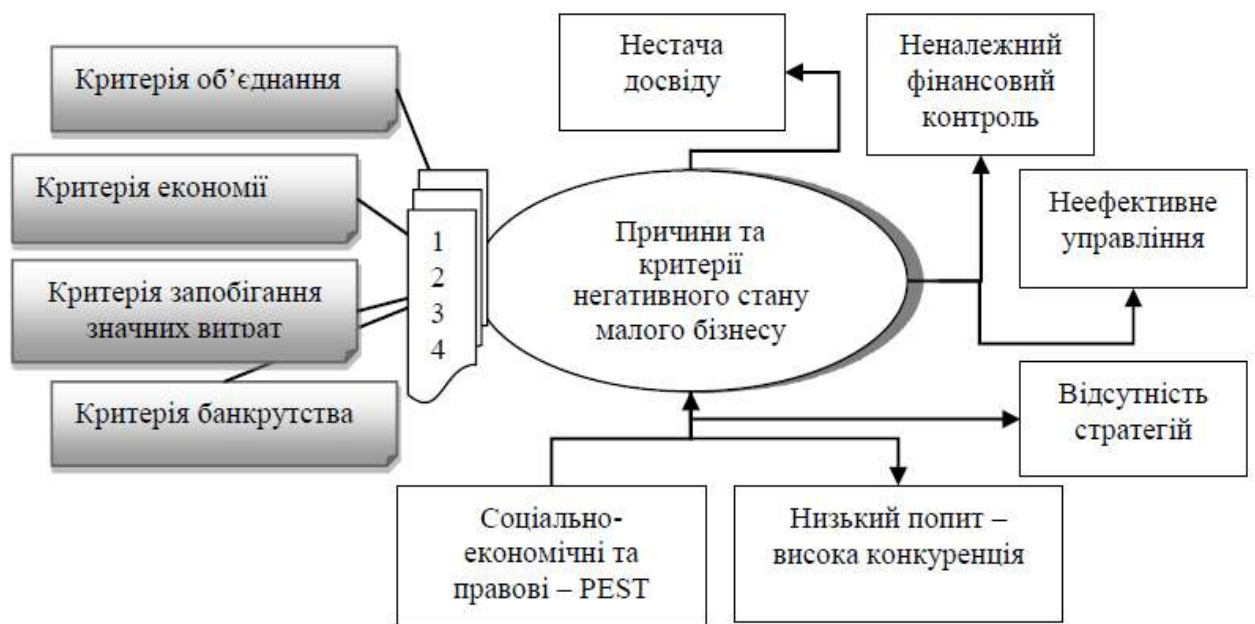
Щодо недоліків діяльності малого підприємництва, то такими є: ризикований характер (ініціативність і ідея можуть бути нереалізованими на ринку, що призведе до зниження показників діяльності бізнесу або до його краху); інтуїтивний характер і неспеціалізоване управління (бізнесмени часто не мають спеціалізованої освіти чи досвіду управління, що призводить до проблем у повсякденному веденні справ та в реалізації стратегічних цілей); обмежений доступ до високоякісних ресурсів (великі фірми можуть обирати необхідні матеріальні, фінансові, кадрові та інші ресурси для реалізації свого потенціалу, в той час як малий бізнес часто використовує ресурси «залишкового принципу», які не завжди мають високу якість); залежність від підтримки великих фірм і держави; низький рівень стійкості (малий бізнес нестійкий: половина підприємств гине в перший рік свого існування, але їх місце займають новостворені фірми. [1, с. 42].

На жаль, наявність багатьох недоліків діяльності, перерахованих вище, призводять до погіршення та можливого призупинення діяльності малих підприємств. Також суттєвими є труднощі з придбанням обладнання, необхідного для функціонування підприємства, незахищеність працівників, складність збуту продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

На сьогодні, помітним є те, що на українському ринку створюється та формується сильний прошарок виробників, які представляють суспільству високоякісні товари і послуги та, разом з цим, мають змогу обіймати конкурентні місця на міжнародному ринку. Але, враховуючи те, що загальний стан малого підприємництва в Україні характеризується незадовільним рівнем, багато підприємців закривають свою діяльність

протягом двох-трьох років функціонування. Звідси, стає очевидним, що процес вибудовування підприємницької діяльності з нуля є досить складним та потребує зовнішньої підтримки, що є особливо помітним у часи трансформації.

У зв'язку з цим, для більшості економічних систем притаманні перелік основних причин, що мають негативний вплив на створення, розвиток та подальше функціонування малого бізнесу (рис. 1).

Рис. 1 Причини та критерії негативного стану малого бізнесу

Джерело: [2, с. 52]

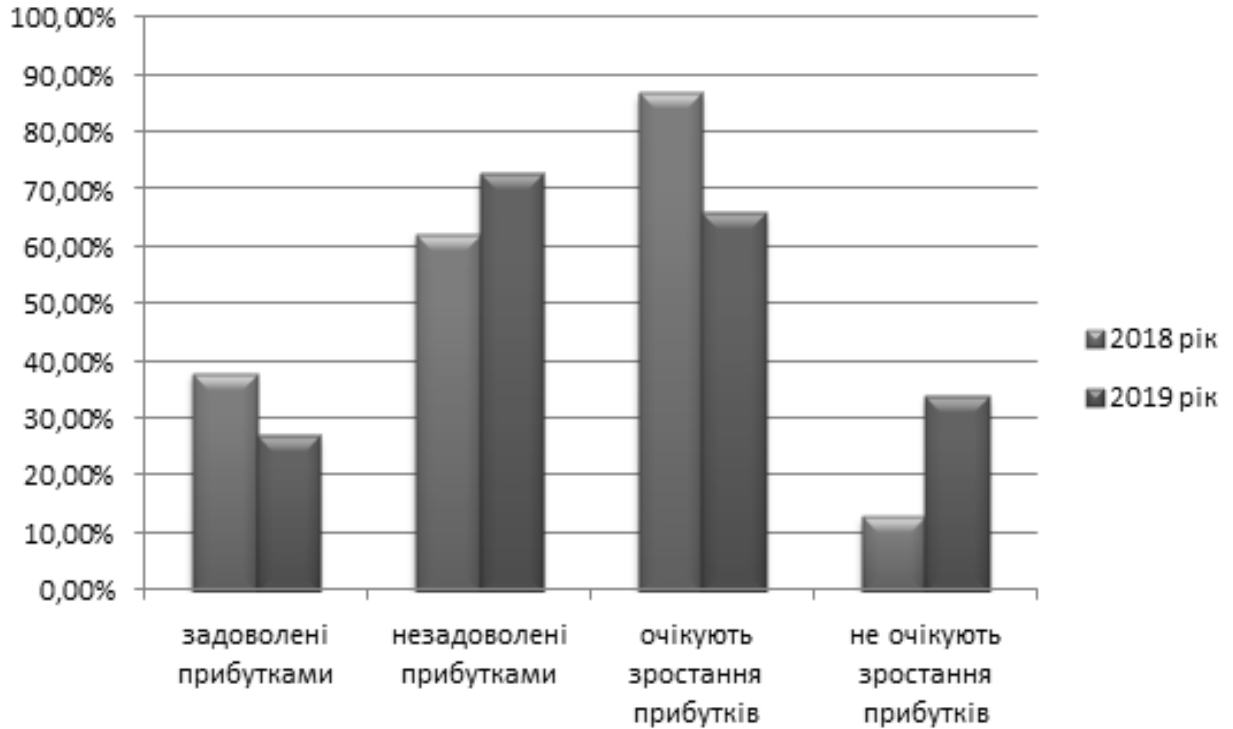
У сучасному світі, якому притаманний швидкий науково-технічний прогрес, великим підприємствам процес ведення підприємницької діяльності дається значно легше, на відміну від малих. В руках великих підприємств розміщені значні трудові, фінансово-матеріальні та головне – інтелектуальні ресурси, що дають змогу проводити дещо масштабніші розробки в науково-технічній сфері, що і становить технологічний прогрес. Такі засоби дозволяють тримати підприємство на високому конкурентному місці. В той же час, це дає змогу малому підприємству знаходити своє місце у тих сферах, де не потрібно мати в наявності значного капіталу, великої кількості обладнання та чисельності працівників [3, с. 218].

Вищезазначені проблеми, причини та критерії впливу на ведення діяльності суб'єктів малого підприємництва призводять до формування незадовільного стану бізнес-середовища в Україні, яке створюється на основі наступного [4, с. 726-727]:

- 1) існування корупційної практики при взаємодії з публічними органами влади різних рівнів;
- 2) обмеженість доступу до кредитних та інших фінансових ресурсів;
- 3) неможливість здійснювати господарську діяльність повністю прозоро та легально;
- 4) надмірний податковий тиск (у т. ч. адміністративний тиск з боку податкових органів);
- 5) домінування на загальнодержавному рівні інтересів великого бізнесу;
- 6) брак дієвої державної підтримки;
- 7) незадовільне забезпечення комунікаційної, інформаційної, консультативної сфери підприємницької діяльності;
- 8) небажання впровадження сучасних технологій ведення бізнесу за відсутності стимулів до виробничої діяльності та застосування інноваційних технологій;
- 9) недосконала система підготовки та перепідготовки кадрів для суб'єктів малого і середнього підприємництва;
- 10) низька ділова культура, недостатній рівень правової обізнаності тощо.

Така кількість факторів, що мають вагомий вплив на діяльність як суб'єктів малого підприємництва, так і всього підприємницького середовища загалом сприяє погіршенню настою щодо майбутнього функціонування підприємств. Звідси, першочергово необхідно зазначити, що самі підприємці налаштовані негативно у веденні своєї діяльності, адже ряд соціально-економічних чинників впливу постійно зростає та погіршується підприємницьке бізнес-середовище в цілому на території України. У зв'язку з

цим, у 2018 році Європейська Бізнес Асоціація почала поводити дослідження «Індексів настроїв малого бізнесу», де видно, що підприємці у 2019 році очікують погіршення власних фінансових результатів у порівнянні з 2018 (рис. 2.).

Рис. 2 Аналітичні показники оцінювання ставлення підприємців малого бізнесу до результатів власної діяльності

Джерело: побудовано автором на основі: [5]

Як видно з рисунку, оцінка підприємцями поточної ситуації свого малого бізнесу є незадовільною з прибутками, але, при цьому, 66 % підприємств у 2019 році налаштовані на зростання прибутків, коли 34 % не очікують їх зростання взагалі. Порівнюючи зазначені показники оцінки ставлення підприємців до власної діяльності, у 2018 році порівняно з 2019 роком вони є кращими на всіх позиціях.

Також, Європейська Бізнес Асоціація у дослідження «Індексів настроїв малого бізнесу» протягом 2017-2018 років дослідила основні елементи впливу на економічну ситуацію в країні (рис. 3). У процесі такого дослідження з'ясувалося, що 72 % підприємців у 2019 році вважають сучасні

економічні умови несприятливими для ведення бізнесу, при цьому, лише 2 % компаній задоволені поточними умовами.

Рис. 3 Аналітичні показники елементів впливу на економічну ситуацію в Україні за 2017-2018 рр: [5]

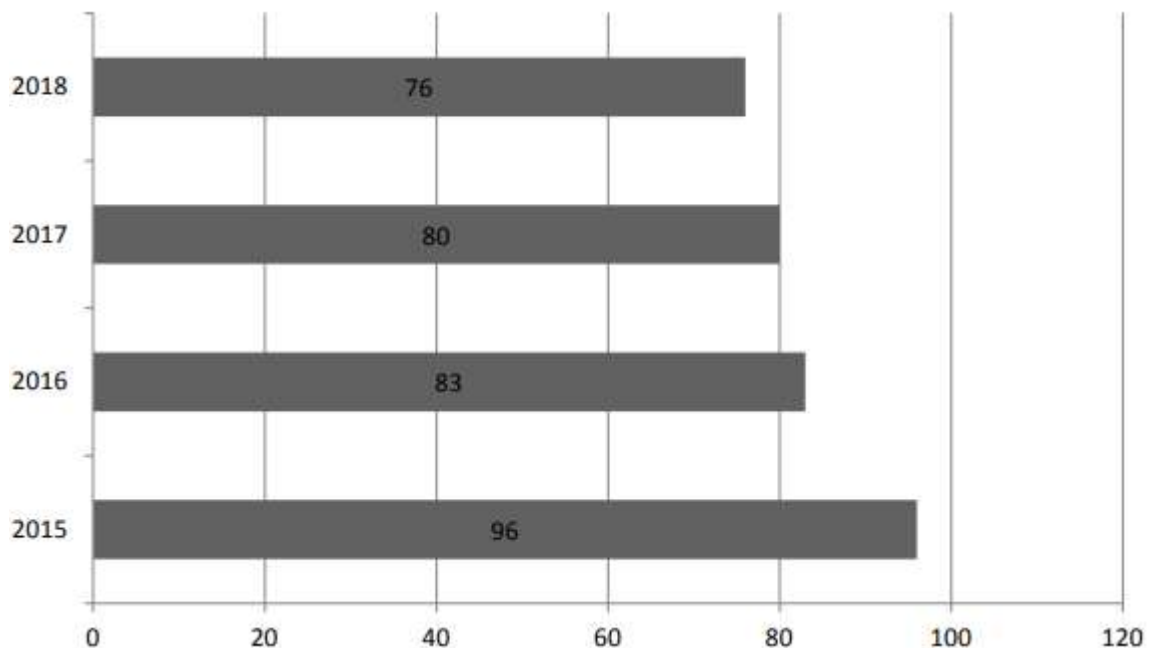
Розглянувши зазначені на рисунку показники, бачимо, що у 2017 році найбільший вплив на економіку мала саме інфляція, яка значно погіршувала клімат в економічному середовищі. Разом з цим, значне місце зайняли і такі елементи впливу, як тиск в оподаткуванні, рівень корупції тощо. У 2018 році рівень інфляції дещо зменшив свій вплив на ведення підприємницької діяльності, але, його підвищили такі елементи, як рівень податкового навантаження та рівень корупції.

Дослідити оцінку ведення підприємницької діяльності, охарактеризувати регуляторний клімат в країні, або розглянути процес впровадження змін в законодавстві, які покращують функціонування

підприємств можна на основі досліджень світового банку, який має назву «Doing Business».

Зазначені дослідження такого банку формують рейтинг, яких охоплює 190 країн та здійснює їх оцінку за допомогою десяти компонентів, що характеризують наступні умови: реєстрації підприємства; отримання дозволу на будівництво; підключення до системи енергозбереження; реєстрації власності; отримання кредиту; захисту прав інвесторів; оподаткування; міжнародної торгівлі; забезпечення виконання контрактів; вирішення проблем неплатоспроможності [6].

Протягом багатьох років склалося враження щодо несприятливого стану України для ведення підприємницької діяльності, яке має свої підстави та аргументи. При цьому, на основі таких досліджень виявилось, що Україна знаходиться на останньому місці серед економічно схожих країн, але за останні декілька років така ситуація прагне бути кращою. Отже, наша країна змінила свою позицію в рейтингу легкості ведення бізнесу в кращу сторону з 152-го місця, яке обіймала у 2012 році, до 76-го у минулому 2018 році (рис. 4).

Рис. 4. Показники України в рейтингу «Ведення бізнесу – 2018» [6]

Як показують розглянуті результати у сфері ведення підприємницької діяльності, Україна знаходиться в складних умовах функціонування та розвитку підприємств, що проявляється у великій кількості перешкод, проблемних аспектів та негативних чинників, які необхідно долати в перспективному розвитку. При цьому, для виведення малого підприємництва з кризового стану на сьогоднішній день є багато шляхів та можливостей в національній економіці, які можуть значно покращити стан бізнес-середовища та сприяти ефективному функціонуванню малого підприємництва.

Відповідно до Стратегії розвитку малого та середнього підприємництва в Україні за період до 2020 року запропоновано такі напрями розв'язання вищезазначених проблем та подолання наявних перешкод [7]:

1) забезпечення задовільного середовища та бізнес-клімату для розвитку малого підприємництва, тобто підвищення рівня забезпечення інформацією, покращення державно-приватного діалогу, розширення інституційного середовища, вдосконалення державної системи статистики тощо.

2) покращення надання доступу підприємствам до фінансування, а саме: створення умов для забезпечення безпеки депозитів; задоволення підприємницьких потреб у кредитуванні, що проявляється в активізації фінансування малого бізнесу банками та розширенні ними кредитних послуг; зменшення інформаційної асиметрії на основі вдосконалення системи ведення реєстру кредитних історій; надання послуг з лізину та факторингу для зменшення дефіциту фінансування малого підприємства; інше.

3) зменшення тиску зі сторони оподаткування для малого бізнесу та спрощення його адміністрування, полегшення системи податкової звітності та вимоги до ведення документації.

4) публічне розширення підприємницької культури та розвиток підприємницьких навичок, надання можливості роботодавцям постійно навчати найманих працівників та підвищувати їх фінансову грамотність у

своїй діяльності, підтримка підприємництва для окремих груп населення (старше покоління, студенти, молодь, колишні військовослужбовці тощо), забезпечення розвитку соціального підприємництва.

5) сприяння до покращення експортної діяльності малого бізнесу, а саме: створення сприятливих умов такої діяльності, підвищення рівня навчання та інформування у сфері здійснення експорту малими підприємствами, зміни в законодавстві України у відповідності до стандартів ЄС.

б) покращення конкурентоздатності малого підприємства та підвищення його інноваційного потенціалу на основі розширення діапазону послуг та якості їх надання.

Що стосується сфери бізнес-середовища для малого підприємництва в Україні, то основним елементом його ефективного формування є, перш за все, розширена система державного регулювання та підтримки ведення бізнесу, базова сукупність нормативно-правових документів, що виступають фундаментом для співіснування та взаємодії різних суб'єктів економіки, а також справедливість та прозорість політики держави у сфері регулювання такого бізнесу [4].

В сучасних умовах стан бізнес-середовища в Україні є, відповідно, не зовсім задовільним для малих та інших підприємств. Тому, для його покращення та подальшого ефективного формування необхідно взяти наступних заходів:

- 1) зупинити існування корупційних зв'язків в країні;
- 2) розширити доступ до можливих видів фінансових ресурсів;
- 3) підсилити державну підтримку малого бізнесу;
- 4) забезпечити умови для впровадження в діяльності бізнесу сучасних інноваційних технологій;
- 5) надати кращі умови для навчання, підготовки та перепідготовки кадрів для малого підприємництва;

б) покращити комунікаційну, інформаційну та консультативну сферу підприємницьку діяльність тощо.

Висновки. На сьогодні Україна має багато проблем, що перешкоджають діяльності підприємництву, а саме його розвитку, вирішення яких може забезпечити в майбутньому підвищення ефективності роботи підприємства, розширення ринкового сектору, зниження тіньового сектору тощо. Перш за все, основна роль в процесі перетворень підприємницької діяльності та середовища для її ефективного існування повинна надаватися державі.

Мале підприємництво обіймає посаду в економіці країни з питань вирішення соціально-економічних проблем, таких як: структурна побудова економіки, забезпечення новими робочими місцями, наповнення бюджетів місцевого рівня, насиченість ринку товарами та послугами, підтримка конкурентного середовища та підвищення рівня життя усіх громадян загалом.

Як бачимо, бізнес-середовище в нашій країні не зовсім ефективно сформоване, що пояснюється не належною компетенцією держави у співпраці з малим бізнесом та неповною її підтримкою такої діяльності.

Порівнюючи показники вище зазначених у статті дослідженнях протягом декількох років, видно, що малому бізнесу стає все важче працювати. Підприємці не задоволені наявним податковим навантаженням, високим рівнем корупції, незахищеністю зі сторони держави та судової влади, неможливості залучення додаткових фінансових ресурсів, що спричиняє зниження мотивації у веденні такого роду діяльності.

Не зважаючи на всі негаразди, малому підприємництву необхідно продовжувати ведення своєї діяльності та плідно працювати на українську економіку задля створення нових робочих місць, підвищення рівня соціального життя населення та розширення інституційного середовища на ринку.

Список джерел:

1. Бедринець М. Д. Фінансовий менеджмент у малому бізнесі [текст] навч. посіб. / М. Д. Бедринець, А. В. Сурженко. – К. : «Центр учбової літератури», 2016. – 352 с.
2. Богач Ю. Роль та проблеми малого підприємництва / Ю. Богач, Н. Сивак // Економіка та управління підприємствами. Тернопільський національний економічний університет. – 2019. – С. 50–59.
3. Fedulova, I. Small business in Ukraine: peculiarities and problems of development in the conditions of the fourth industrial revolution / Fedulova, I., Piatnytska, G., Lukashova, L. // Marketing and Management of Innovations. – Issue 3. – 2018. – С. 216-228.
4. Мазур К. В. Стан бізнес середовища малих та середніх підприємств в Україні / К. В. Мазур, Л. С. Сімоник // Економічні науки. «Молодий вчений». – № 5 (57). – 2018. – С. 726-729.
5. Дерев'янка А. Індекс настроїв малого бізнесу, 2019 [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2019/02/Indeks-nastroyiv-malogo-biznesu_2019.pdf
6. Світовий банк: Україна у рейтингу «Ведення бізнесу в 2018 році» [Електронний ресурс] // Всеукраїнська асоціація фахівців оцінки. – Постійне посилання: https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf
7. Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року від 24 травня 2017 р. – № 504-р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.businesslaw.org.ua/strategia-rozvytku-pidpryemnytva/>

References

1. Bedrynets M. D., Surzhenko A. V. (2016) Finansovyy menedzhment u malomu biznesi [Financial management in small business]. Center for Educational Literature, 352 p. (in Ukrainian)
2. Bogach Y., Sivak N. (2019) Rol' ta problemy maloho pidpryyemnytstva [The role and problems of small business]. Business Economics and Management. Ternopil National Economic University, pp. 50–59. (in Ukrainian)
3. Fedulova I. (2018) Small business in Ukraine: peculiarities and problems of development in the conditions of the fourth industrial revolution. Marketing and Management of Innovations, Issue 3, pp. 216-228. (in Ukrainian)
4. Mazur K., Simonik L. (2018) Stan biznes seredovyshcha malykh ta serednykh pidpryyemstv v Ukrayini [State of the Business Environment of Small and Medium-Sized Enterprises in Ukraine]. Economic sciences. "Young Scientist", vol. 5 (57), pp. 726-729. (in Ukrainian)

5. Derev'yanko A. (2019) Indeks nastroyiv maloho biznesu [Small Business Attitudes Index]. Available at: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2019/02/Indeks-nastroyiv-malogo-biznesu_2019.pdf

6. World Bank: Ukraine in Doing Business in 2018. All-Ukrainian Association of Evaluation Professionals. Available at: https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf

7. Strategy for the Development of Small and Medium-Sized Entrepreneurship in Ukraine until 2020 from May 24, 2017, vol. 504. Available at: <https://www.businesslaw.org.ua/strategia-rozvytku-pidpryemnytva/>

Ліснічук Оксана Андріївна (ORCID: 0000-0002-2563-0717) – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів імені Л.Л.Тарангул Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь)

Матвійчук Вікторія Вікторівна – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня ННІ фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь)

УДК 336.3

DOI 10.33244/2617-5940.2.2019.191-204

*Нечипоренко А. В., Мамалига А. В.***БОРГОВА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: СУТНІСТЬ ТА СУЧАСНИЙ
СТАН**

У статті розкрито сутність поняття боргової безпеки та визначено основні фактори, які на неї впливають. Проаналізовано сучасний стан боргової безпеки України за індикаторами впливу відповідно до реалій державної фінансової політики. Здійснено оцінку боргової безпеки України за період 2009–2018 рр. Зазначено, що одним із вагомих чинників, який впливає на соціально-економічний розвиток країни, формуючи тенденції до його гальмування, є зростання до загрозованих меж боргового навантаження. Окреслено ключові проблеми забезпечення боргової безпеки України та запропоновано заходи щодо її підвищення з урахуванням сучасних викликів.

Ключові слова: *фінансова безпека, боргова безпека, державний борг, індикатори боргової безпеки.*

*Нечипоренко А. В., Мамалыга А. В.***ДОЛГОВАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ УКРАИНЫ: СУЩНОСТЬ И
СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ**

В статье раскрыта сущность понятия долговой безопасности и определены основные факторы, которые на нее влияют. Проанализировано современное состояние долговой безопасности Украины по индикаторам воздействия в соответствии с реалиями государственной финансовой политики. Осуществлена оценка долговой безопасности Украины за период 2009–2018 гг. Отмечено, что одним из весомых факторов, который влияет на социально-экономическое развитие страны, формируя тенденции к его торможению, является рост до угрожающих пределов долговой нагрузки. Определены ключевые проблемы обеспечения долговой безопасности

Украины и предложены меры по ее повышению с учетом современных вызовов.

Ключевые слова: финансовая безопасность, долговая безопасность, государственный долг, индикаторы долговой безопасности.

Nechyporenko A.V., Mamalyga A.V.

DEBT SECURITY OF UKRAINE: ESSENCE AND CURRENT STATE

The article describes the essence of the concept of debt security and identifies the main factors that affect it. The current state of debt security of Ukraine by indicators of impact in accordance with the realities of the state financial policy has been analyzed. The assessment of the debt security of Ukraine for the period 2009-2018 was carried out. It was noted that one of the significant factors that affects the social and economic development of the country, forming trends towards its braking, is the growth to threatening limits of debt load. Key problems of ensuring the debt security of Ukraine have been identified and measures to increase it have been proposed taking into account modern challenges.

Key words: financial security, debt security, public debt, indicators of debt security.

Постановка проблеми. Нині економіка України перебуває в кризовому стані та характеризується недостатнім рівнем економічної безпеки. Важливою складовою економічної безпеки виступає фінансова безпека, зокрема важлива її складова, як боргова безпека держави, що означає такий рівень заборгованості держави, який є достатнім для вирішення поточних соціально-економічних проблем і не впливає на фінансову стабільність держави.

В свою чергу, боргова залежність країни призводить до відволікання значної частини бюджетних коштів і звуження можливостей підтримки економічної активності. Також надмірна боргова активність уряду витісняє

приватні інвестиції внаслідок збільшення державних запозичень на невідгодних умовах, що чинить негативний вплив на макроекономічну стабільність та збалансованість розвитку державних фінансів. Спроможність у повному обсязі обслуговувати та своєчасно погашати державний борг є одним із основних показників фінансової стабільності країни. Тому дослідження сучасного стану та оцінка основних показників боргової безпеки України є актуальними в умовах розвитку суспільних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питанням боргової безпеки присвячено цілу низку наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Зокрема, значний внесок зробили Дж. Б'юкенен, Дж. Кейнс, Д. Рікардо, Р. Масгрейв, О. Барановський, О. Дахнова, О. Новосьолова, І. Школьник та ін.. Проте, незважаючи на численні наукові публікації з цієї проблематики, урахуовуючи сучасні виклики, необхідним є дослідження сучасного стану боргової безпеки країни та представлення заходів щодо її підвищення.

Мета статті. Метою статті є розкриття сутності поняття «боргова безпека» та здійснення оцінки стану боргової безпеки України за період 2009–2018 рр. й формулювання рекомендацій щодо її підвищення у сучасних реаліях.

Виклад основного матеріалу. Перевищення гранично допустимого обсягу державного боргу може викликати проблеми спроможності країни виконувати свої платіжні зобов'язання. Вивчення ученими питання впливу державного боргу на економіку країни знайшло своє відображення в теоретичному аспекті поняття боргової безпеки.

У широкому розумінні під борговою безпекою держави розуміють певний рівень внутрішньої і зовнішньої державної заборгованості з урахуванням вартості обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень й оптимального співвідношення між ними, достатній для вирішення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує втраті суверенітету та руйнуванню вітчизняної фінансової

системи. У вузькому розумінні боргову безпеку держави визначають як оптимальне співвідношення між внутрішніми та зовнішніми запозиченнями з урахуванням сумарної величини державного боргу та вартості обслуговування його складових [1, с. 310].

Проте, варто зазначити, що у науковій літературі немає єдиного підходу до визначення поняття «боргова безпека держави», тому в таблиці 1 представлено визначення сутності боргової безпеки держави, трактовані вітчизняними ученими.

Таблиця 1

Підходи до визначення сутності поняття боргової безпеки держави

Автор	Визначення
О. Барановський [2, с. 337]	Рівень внутрішньої та зовнішньої державної та гарантованої державою заборгованостей з урахуванням їх структури в часовому та валютному вимірі, вартості їх обслуговування, можливості реструктуризації та ефективності використання внутрішніх та зовнішніх запозичень і оптимального співвідношення між ними, достатній для вирішення нагальних соціально-економічних потреб і поступального економічного та соціального розвитку країни, що забезпечує захист інтересів усіх учасників боргових відносин від внутрішніх та зовнішніх ризиків, викликів та загроз, а також не загрожує втратою суверенітету, руйнуванням вітчизняної фінансової системи, виникненням боргової кризи, оголошенням суверенного дефолту.
Т. Богдан [3, с. 9]	Досягнення такого рівня державного та зовнішнього сукупного боргу, співвідношення між структурними складовими боргу, вартості обслуговування боргу та цільової спрямованості запозичених коштів, які забезпечують вирішення нагальних соціально-економічних потреб держави і не створюють загроз для стабільності вітчизняної фінансової системи та поступального розвитку економіки країни.
А. Кулінська [4, с. 94]	Елемент національних інтересів доцільно розглядати з позицій комплексного підходу як підсистему в багаторівневій системі фінансово-економічної безпеки держави. Ураховуючи альтернативні погляди на цю проблему, під борговою безпекою держави треба розуміти певний критичний рівень державної заборгованості, який дозволяє зберегти стійкість фінансової системи країни до внутрішніх або зовнішніх загроз, забезпечити певний рівень незалежності держави, зберігаючи при цьому економічну можливість здійснювати самостійно виплати за обов'язками і підтримуючи належний рівень платоспроможності та кредитного рейтингу.
О. Новосьолова [5, с. 124]	Певний рівень державної заборгованості, співвідношення її складових, вартості обслуговування та обсягів погашення, який дає змогу уникнути виникнення дисбалансів у системі державних фінансів та забезпечити сталий економічний розвиток країни.
І. Селіверстова, О. Лащенко, С. Шапошнікова [6]	Складова частина фінансової безпеки держави, яка є певним рівнем державної внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального відношення між ними, достатнім для вирішення соціально-економічних потреб, який дає змогу зберегти стійкість фінансової системи країни до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечити відносну незалежність держави, зберігаючи економічну можливість країни здійснювати виплати на погашення основної суми та відсотків без загрози втратити суверенітет, підтримуючи належний рівень платоспроможності та кредитного рейтингу.

Джерело: складено авторами на основі [2-6].

Отже, боргову безпеку держави можна визначити як такий рівень державної заборгованості, при якому в країні відбувається стійке функціонування національної економіки й забезпечується недопущення критичного накопичення боргового тягаря.

Слід зазначити, що на рівень боргової безпеки держави впливають такі фактори:

- нормативно-правове забезпечення боргової політики держави;
- стратегія боргової політики держави;
- обсяг державного боргу, його структура та динаміка;
- напрям - політичного курсу країни;
- рівень соціально-економічного розвитку;
- валютний курс та його стабільність;
- «борговий досвід» держави тощо.

Борговий складник у системі державних фінансів має функціональне походження від державного кредиту. Державні запозичення проводяться з метою покриття бюджетного дефіциту на державному і регіональному рівнях, цільового фінансування різноманітних програм, поповнення необхідних резервних активів, а також для рефінансування раніше здійснених державних запозичень. Власне державний борг виникає внаслідок фінансових запозичень держави, договорів і угод про надання кредитів та позик, пролонгації та реструктуризації боргових зобов'язань минулих років [7, с. 626].

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо оцінки рівня економічної безпеки України [8] боргова безпека визначається як відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі.

З метою забезпечення оптимального рівня внутрішньої та зовнішньої

заборгованості, достатнього для задоволення поточних соціально-економічних потреб, необхідним є постійний моніторинг індикаторів боргової безпеки, який уможливить своєчасно виявляти загрози суверенітету держави та її фінансовій системі й буде основою для прогнозування, виявлення та оцінки можливих загроз і дестабілізуючих чинників для боргової безпеки, причин їх виникнення та наслідків прояву.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо оцінки рівня економічної безпеки України [8], стан боргової безпеки оцінюється за індикаторами, які представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Система індикаторів боргової безпеки України

№	Індикатор	Тип індикаторів	Оптимальне значення	Незадовільне значення	Критичне значення
1	Відношення обсягу державного та гарантованого боргу до ВВП, %	С	20	40	60
2	Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	С	40	55	70
3	Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку, %	С	4	7	11
4	Індекс ЕМВІ (Emerging Markets Bond Index)+Україна	С	200	500	1000
5	Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	В	50	41	20

Джерело: складено авторами на основі [8]

До складу показників, що дають змогу оцінити стан боргової безпеки, входять п'ять індикаторів двох типів: індикатор типу В є дестимулятором, коли між показником-дестимулятором та інтегральною оцінкою наявний зворотний зв'язок; індикатор типу С є показником-стимулятором, тобто наявний прямий зв'язок між показником-стимулятором та інтегральною оцінкою [7, с. 626].

У таблиці 3 наведено формули розрахунку відповідних індикаторів та джерела отримання інформації щодо певних індикаторів.

Таблиця 3

Визначення індикаторів боргової безпеки

№	Індикатор	Формула (джерело) розрахунку
1	Відношення обсягу державного та гарантованого боргу до ВВП, %	Обсяг державного та гарантованого боргу, млн. грн./ВВП, млн. грн. $\times 100$
2	Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	обсяг валового зовнішнього боргу, млн. дол. США $\times$ середній курс грн до дол. США / ВВП, млн. грн $\times 100$
3	Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку, %	Дохідність ОВДП на первинному ринку, НБУ
4	Індекс ЕМВІ (Emerging Markets Bond Index)+Україна	Група індексів: ЕМВІ+, Інформаційне агентство Сbonds
5	Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	обсяг офіційних резервних активів, млн. дол. США/обсяг валового зовнішнього боргу, млн. дол. США $\times 100$

Джерело: складено авторами на основі [8]

Проведемо розрахунки основних індикаторів боргової безпеки України за 2009–2018 рр. (табл. 4).

Таблиця 4

Стан боргової безпеки України за 2009-2018 рр.

№	Індикатор	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	Відношення до обсягу державного та гарантованого державного боргу до ВВП, %	34,7	39,9	36,3	36,6	40,2	70,3	79,4	81,0	71,8	60,9
2	Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	88,2	86,0	77,4	76,8	77,5	94,9	131,3	121,8	103,9	87,7
3	Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку, %	12,2	10,4	9,2	12,4	13,0	13,2	12,5	9,1	10,3	17,8
4	Індекс ЕМВІ (Emerging Markets Bond Index)+Україна	1002	436	869	765	681	2226	2375	860	574	571
5	Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	25,6	29,5	25,2	18,2	14,4	6,0	11,2	13,7	16,2	18,2

Джерело: складено авторами на основі [8–11].

Далі здійснимо характеристику отриманих результатів за кожним із

індикаторів боргової безпеки. Так, перший і другий індикатори – відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП та відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП – є найбільш розповсюджені показники боргової стійкості країни, що відображують питому вагу боргових зобов'язань у ВВП. Результати проведених вказують на те, що до 2013 року перший індикатор перебував у задовільному стані, у 2013 – у незадовільному стані, а починаючи з 2014 року показник знаходиться у критичному стані. Другий індикатор упродовж досліджуваного періоду перебував у критичному стані, особливо у 2015–2016 роках, що є вкрай негативною тенденцією для боргової безпеки країни.

Третій індикатор – середньозважена доходність ОВДП на первинному ринку – відображає, яким чином відсоткові ставки за державними облігаціями внутрішнього займу впливають на вартість обслуговування державних боргів. Динаміка цього індикатора упродовж досліджуваного періоду мала досить нестійку тенденцію. Так, найнижче значення спостерігалось у 2011 та 2016 роках, а найвище 17,8 % – у 2018 році. Варто зазначити, що перевищення граничного показника в 11 % свідчить про критичну ситуацію, оскільки висока доходність ОВДП підвищує вартість обслуговування державних боргів й створює тим самим додаткове навантаження на державний бюджет.

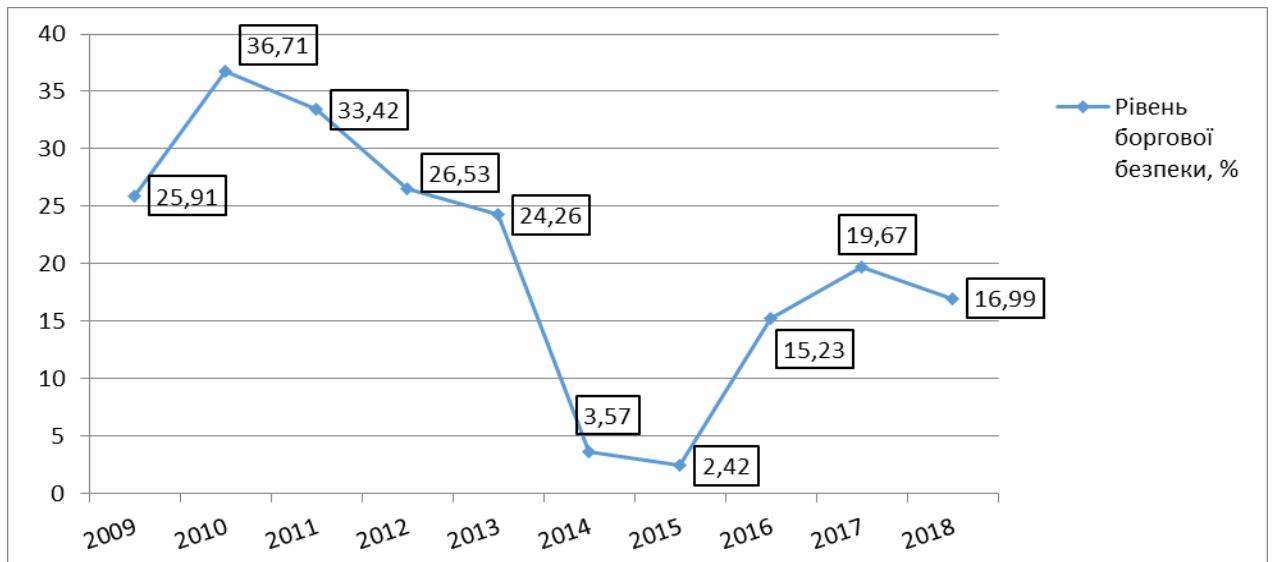
Четвертий індикатор – індекс ЕМВІ (Emerging Markets Bond Index) – індекс облігацій ринків, що розвиваються. Він розраховується як середньозважений спред валютних облігацій ринків, що розвиваються, до доходності облігацій Казначейства США для всього ринку і окремо за облігаціями кожної країни. Для України цей індикатор мав різну динаміку впродовж досліджуваного періоду. Критичне значення спостерігалось у 2014–2015 роках, а з 2016 року спостерігається тенденція до поступового зниження індексу ЕМВІ + Україна, що є позитивним моментом, але цей індикатор все ще залишається у незадовільному стані.

П'ятий індикатор – відношення обсягу офіційних міжнародних резервів

до обсягу валового зовнішнього боргу – показує, якою мірою валовий зовнішній борг може бути профінансований за рахунок золотовалютних резервів. У період з 2009 по 2011 роки цей показник перебував у небезпечному стані, а з 2012 року – у критичному стані.

Отже, аналіз зазначених індикаторів показав, що вони перевищують свої граничні значення в останні роки, а деякі й постійно не відповідають нормам. Таке перевищення свідчить про недостатню боргову стійкість держави та загрозу боргової кризи.

На основі отриманих значень за кожним індикатором боргової безпеки держави слід розрахувати загалом рівень боргової безпеки та визначити її стан за період 2009–2018 рр. Визначення інтегральної оцінки рівня боргової безпеки відповідно до Методичних рекомендацій щодо оцінки рівня економічної безпеки України [8] здійснюється за допомогою вагових коефіцієнтів, що визначають ступінь внеску кожного показника в інтегральний індекс безпеки, та нормування індикаторів за шкалою від 0 до 1 або у відсотках. Розрахований таким чином рівень боргової безпеки України за 2009–2018 рр. представлено на рисунку 1.

Рис. 1. Динаміка загального рівня боргової безпеки України за 2009–2018 рр.

Джерело: складено авторами.

Аналіз динаміки стану боргової безпеки України за 2009–2018 рр.

свідчить про коливання її рівня. З рисунка 1 простежується найнижчий рівень боргової безпеки у 2014–2015 рр., що зумовлений фінансово-економічною кризою, зокрема у сфері державних фінансів, яка спонукала Уряд країни до застосування позикових коштів з метою покриття нестачі власних фінансових ресурсів держави. Починаючи з 2016 року вдалося дещо покращити стан внутрішньої та зовнішньої заборгованості, але рівень боргової безпеки знаходиться все ще на критичному рівні.

Зважаючи на такий стан боргової безпеки, Уряд України затвердив Середньострокову стратегію управління державним боргом на 2019–2022 роки для оцінки поточного стану та динаміки державного боргу України та визначення цілей, завдань й заходів у середньостроковій перспективі з метою оптимізації структури державного боргу з точки зору співвідношення вартості обслуговування та ризиків при збереженні прийняттого рівня боргового навантаження. Очікується, що відношення боргу до ВВП не перевищить 43,0% до кінця 2022 року. При цьому, валютний ризик та ризик рефінансування визначені як основні загрози стійкості державного боргу у найближчі роки [12].

Одним із вагомих чинників, який впливає на соціально-економічний розвиток країни, формуючи тенденції до його гальмування, є зростання до загрозливих меж боргового навантаження. Основними проблемами, наявними та потенційно можливими загрозами борговій безпеці України можна визначати [13–15]:

- недосконалість нормативно-правової бази формування, використання, обслуговування й погашення державного боргу України;
- обмеженість фінансових (боргових) інструментів для здійснення державних запозичень;
- недосконалість механізму для оцінки ефективності залучення та використання кредитних ресурсів;
- недостатня фінансова спроможність країни щодо погашення боргових зобов'язань;

– відсутність дієвої практики страхування боргів.

Напрямами дотримання й зміцнення боргової безпеки держави можна визначити наступне:

– удосконалення законодавчого забезпечення формування, обслуговування, погашення та використання внутрішньої і зовнішньої заборгованості;

– вдосконалення дієвої практики управління внутрішньою та зовнішньою заборгованістю держави й ефективність поліпшення державних запозичень;

– забезпечення ефективності боргової політики щодо надання державних гарантій;

– чітке визначення й обґрунтування необхідності залучення боргових ресурсів в національну економіку;

– покращення функціонування вітчизняного фінансового ринку задля мінімізації вартості державних запозичень;

– ефективність використання отриманих позик, їхнє спрямування для соціально-економічної стабільності та зростання держави, забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку.

Висновки. Боргова безпека виступає ключовим чинником забезпечення економічного суверенітету держави, стійкості її фінансової системи до внутрішніх та зовнішніх загроз, а також реалізації соціально-економічної стратегії стійкого розвитку. Боргова безпека відображає рівень зовнішньої та внутрішньої заборгованості, що дозволяє для держави здійснювати покладені на неї повноваження без залучення нових додаткових позик, вирішити соціально-економічні потреби без руйнування вітчизняної фінансової системи. Здійснивши оцінку стану боргової безпеки України за період 2009–2018 рр. можна стверджувати, що проблема подолання боргової кризи залишається надзвичайно актуальною для України, адже, незважаючи на те, що вдалося дещо поліпшити стан боргової безпеки у 2016–2017 рр., рівень боргової безпеки все ще залишається на критичному рівні. Однією з

головних причин, що вплинули на стан показників боргової безпеки, є економічно-політична криза, яка має негативні наслідки, а також ряд інших чинників, які також суттєво впливають на рівень боргової безпеки держави.

Для України важливим завданням є підтримка стабільного рівня боргового навантаження, зменшення зовнішнього державного боргу й використання нових позикових фінансових ресурсів для фінансування інвестиційних та інституційних державних програм розвитку в умовах середньострокової боргової стратегії.

Список джерел:

1. Омельченко Л. С., Суміна І. В. Боргова безпека України та аналіз її сучасного стану. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 1. С. 309–320.
2. Барановський О. Дослідження теоретичних засад боргової безпеки держави. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Економіка*. 2016. Вип. 1. С. 327–337.
3. Богдан Т. Боргова безпека та її роль у гарантуванні фінансової стабільності. *Вісник Національного банку України*. 2012. № 4. С. 8–15.
4. Кулінська А. В. Систематизація підходів до оцінювання боргової безпеки та її складових елементів в Україні. *Економіка і регіон*. 2015. № 4. С. 91–95.
5. Новосьолова О. Боргова безпека як визначальний фактор макроекономічної стабільності держави. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 35. Ч. 1. С. 123–128.
6. Селіверстова І. О., Лащенко О. Ю., Шапошнікова С. І. Боргова безпека як елемент фінансової безпеки держави. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2010_3/Laschenko_310.htm. (дата звернення: 21.10.2019).
7. Дахнова О. Є. Оцінка стану боргової безпеки України. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 31. С. 625–630.
8. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n9> (дата звернення: 22.10.2019).
9. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk> (дата звернення: 23.10.2019).
10. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 23.10.2019).

11. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 23.10.2019).
12. Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2019–2022 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.06.2019 №473. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2019-п> (дата звернення: 25.10.2019).
13. Кужелев М. А. Аналитическая обработка и анализ финансовой информации. *Финансы, учет, банки (сб. науч. тр.)*. 2001. Вып. 5. С.36–41.
14. Кужелев М. О., Житар М. О. Особливості формування державної фінансової політики в умовах європейської інтеграції України. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2015. № 2. С. 154–163.
15. Школьник І. О., Івашина А. О. Критерії оцінки боргової стійкості: світова та вітчизняна практика. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 15. С. 799–806.

References

1. Omelchenko L. S. Sumina I. V. (2012). Borhova bezpeka Ukrayiny ta analiz yiyi suchasnoho stanu [Debt security of Ukraine and analysis of its current state]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, № 1, pp. 309–320.
2. Baranovskyi O. (2016). Doslidzhennia teoretychnykh zasad borhovoї bezpeky derzhavy [Researches of theoretical bases of debt security of the state]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Ser.: Ekonomika*, Vyp. 1, pp. 327–337.
3. Bohdan T. (2012) Borhova bezpeka ta yii rol u harantuvanni finansovoї stabilnosti [Debt security and its role in guaranteeing financial stability]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, № 4, pp. 8–15.
4. Kulinska A. (2015). Systematyzatsiia pidkhodiv do otsiniuvannia borhovoї bezpeky ta yii skladovykh elementiv v Ukraini [Systematization of approaches to the assessment of the debt security and its components in Ukraine]. *Ekonomika i rehion*, №. 4, pp. 91–95.
5. Novosolova O. (2014). Borhova bezpeka yak vyznachalnyy faktor makroekonomichnoi stabilnosti derzhavy [Debt security as the defining factor of macroeconomic stability of the state]. *Zbirnyk naukovykh prats ChDTU. Seriia "Ekonomichni nauky"*, vol. 35, pp. 123–128.
6. Seliverstova I. O., Lashchenko O. Yu., Shaposhnikova S. I. Borhova bezpeka yak element finansovoyi bezpeky derzhavy [Debt security as an element of the financial security of the state]. URL: http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2010_3/Laschenko_310.htm. (data zvernennya: 21.10.2019).
7. Dakhnova O.Ye. (2019). Otsinka stanu borhovoї bezpeky Ukrayiny [Estimate of the state of debt security of Ukraine]. *Infrastruktura rynku*, Vyp. 31, pp. 625–630.

8. Metodychni rekomendatsiyi shchodo rozrakhunku rivnya ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy : Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivl Ukrainy vid 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n9> (data zvernennya: 22.10.2019).
9. Ofitsiynny sayt Ministerstva finansiv Ukrainy. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk> (data zvernennya: 23.10.2019).
10. Ofitsiynny sayt Natsionalnoho banku Ukrainy. URL: <https://bank.gov.ua> (data zvernennya: 23.10.2019).
11. Ofitsiynny sayt Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (data zvernennya: 23.10.2019).
12. Serednostrokovaya stratehiya upravlinnya derzhavnym borhom na 2019–2022 roky : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.06.2019 №473. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2019-p> (data zvernennya: 25.10.2019).
13. Kuzheliev M. A. (2001). Analytycheskaya obrabotka y analiz fynansovoy ynformatsyy [Analytical processing and analysis of financial information]. *Fynansy, uchet, banky (sb. nauch. tr.)*, Vyp. 5, pp. 36–41.
14. Kuzheliev M. O., Zhytar M. O. (2015). Osoblyvosti formuvannya derzhavnoi finansovoi polityky v umovakh yevropeyskoyi intehratsiyi Ukrainy. [Features of formation of the state financial policy in the conditions of the European integration of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, № 2, pp. 154–163.
15. Shkolnyk I. O., Ivashyna A. O. (2018). Kryterii otsinky borhovoii stiikosti: svitova ta vitchyzniana praktyka [Criteria for assessing debt sustainability: world and domestic practice]. *Economics and Society*, Vol. 15, pp. 799–806.

Нечипоренко Аліна Володимирівна (ORCID: 0000-0003-2494-1465) – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів імені Л. Л. Тарангул Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

Мамалига Альона Віталіївна – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня Навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

УДК 336:77:332.2(477)

DOI 10.33244/2617-5940.2.2019.205-213

Побоча К. П., Моль Я. А.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті висвітлено результати аналізу сучасного стану, ключові проблеми та перспективи розвитку іпотечного кредитування в Україні. Представлено порівняльну характеристику умов надання іпотечних кредитів в Україні та країнах Європейського Союзу, основні показники ринку іпотечного кредитування в Україні, динаміку змін іпотечного банківського кредитування за період з 2013 по 2018 роки. На основі окреслених проблем, запропоновано конкретні ефективні заходи їх подолання для зміцнення позицій перспективного розвитку іпотечного кредитування в Україні.

Ключові слова: *фінансування, кредитування, державне фінансування, система фінансування житлового будівництва, банки, іпотека, іпотечне кредитування, іпотечний ринок, кредитні ризики.*

Побочая Е. П., Моль Я. А.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ИПОТЕЧНОГО КРЕДИТОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье раскрыты результаты анализа, состояния, ключевые проблемы и перспективы развития ипотечного кредитования в Украине. Представленно сравнительную характеристику условий предоставления ипотечных кредитов в Украине и странах Европейского союза, основные показатели рынка ипотечного кредитования в Украине, динамику изменений банковского кредитования за период с 2013 по 2014 годы. На основе определенных проблем, предложено конкретные эффективные пути их преодоления для изменения позиций перспективного развития ипотечного рынка Украины.

Ключові слова: *финансирование, кредитование, государственное финансирование, система финансирования жилищного строительства, банки, ипотека, ипотечное кредитование, ипотечный рынок, кредитные риски.*

Pobocha K., Mole Y.

MORTGAGE LENDING DEVELOPMENT TRENDS IN UKRAINE

The article presents the results of the analysis of the current state, key problems and prospects of the development of mortgage lending in Ukraine. The comparative characteristics of mortgage lending conditions in Ukraine and EU countries are presented, the main indicators of the mortgage lending market in Ukraine, the dynamics of changes in mortgage bank lending for the period from 2013 to 2018. Based on the problems outlined, concrete effective measures have been proposed to overcome them in order to strengthen the positions of the prospective development of mortgage lending in Ukraine.

Key words: *financing, lending, government financing, housing finance system, bancs, mortgage, mortgage lending, mortgage market, credit risks.*

Постановка проблеми. На сьогодні гостро постає проблема в Україні забезпечення населення житлом. Переважним чином, основними перешкодами придбання населенням житла являються низький рівень життя та недостатність власних фінансових ресурсів. Це й зумовлює потребу у запозиченні коштів в установах банків та оформленні іпотечних кредитів. Розвинені країни світу широко застосовують банківське іпотечне кредитування житла, в той час як в Україні є ряд проблемних аспектів, які перешкоджали і продовжують перешкоджати повноцінному використанню клієнтами даного виду фінансових послуг. Це відбувається тому, що в Україні надмірно високі відсотки на кредитні засоби та до того ж недосконалі технології з ризик-менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Тема є актуальною та важливою для

розвитку фінансової системи країни, для розвитку банківських корпорацій, для розвитку будівництва України, а також для підвищення благ громадян країни. Про це свідчить зацікавленість провідних фахівців, що ретельно досліджують теоретичні і практичні аспекти розвитку іпотечного кредитування в Україні. Змістовно у наукових працях розкривали стан і перспективи іпотеки такі науковці, як М. Губа, О. Губа, М. Дем'яненко, В. Савич, І. Лютий, Н. Дуброва, С. Кручок, К. Ягупова та інші. Однак проблеми розвитку іпотечного кредитування в Україні ще до кінця являються не вирішеними і потребують подальших пошуків перспективних напрямів їх вирішення. Саме тому необхідно здійснювати ретельний аналіз тенденцій іпотечного кредитування житла в Україні для окреслення існуючих проблем та подальших перспектив.

Мета статті полягає у визначенні основних тенденцій іпотечного житлового кредитування в Україні, аналізі сучасного стану, виявленні проблем, а також напрямів їх подолання. Це сприятиме створенню підґрунтя для подальших досліджень даної проблематики і сприятиме вирішенню проблемних аспектів розвитку іпотечного кредитування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про іпотеку» поняття іпотеки визначено як «вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право у разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника» [1]. Для створення всіх умов фінансової стабільності держави, а також попередження кризових ситуацій саме розвиток іпотечного кредитування вимагає формування ефективної інфраструктури іпотечного ринку в країні, зміцнення контролю держави за створенням системного балансу між сукупною ціною цінних паперів і закладних, які іпотечні банки надають емітентам для забезпечення їхніх емісій [2]. Враховуючи нестабільну політичну та економічну ситуації в

Україні протягом останніх років відбувалось гальмування розвитку іпотечного кредитування. Занадто жорстокі вимоги до проведення операцій кредитування, надмірно високі ставки за кредитами, зростання порогу для початкового вкладу, завищені штрафи щодо заборгованостей на фоні низьких доходів українців роблять іпотечне кредитування для них недосяжним. Національний банк України визначає іпотечний житловий кредит (residential mortgage loan) як «довгостроковий кредит, що надається фізичній особі, товариству співвласників квартир або житловому кооперативу для фінансування витрат, пов'язаних з будівництвом або придбанням квартири чи житлового будинку (з урахуванням землі, що знаходиться під таким житловим будинком, чи присадибної ділянки), які надаються у власність позичальника з прийняттям кредитором такого житла (землі, що знаходиться під ним, чи присадибної ділянки) під заставу» [3].

Досліджуючи іпотечне кредитування в Україні варто здійснити порівняльний аналіз з високорозвинутими країнами, щоб зрозуміти які позиції з даного дослідження має наша країна. Отже, іпотечне кредитування в ВВП країн-членів ЄС становлять 35%, у той час, як цей же показник в Україні сягнув 6,1%. При цьому частка цього показника 5 - 10% свідчить про фрагментарний іпотечний ринок, понад 20% – передовий [4]. Перш за все, слід зазначити, що умови для отримання іпотечних кредитних ресурсів в країнах Європейського Союзу значно відрізняються від українських (табл. 1.)

Таблиця 1

**Порівняльна характеристика умов надання іпотечних кредитів
в Україні і країнах ЄС**

Країна	Сума	Річна відсоткова ставка	Термін надання
Великобританія	до 4 річних доходів (у фунтах)	резидентам – 2-5% нерезидентам – 4-6%	5-35 років
Німеччина	від 50 тис. євро	2,5-3%	5-20 років
Польща	немає фіксованої суми. Залежить від багатьох факторів.	резидентам – 3-3,2% нерезидентам – 3,7-4%	20-30 років
Україна	Від 10 тис. грн. до 1,4 млн. грн.	4,85-43%	до 10 років
Франція	50-100 тис. євро	від 2%	7-20 років

Джерело: [5, с. 76; 6, с. 57; 7].

За даними таблиці 1 можна дійти висновку, що іпотека в Україні видається на значно менші терміни під значно вищі проценти у порівнянні з країнами ЄС. Також умови можуть відрізнятися як для нерезидентів, так і резидентів. На умови іпотечного кредитування має вплив річна відсоткова ставка. У банківській практиці все залежить від умов заключення кредитних контрактів, а саме: чим меншу ставку банківська установа пропонує клієнту, тим більшою є сума чи термін надання кредитних ресурсів і навпаки. Досліджуючи вітчизняний досвід іпотечного кредитування, слід зазначити, що в середньому банківські установи переважно надають іпотечні кредити за ставками 20-28% річних до 1 млн. грн. терміном на 12 - 24 місяці. Найбільш активними банками по наданню іпотечних кредитів на нерухомість за народним рейтингом згідно даних українського фінансового форуму є: Глобус (Київ) – 3,63, Піреус Банк (Київ) – 3,58, Аркада (Київ) – 3,03, Банк інвестицій та заощаджень (Київ) – 2,94, Кредобанк (Львів) – 2,93, Ощадбанк (Київ) – 2,45, [6, с. 57]. Загалом основні показники проведення іпотечного кредитування в Україні в динаміці за останні шість років представлено у таблиці 2.

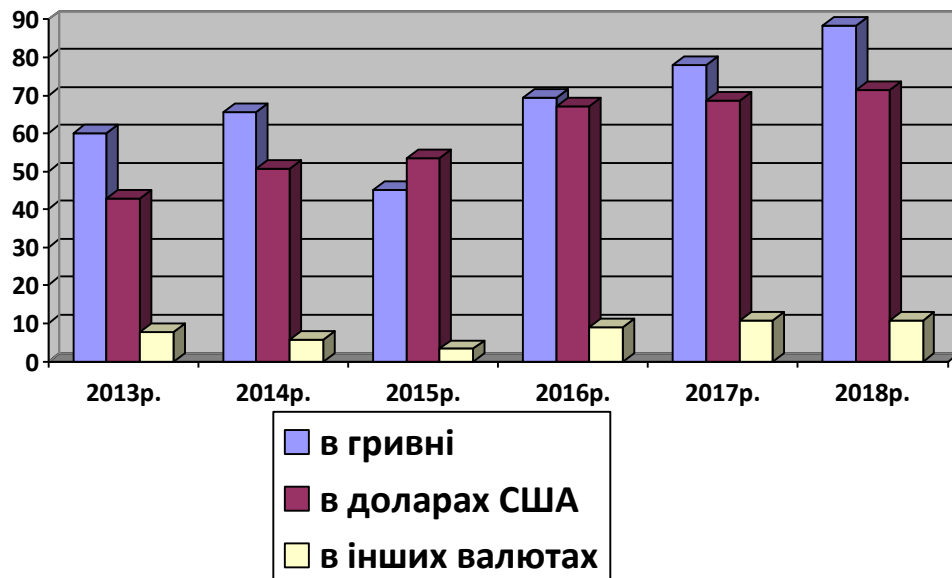
Таблиця 2

**Основні показники ринку іпотечного кредитування в Україні
за 2014 – 2018 рр.**

Показник	01.01.2014 р.	01.01.2015 р.	01.01.2016 р.	01.01.2017 р.	01.01.2018 р.	01.01.2019 р.
Чисті активи банківських установ, млрд грн	1278,10	1316,85	1254,39	1212,81	1345,14	1448,57
Кредитний портфель банків, млрд грн	911,40	1006,36	965,09	996,21	2251,16	2174,47
Іпотечні кредити банків, млрд грн:						
- в гривні	60,10	65,56	45,15	69,41	77,87	88,46
- в доларах США	42,97	50,79	53,40	67,23	68,74	71,47
- в інших валютах	7,64	5,65	3,29	9,04	10,87	10,65
Офіційний валютний курс, грн/дол.	7,99	15,77	24,00	27,19	28,16	28,27
Середня відсоткова ставка за іпотечними кредитами в нац. валюті, %	18,5	16,9	11,8	12,4	16,1	16,5
Середня відсоткова ставка за іпотечними кредитами в ін. валюті, %	12,9	10,2	11,0	8,5	8,9	9,5

Джерело: складено за даними [3, 7, 8]

Отже, за аналітичними даними таблиці 2 можна простежити, що іпотечне кредитування в установах банків активізувалося та має тенденцію до зростання. Для наглядності динаміка змін іпотечного кредитування в Україні за період 2013 – 2018 років представлено на рисунку 1.

Рис 1 Динаміка змін іпотечного банківського кредитування за період 2013 – 2018 рр. (млрд.).

Джерело: складено на основі [3, 7,8]

Відсоткові ставки на іпотеку нестабільні і з кожним роком коливаються. Але значних масштабів іпотечного кредитування як були до кризового періоду (за даними 2008 року обсяг іпотечних кредитів становив 2,5 млрд грн.) нажаль ще не досягнуто. Хоча є позитивні зрушення в сфері іпотечного банківського кредитування за результатами опитування і дослідження НБУ встановлено, що установи банків які до цього часу не здійснювали іпотечного кредитування в майбутньому періоді не планують цього робити, [9].

Варто зазначити, що до проблемних аспектів здійснення іпотечного банківського кредитування в Україні відносять:

- малоефективну, непрогнозовану, довготривалу і вартісну для кредиторів процедуру звернення щодо санкцій на предмет іпотеки за рішенням судових органів чи виконавчих написів нотаріусу;
- відсутність нормативно-правових актів які б регулювали функціонування вторинного іпотечного ринку і ринку іпотечних цінних паперів;
- недостатню розвиненість інфраструктури житлового будівництва та ринку житла;
- недосконалість нормативно-правової бази, яка б регулювала іпотечний ринок в Україні, захищала б інтереси як іпотекодавця так і іпотекоотримувача;
- неспроможність вітчизняної банківської системи працювати за міжнародними стандартами реінвестування;
- недовіра українців до банківських установ та усвідомлення можливості втрати свого житла у разі банкрутства і ліквідації банку-кредитора, [10].

Висновки. Усвідомлюючи проблемні аспекти іпотечного кредитування та важливість його здійснення для країни, банківської систем і українців першочерговими завданнями є:

- удосконалення законодавчо-нормативних актів, а саме: ухвалення на державному рівні законів про захист прав кредиторів; мінімізація і нейтралізація юридичних ризиків; підвищення рівня стандартів управління; внесення поправок і змін у податкове законодавство з метою покращення заходів реструктуризації заборгованостей тощо;
- створення умов для проведення цільового субсидіювання з метою можливостей надання іпотечних кредитів для малозабезпечених верств населення, а також надання іпотеки під пільгові проценти;
- залучення більших обсягів іпотечних облігацій з метою покращення фінансового становища на ринку;
- здійснення державного гарантування шляхом страхування ризиків за іпотечними цінними паперами;
- створення належних умов для підвищення реальних доходів населення;

- встановлення прозорих схем та механізмів ціноутворення на іпотечні послуги.

Вищезазначені напрями удосконалення іпотечного кредитування сприятимуть загальному покращенню його фінансового механізму, дозволять відновити належний рівень довіри українців до банківської системи в цілому, що позитивно відображатиметься на показниках не лише банківської системи, але й економічному становищі України у цілому.

Список джерел:

1. Про іпотеку : закон України від 05.06.2003 р. № 898-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/898-15>
2. Гарбузова В. С. Сучасний стан та особливості розвитку іпотечного кредитування в Україні. Економіка і суспільство. 2017. №10. С. 69 – 74.
3. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>
4. Жежерун Ю. В. Сучасний стан ринку іпотечного кредитування в Україні. Економіка і менеджмент: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку. 2017. №11. С. 41 – 43.
5. Олешко А. А., Побоча К. П. Актуальні напрями подолання банківської кризи в Україні. Моделювання та інформатизація соціально-економічного розвитку України. 2017. Вип. 1 (3). С. 70 – 78.
6. Губа Н. О., Губа О. І. Сучасний стан іпотечного кредитування в Україні. Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics», 2018. №8.С. 55 – 62.
7. Офіційний сайт Національного банку України: «Звіт про фінансову стабільність червень 2019». URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=32236491
8. Житар М.О. Аналіз сучасного стану кредитної діяльності банків України. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps_2017_1_9
9. Карпа І. С. Діагностування іпотечного житлового кредитування у контексті розширення доступу до кредиту з боку економічних агентів. Економічний аналіз. 2017. № 2. С. 98 – 104.
10. Дуброва Н. П. Теоретичні аспекти споживчого та іпотечного кредитування. Молодий вчений. 2017. № 1. С. 582 – 585.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), “On Mortgage”, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/898-15> (Accessed 13 November 2019).

2. Harbuzova, V. S. (2017), “Current state and peculiarities of development of mortgage lending in Ukraine”, *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 10, pp. 69 – 74.
3. National Bank of Ukraine, available at: <https://bank.gov.ua> (Accessed 10 November 2019).
4. Zhezherun, Yu. V. (2017), “The current state of the mortgage lending market in Ukraine”, *Ekonomika i menedzhment 2017: Perspektyvy intehratsii ta innovatsijnoho rozvytku*, vol. 11, pp. 41 – 43.
5. Oleshko, A. A. and Pobocho, K. P. (2017), “Topical directions of overcoming the banking crisis in Ukraine”, *Modeling and informatization of socio-economic development of Ukraine*, vol. 1 (3), pp. 70 – 78.
6. Guba, N. O. and Guba, O. I. (2018), “The current state of mortgage lending in Ukraine”, *Electronic scientific professional edition in economics “Modern Economics”*, vol. 8, pp. 55 – 62.
7. National Bank of Ukraine (2019), “Financial Sustainability Report”, available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=32236491 (Accessed 10 November 2019).
8. Jitar, M. J. “Analysis of the current state of credit activity of Ukrainian banks”, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps_2017_1_9 (Accessed 11 November 2019).
9. Karpa, I. S. (2017), “Diagnosing mortgage lending in the context of expanding access to credit by economic agents”, *Ekonomichnyj analiz*, vol. 2, pp. 98 – 104.
10. Dubrova, N. P. and Lepekha, A. V. (2017), “Theoretical Aspects of Consumer and Mortgage Lending”, *Molodyj vchenyj*, vol. 1, pp. 582–585.

Побоча Катерина Павлівна (ORCID: 0000-0002-2995-7039) - кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансових ринків Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

Моль Яна Андріївна – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня ННІ фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

УДК 330

DOI 10.33244/2617-5940.2.2019.214-226

*Поддєрьогін А.М., Джуфер Д.Б.***УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ПІДПРИЄМСТВА**

У статті розглянуто сутність прибутку як економічної категорії, основні завдання щодо його формування, розподілу і використання, систематичний підхід до управління прибутком, структурно-логічну схему формування прибутку, розподіл прибутку в залежності від організаційно-правової форми господарювання та участі іноземного капіталу, зміст планування прибутку, завдання які вирішуються в процесі управління прибутком.

Ключові слова: *прибуток, управління прибутком, економічні важелі, фінансовий менеджмент, чистий прибуток.*

*Поддєрегін А.М., Джуфер Д.Б.***УПРАВЛЕНИЕ ПРИБЫЛЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ**

В статье рассмотрена сущность прибыли как экономической категории, основные задачи ее формирования, распределения и использования, систематический подход к управлению прибылью, структурно-логическую схему формирования прибыли, распределение прибыли в зависимости от организационно-правовой формы хозяйствования и участия иностранного капитала, содержание планирования прибыли, задачи, которые решаются в процессе управления прибылью.

Ключевые слова: *прибыль, управление прибылью, экономические рычаги, финансовый менеджмент, чистая прибыль.*

*Poddyerogin A.M., Dzhufer D.B***ENTERPRISE PROFIT MANAGEMENT**

The article considers the essence of profit as an economic category, the main tasks of its formation, distribution and use, a systematic approach to profit

management, a structural-logical scheme of profit formation, profit distribution depending on the legal form of managing and participation of foreign capital, the content of profit planning, tasks that are solved in the process of managing profit.

Keywords: profit, profit management, economic levers, financial management, net profit.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Метою створення будь-якого підприємства є отримання прибутку. Максимізація прибутку є одним із основних завдань фінансового менеджера, що для свого вирішення потребує оптимальних рішень у сфері капітальних вкладень, управління структурою та вартістю капіталу, доходами і витратами, основним і оборотним капіталом. Стабільне зростання прибутку - це результат ефективного управління фінансами господарюючого суб'єкта в цілому. Тому управління прибутком можна розглядати як у широкому, так і вузькому розумінні.

Прибуток є найважливішою економічною категорією а його отримання є однією із головних задач підприємства. Прибуток, підприємство одержує тільки в тому випадку, якщо виробляє продукцію або надає послуги, які задовольняють потреби покупців. Отже, прибуток показує результат його господарської діяльності, тому що успіх будь-якого суб'єкта господарювання залежить від того, наскільки ефективно відбувається управління прибутком.

Прибуток є основним джерелом фінансування розвитку підприємства, вдосконалення його матеріальнотехнічної бази, забезпечення всіх форм інвестування. Водночас прибуток – об'єкт оподаткування, джерело сплати податків, а відтак – джерело розв'язання соціально-економічних завдань держави.

Аналіз досліджень і публікацій. Згідно з дослідженнями багатьох економістів, управління прибутком визначається як процес прийняття відповідних управлінських рішень. До процесу управління прибутком необхідно підходити як до системи.

Бланк І.А. у своїй праці «Управління прибутком» відзначає, що в процесі підприємницької діяльності створений у сфері виробництва та послуг чистий дохід є відображенням прибутку як економічної категорії. Він вважає, що готова продукція є результатом поєднання факторів виробництва (капіталу, праці та природних ресурсів) і корисної продуктивної діяльності господарюючих суб'єктів, що за умови продажу споживачу стає товаром. Вартість живої праці і минулої упередметненої вартості включається в вартість товару на стадії продажу. Вартість живої праці поділяється на дві частини, відображаючи знову створену вартість. До першої відноситься заробітна плата працівників, які беруть участь у виробництві продукції. Необхідність відтворення робочої сили обумовлюється рядом факторів, за допомогою яких визначається її величина. Для підприємця виплачена заробітна плата представляє частину витрат по виробництву продукції. До другої частини заново створеної вартості відноситься чистий дохід, що реалізується в результаті продажу продукції, і свідчить про визнання суспільством її корисності [1, с. 602].

Брігхем Є.Ф. вважає, що прибуток є однією з основних категорій товарного виробництва. Це передусім виробнича категорія, яка характеризує відносини, що складаються у процесі суспільного виробництва [2, с. 1000].

А. Сміт у 1776 році в праці “Дослідження про природу і причини багатства народів” визначав прибуток як дохід на капітал, вартістю використаного на справу капіталу, та вказує, що останній буває більшим або меншим залежно від розмірів цього капіталу, і не можна його плутати із заробітною платою, яка нібито встановлюється “відповідно до кількості, складності і важкості праці щодо нагляду й управління” [3, с. 187].

А.М. Поддєрьогін зазначає, що прибуток суб'єкта господарювання посідає особливе місце у системі управління його фінансами, а тому незмінно привертає значну увагу дослідників із академічних кіл і практиків фінансового менеджменту. Звичайно прибуток розглядається в трьох основних аспектах:

- прибуток як вираження результату фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання і винагорода за підприємницький ризик;
- прибуток як вираження ефективності управління операційною, інвестиційною та фінансовою діяльністю суб'єкта господарювання.
- прибуток як джерело самофінансування підприємства (при цьому чистий прибуток розглядається як недороге джерело фінансування потреби підприємства у капіталі і посідає основне місце у так званій *ієрархії фінансування*) [9, с. 119].

Мета статті. Мета статті полягає у з'ясуванні сутності управління прибутком та його удосконаленні.

Виклад основного матеріалу. Прибуток найбільш повно відображає фінансовий результат підприємницької діяльності, забезпечує фінансування розширеного виробництва, соціально-економічного розвитку підприємства, є джерелом матеріального заохочення працівників і базою для розрахунку показників інвестиційної привабливості підприємства. Прибуток є джерелом формування доходів державного бюджету і в цій своїй якості узгоджує інтереси держави і підприємницьких структур.

Слід відзначити, що прибуток займає одне з центральних місць у загальній системі вартісних інструментів управління економікою, оскільки всі вони прямо або опосередковано пов'язані з прибутком. Це стосується кредиту, ціни, собівартості та інших економічних важелів. Зважаючи на ці обставини, прибуток є одним з основних об'єктів управління фінансового менеджменту.

На рис. 1 представлено класифікацію прибутку за видами діяльності, джерелами формування та напрямками його використання.

Основну частину прибутку підприємство отримує від операційної (основної) діяльності. Далеко не кожне підприємство займається фінансовими та інвестиційними операціями. Але якщо вони наявні в діяльності підприємства, розширюється коло джерел утворення прибутку. За складом розрізняють прибуток від звичайної діяльності, маржинальний

(валовий) прибуток, операційний прибуток, прибуток від надзвичайних подій, чистий прибуток.

Рис. 1. Класифікація прибутку за видами діяльності, джерелами формування і напрямками використання

Джерело: розроблено авторами за даними [8, с. 263]

Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування – це загальна сума прибутку, отримана підприємством від усіх видів діяльності (операційної, інвестиційної, фінансової).

Маржинальний (валовий прибуток) визначається як різниця між чистою виручкою від реалізації продукції та собівартістю цієї продукції (змінними витратами).

Надзвичайний прибуток – це різниця між доходами і витратами в результаті надзвичайних подій (стихійного лиха, пожеж, техногенних аварій).

Чистий прибуток є сумою, яка залишилася в розпорядженні підприємства після сплати податків, покриття надзвичайних збитків і підлягає перерозподілу за напрямками використання.

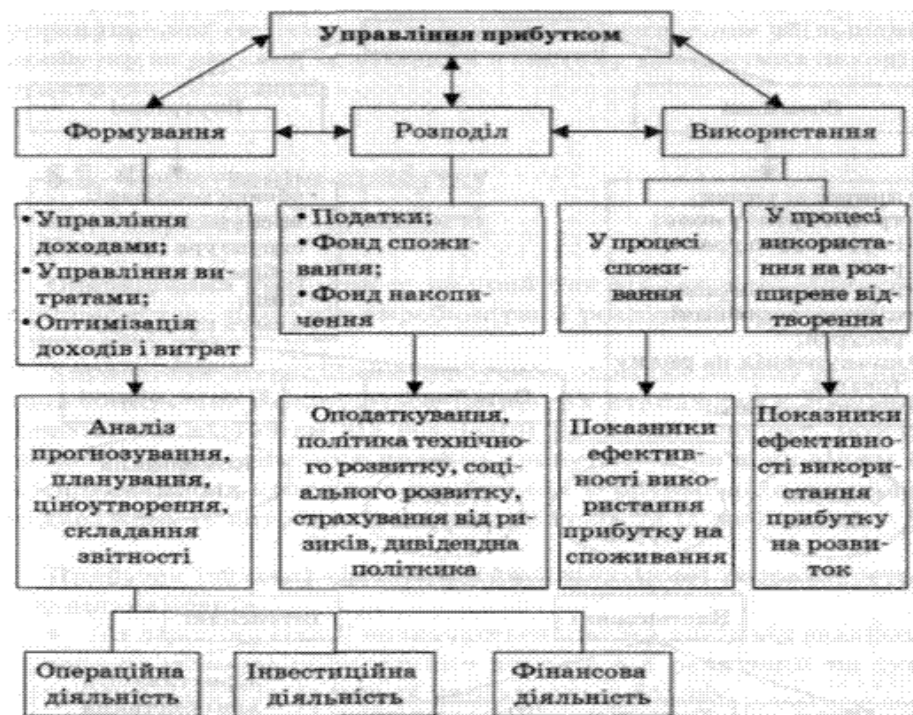
Управління прибутком – складна багаторівнева система трансакцій, яка включає як мінімум три підсистеми: формування, розподіл, використання.

Для кожної з цих підсистем притаманні свої конкретні цілі, завдання, інструментарій їх досягнення.

Разом із тим, кожна з цих підсистем перебуває під впливом інших. Наприклад, обсяги прибутку, сформованого на першому етапі, визначають напрями його розподілу. Чим більший прибуток підприємства, тим більше завдань економічного, технічного, соціального плану може бути вирішено. Водночас ефективність використання прибутку впливає на майбутні можливості щодо збільшення прибутку на етапі його формування.

Системний підхід до управління прибутком передбачає дослідження способів організації підсистем в єдине ціле і вплив процесів функціонування системи в цілому на окремі її ланки. Схема системного підходу до управління прибутком представлена на рис. 2.

Рис. 2. Схема системного підходу до управління прибутком

Джерело: розроблено авторами за даними [4, с. 295].

Необхідно зазначити, що система управління прибутком буде оптимальною тільки в тому випадку, коли цілі кожної підсистеми будуть визначатись глобальними цілями розвитку підприємства в цілому.

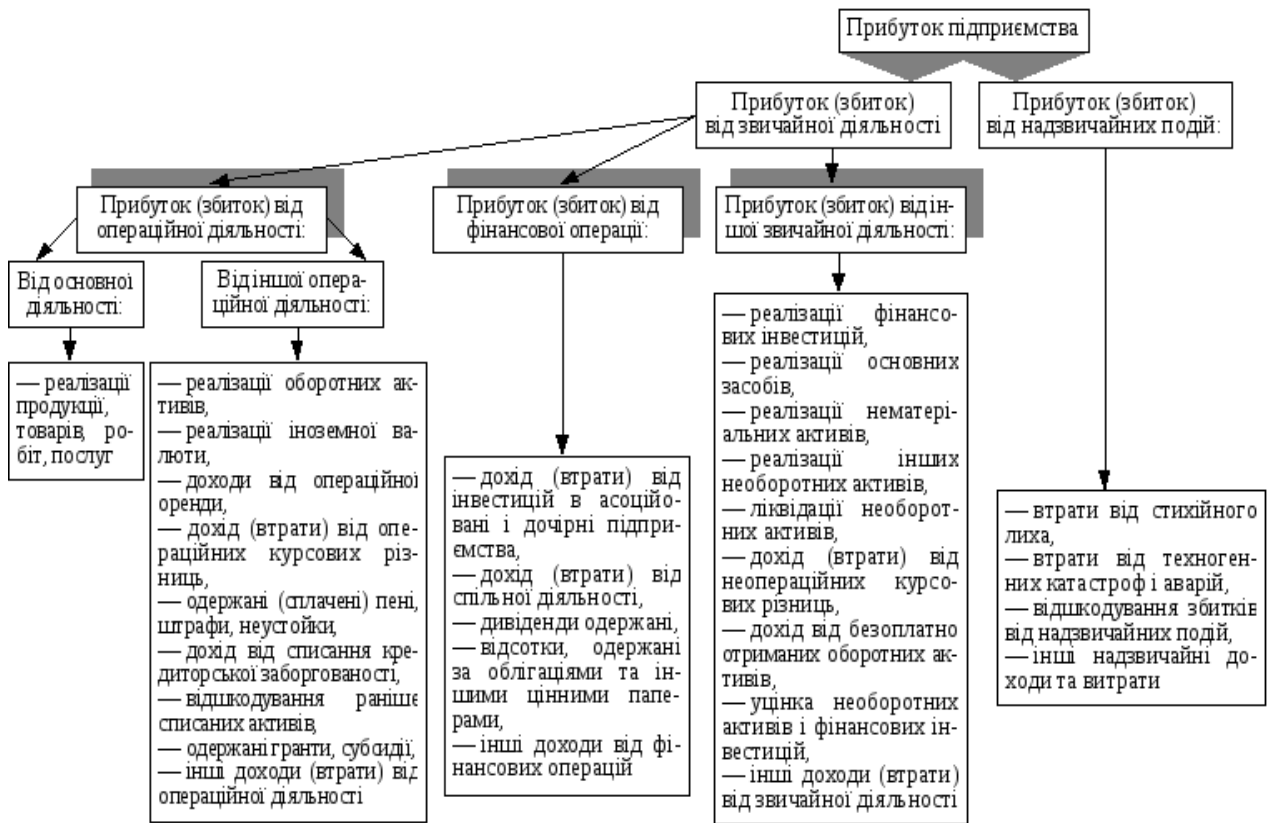
На формування прибутку як фінансового показника роботи підприємства, що відображається в бухгалтерському обліку, в офіційній звітності суб'єктів господарювання, впливає: встановлений порядок визначення фінансових результатів діяльності; обчислення собівартості продукції (робіт, послуг) та загальногосподарських витрат; визначення прибутків (збитків) від фінансових операцій, іншої діяльності.

Отже, на формування абсолютної суми прибутку підприємства впливають: результати, тобто ефективність його фінансово-господарської діяльності; сфера діяльності; галузь господарства; установлені законодавством умови обліку фінансових результатів.

Отримання прибутку від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) залежить від здійснення основної діяльності суб'єктів господарювання. Прибуток є складовою частиною виручки від реалізації. Обсяг отриманого прибутку визначається тільки за певний період (квартал, рік) на підставі даних бухгалтерського обліку.

Реально формування прибутку на підприємстві відбувається в міру реалізації продукції. Згідно із законодавчими актами України момент реалізації визначається за датою відвантаження продукції (товарів), а для робіт (послуг) – за датою фактичного виконання (надання) таких, або за датою зарахування коштів покупця на банківський рахунок постачальника.

Використанню прибутку передують його розподіл. Це важливий економічний важіль, що забезпечує гармонізацію економічних інтересів держави, підприємства як господарюючого суб'єкта ринку, його трудового колективу. Порядок розподілу прибутку підприємства визнається: чинним законодавством, яке регулює взаємовідносини підприємства з бюджетом; формами власності; організаційно-правовим статусом підприємства.

Рис. 3. Структурно-логічна схема формування прибутку підприємства

Джерело: розроблено авторами за даними [6, с. 312]

Отриманий підприємством прибуток направляється на сплату податків та обов'язкових платежів, на утворення чистого прибутку. Прибуток, що залишається в розпорядженні підприємства, використовується для: матеріального заохочення і соціального розвитку; формування резервного фонду і фондів комерційного ризику; виробничого розвитку, виплати дивідендів, поповнення інших фондів, що формуються за рішенням підприємства. Розмір фондів фінансових коштів, що утворюються підприємством за рахунок чистого прибутку, не регламентується, за винятком резервного фонду (для акціонерних товариств) визначених законодавством. Розмір відрахувань до фонду виплати дивідендів залежить від обсягу та структури акціонерного капіталу, кон'юнктури фінансового ринку та типу дивідендної політики, яку здійснює підприємство.

Рис. 4. Напрями використання прибутку підприємства

Джерело: розроблено авторами за даними [7, с. 42]

В підприємствах з участю іноземного капіталу передбачається поділ чистого прибутку на частину вітчизняного та іноземного учасника згідно з умовами установчого договору. Для підприємств споживчої кооперації одним із напрямів використання прибутку є відрахування на пайові (членські) внески. В орендних підприємствах за рахунок чистого прибутку сплачується частина орендної плати, яка перевищує розмір амортизаційних відрахувань на орендоване майно, а також може створюватися фонд викупу. Основною метою планування розподілу чистого прибутку є оптимізація пропорції між частиною чистого прибутку, що споживається (персоналом і власниками підприємства), та частиною, що залишається в кругообороті коштів підприємства.

Планування розподілу прибутку здійснюється в такому порядку:

1. Визначення потреби у прибутку за напрямками його використання.
2. Формування цільової структури розподілу прибутку.
3. Визначення пріоритетності у використанні прибутку за окремими напрямками використання.

4. Збалансування потреби в прибутку за напрямками його використання з можливостями отримання прибутку при здійсненні господарсько-фінансової діяльності підприємства.

Система управління прибутком має свої специфічні мету та завдання. Головною метою вказаної системи є визначення ефективних організаційно-економічних заходів щодо управління прибутком. Результатом ефективних заходів щодо управління прибутком підприємства є збільшення його обсягу та оптимальний розподіл, що позитивно має впливати на розвиток підприємства в цілому та підвищення його ринкової вартості. Виходячи із мети управління прибутком, у процесі управління доцільно вирішити наступні завдання:

а) відповідність отриманого прибутку наявному ресурсному потенціалу підприємства та сучасній ринковій кон'юктурі;

б) збалансованість отримуваного прибутку та рівня ризику. Чим більше потенційний обсяг прибутку, тим вище рівень ризику його отримання;

в) забезпечення високого рівня якості отриманого прибутку. Формування резервів зростання прибутку повинно здійснюватись за рахунок його реінвестування в поточну (операційну) діяльність, що сприятиме подальшому ефективному розвитку підприємства;

г) формування ефективної системи розподілу прибутку з досягненням оптимального співвідношення напрямів його використання з метою створення умов для подальшого розвитку підприємства у майбутньому.

Основними завданнями управління прибутком є:

- аналіз прибутковості всіх видів діяльності підприємства, зокрема операційної, фінансової, інвестиційної;
- виявлення можливих резервів зростання прибутку;
- вдосконалення структури витрат, оптимізація облікової, цінової та податкової політики підприємства;
- оцінка ризикованості окремих пропозицій щодо підвищення прибутковості;

- підвищення конкурентоспроможності підприємства за рахунок удосконалення системи формування та використання прибутку.

Збільшення рівня прибутковості підприємства має спиратись на глибокий фінансово-економічний аналіз діяльності підприємства: оцінку техніко-економічних показників діяльності підприємства й організаційного рівня виробництва, використання виробничих потужностей і основних фондів, сировини і матеріалів, робочої сили, господарських зв'язків.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що прибуток найбільш повно відображає фінансовий результат підприємницької діяльності, забезпечує фінансування розширеного виробництва, соціально-економічного розвитку підприємства, є джерелом матеріального заохочення працівників і базою для розрахунків показників інвестиційної привабливості підприємства. Необхідно зазначити, що система управління прибутком буде оптимальною тільки в тому випадку, коли цілі кожної підсистеми будуть визначатись глобальними цілями розвитку підприємства в цілому. На ефективне управління прибутком на підприємстві впливає безліч факторів, які залежать як від самого підприємства в цілому, так і від його зовнішнього середовища.

Величина одержуваного підприємством прибутку залежить як від внутрішніх чинників – ефективності використання наявних ресурсів, так і від зовнішніх, основним з яких є стан економіки країни в цілому. Це у свою чергу доводить, що ефективний процес управління прибутком – є одним із найголовніших чинників ефективності господарської діяльності підприємства. Тільки розуміння того в якому напрямку діяти, може привести до позитивної динаміки.

Для підвищення прибутковості підприємства необхідно: постійно вести облік доходів і витрат, враховувати вплив внутрішніх і зовнішніх факторів, проводити ефективний маркетинг, стежити за продуктивністю праці на підприємстві, збирати інформацію про конкурентів, проводити ефективну

цінову політику, а також доречно економити на кожному етапі робочого процесу.

Список джерел:

1. Бланк И.А. Управление прибылью / И.А. Бланк. – К. : НикаЦентр, Эльга, 2007. – 602 с.
2. Брігхем Є.Ф. Основи фінансового менеджменту: Підручник: Пер. з англ. – К.: Молодь, 1997. – 1000 с.
3. Бабицька О. О. Дослідження впливу факторів на формування фінансових результатів сільськогосподарських підприємств / О. О. Бабицька // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства : Економічні науки. Вип. 85. – Х. : ХНТУСГ. – 2009. – С. 80-84.
4. Опікунова Н.В. Управління прибутком підприємства / Н.В. Опікунова, В.Г. Лопата // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2014. – № 46. – С. 294-298.
5. Грідчина М.В., Захожай В.Б. "Фінанси (теоретичні основи)" / М.В.Грідчина, В.Б. Захожай, - Київ, 2002. - 312 с.
6. Гаватюк Л.С. Прибутковість українських підприємств: реалії сьогодення / Л.С. Гаватюк, Н.В. Дармограй, Г.М. Хімійчук // Молодий вчений. – 2016. - № 1 (28). – С. 40-43.
7. Бержанір І. А. Рентабельність як основний показник оцінки діяльності підприємства / І. А. Бержанір, Ю. В. Улянич, Н. І. Гвоздей // Вісник ХНДАУ. – 2015. – № 1. – С. 261–265.
8. Фінансовий менеджмент. Підручник. 2-ге видання, перероблене. Керівник авторського колективу і науковий редактор, професор Поддєрьогін А.М КНЕУ, 2017 р. Розділ 5. Управління прибутком, с. 118-161.

References

1. Blank Y.A. (2007), *Upravlenye prybyl'iu* [Profit management], NykaTsentr, El'ha, Russia.
2. Brigham E.F. (1997.) *Fundamentals of Financial Management: Textbook: Per. from English.* - K. : Youth.
3. Babytska OO (2009). Investigation of the influence of factors on the formation of financial results of agricultural enterprises / OA Babytska // *Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture: Economic Sciences.* No. 85. - H.: CNTUSH.
4. Opikunova N.V. (2014), "Office of profit enterprise", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 46, pp. 294–298
5. Gridchina MV, Zahozhaya VB "Finance (theoretical foundations)" / MVGridchina, VB - Kyiv, 2002. - 312 p.
6. Havatiuk L.S. (2016), "Profitability of Ukrainian enterprises: today's realities", *Molodyj vchenyj*, vol. 1, no. 28, pp. 40-43.

7. Berzhanir IA Profitability as the main indicator of enterprise activity evaluation / IA Berzhanir, Yu. V. Ulyanych, NI Gvozdy // Bulletin of KhNSAU. - 2015. - № 1. - P. 261-265.

8. Financial management. Textbook. 2nd edition, revised. Head of the authoring team and scientific editor, Professor Podderyogin AM KNEU, 2017 Section 5. Profit Management, p. 118-161.

Поддєрьогін Анатолій Микитович – кандидат економічних наук, професор кафедри корпоративних фінансів і контролінгу ДВНЗ Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана (м. Київ)

Джуфер Діана Богданівна – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти ДВНЗ Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана (м. Київ)

УДК 336.226.331-047.64

DOI 10.33244/2617-5940.2.2019.227-242

Тартачник Н.Г., Кравченко І.С.

**ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМИ
ВИЯВЛЕННЯ ТА ВІДСТЕЖЕННЯ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ
(TRACK&TRACE) ЯК МЕХАНІЗМУ ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНОМУ
ОБИГУ ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ**

В статті викладено результати дослідження зарубіжного досвіду запровадження електронної системи виявлення та відстеження тютюнової продукції Track&Trace (T&T). Зокрема, розглянуто передумови та необхідність впровадження даної системи, обсяги нелегального ринку тютюнових виробів до та після впровадження системи Track&Trace. Визначено особливості поетапного практичного застосування системи відстеження, первинні інвестиції та фінансування діючої системи. Зроблено висновки про ефективність та доцільність її впровадження для протидії нелегальному обігу тютюнових виробів.

Ключові слова: *система виявлення та відстеження, Track&Trace, тютюнові вироби, система оподаткування, акцизні марки, ухилення від сплати податків.*

Тартачник Н.Г., Кравченко І.С.

**ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ СИСТЕМЫ ОБНАРУЖЕНИЯ
И ОТСЛЕЖИВАНИЯ ПОДАКЦИЗНЫХ ТОВАРОВ (TRACK&TRACE)
КАК МЕХАНИЗМА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ НЕЛЕГАЛЬНОМУ
ОБОРОТУ ТАБАЧНЫХ ИЗДЕЛИЙ**

В статье описываются результаты исследования зарубежного опыта внедрения электронной системы обнаружения и отслеживания табака Track&Trace (T&T). В частности, рассматриваются предпосылки и необходимость внедрения этой системы, объемы нелегального табачного рынка до и после внедрения системы Track&Trace. Определены особенности поэтапного практического применения системы отслеживания, начальные

инвестиции и финансирование действующей системы. Сделаны выводы об эффективности и целесообразности ее реализации для противодействия незаконному обороту табачных изделий.

***Ключевые слова:** система обнаружения и отслеживания, Track & Trace, табачные изделия, система налогообложения, акцизные марки, уклонение от уплаты налогов.*

Tartachnik N.G., Kravchenko I.S.

**FOREIGN EXPERIENCE OF APPLICATION OF THE SYSTEM OF
DETECTION AND TRACKING OF PACKAGING GOODS
TRACK&TRACE AS A MECHANISM FOR COUNTERING ILLEGAL
TURNOVER OF TOBACCO PRODUCTS**

The article describes the results of a study of foreign experience in implementing the Track&Trace (T&T) electronic tobacco detection and tracking system. In particular, the prerequisites and the need for the introduction of this system, the volumes of the illegal tobacco market before and after the implementation of the Track&Trace system are considered. The features of the phased practical application of the tracking system, initial investments and financing of the existing system are identified. Conclusions are drawn on the effectiveness and feasibility of its implementation to counter illicit trafficking in tobacco products.

***Keywords:** Track & Trace detection and tracking system, tobacco products, taxation system, excise duty stamps, tax evasion.*

Постановка проблеми. За період з 2014 по 2019 рік в Україні спостерігається тенденція до збільшення розмірів нелегального ринку підакцизних товарів, зокрема, тютюнових виробів. Так, відповідно до даних Kantar Україна, в період з 2016 по 2019 р. рівень нелегальної торгівлі в Україні збільшився у 6 разів (з 1,1 % до 6,5 % від загального обсягу нелегальної торгівлі) [1]. Така доволі катастрофічна ситуація на українському

тютюновому ринку вимагає комплексного підходу до її вирішення, який забезпечить ефективний контроль за виробництвом і обігом тютюнової продукції, дозволить захистити споживачів від небезпечних та шкідливих фальсифікованих товарів, знизить рівень нелегальної торгівлі та підвищить надходження від акцизного податку. Вивчення зарубіжного досвіду є важливим фактором для оцінки доцільності застосування системи контролю та відстеження підакцизної продукції в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідженням впровадження системи відстеження тютюнових виробів відображено в працях сучасних зарубіжних авторів Р. Шварц (Школа охорони здоров'я Далла Лана, Університет Торонто), Х. Росс та М. Карамбу (Університет Кейптаун, Південна Африка), Ф.Борковський та Клер Тумей, (Європейський офіс протидії шахрайству, Бельгія) С.Трухійо (Служба внутрішніх доходів (EPI), Еквадор) та інші. Питанню протидії нелегальному обігу підакцизних товарів в Україні приділяють значну увагу в своїх роботах Коротун В.І., Новицька Н.В., Хлебнікова І.І. та інші.

Метою статті є вивчення ефективності заходів протидії нелегальному обігу тютюнової продукції, які реалізовані в зарубіжних країнах, та надання пропозицій щодо застосування комплексної електронної системи відстеження та контролю ринку тютюнової продукції в Україні.

Виклад основного матеріалу. Високий рівень нелегального ринку тютюнових виробів в Україні – проблема не тільки українського уряду. Адже протягом останніх років найбільший відсоток контрабандного тютюну в Європі має саме українське походження. Так, за даними Всесвітньої митної організації, в 2016 році майже 40% контрабандних тютюнових виробів до ЄС надійшло з України, згідно з даними дослідження ринку тютюнової продукції ЄС компанії KPMG, обсяг контрафакту й контрабанди з України в 2018 році становив 4,2 млрд. штук сигарет.

Боротьба з нелегальною торгівлею тютюновими виробами є невід'ємним елементом національних та міжнародних стратегій боротьби з тіньовою економікою. Досвід зарубіжних країн у цій галузі свідчить про доцільність розробки та впровадження інноваційних механізмів контролю за обігом тютюнових виробів, зокрема, системи Track&Trace, яка передбачає обов'язкове нанесення унікальних ідентифікаторів на кожну пачку тютюнових виробів та простеження їх руху на всьому ланцюгу постачання від виробника до кінцевого споживача. Крім того, вимоги щодо застосування такої системи визначено Рамковою конвенцією Всесвітньої охорони здоров'я щодо контролю над тютюном від 27.02.2005. А з 20 травня 2019 року така система в тестовому режимі почала діяти в Європейському Союзі відповідно до ст. 15, 16 Директиви 2014/40/ ЄС. «Про наближення законів, правил та адміністративних положень держав-членів, що стосуються виробництва, презентації та продажу тютюну та супутніх товарів».

Слід зазначити, що подібні системи вже успішно функціонують в окремих країнах світу, таких як Албанія, Бразилія, Еквадор, деяких штатах США, Кенія

На початку 2000-х років уряд Кенії прийняв глобальні виклики сучасності та нестабільності ринку підакцизних товарів, зокрема, тютюнових виробів. Незбалансовані ставки акцизного податку на сигарети в різних регіонах країни, високий рівень корупції і досить низький рівень правозастосування та відповідальності за порушення законодавства у сфері обігу тютюнових виробів, часті диверсії під час імпорту та експорту тютюнової продукції, легке потрапляння контрабандної продукції на ринок Кенії призвели до збільшення обсягів нелегальної тютюнової продукції в період з 2000 по 2002 рік. Кенійська адміністрація доходів (KRA) зазначає, що незаконна торгівля сигаретами на той час спричиняла втрати бюджету до 1 млрд. кенійських шилінгів (11,3 млн. доларів США) податків щорічно, крім того, це понад 70 млрд. кенійських шилінгів (790 млн. доларів США) у

вигляді нестворених робочих місць, недоотриманих податків та інвестиційних втрат.

У період з 2003 по 2008 рік урядом Кенії прийнято низку заходів щодо зміни системи оподаткування тютюнових виробів, зокрема змінено адвалорну систему оподаткування тютюнових виробів з використанням франко-заводської ціни на багаторівневу систему з використанням роздрібних цін; впроваджено паперові акцизні марки.

Проте, протягом кількох років в системі акцизних марок було виявлено слабкі сторони: паперові акцизні марки легко підробити або вкрати, акцизні марки не можна пов'язати з певним брендом або кількістю продукції, їх треба підраховувати вручну, що призводить до неточностей. Крім того, існували й інші схеми ухилення від сплати акцизного податку: реалізація на внутрішньому ринку товарів, що задекларовані як експортна продукція та не були оподатковані; не задеклароване внутрішнє виробництво, аби уникнути сплати будь-якого податку; не декларований імпорт тютюнової сировини і готової продукції, щоб уникнути податків на імпорт; заниження вартості продукції, задля мінімізації ставок податку; постачання контрафактних сигарет на внутрішній ринок. Такі недоліки в поєднанні з багаторівневою податковою системою ускладнили адміністрування акцизного податку і в 2005-2006 роках розмір легального ринку тютюнових виробів знову почав скорочуватися.

У 2008 році KRA прийнято рішення впровадити систему виявлення та відстеження тютюнових виробів Track&Trace (T&T). Під час підготовки системи до впровадження, було сформовано концептуальний документ, в якому визначені можливі технічні рішення щодо усунення недоліків, що дозволяли обійти систему, а також розроблено ефективну технічну специфікацію.

У 2010 році проведено повторний аналіз ефективності акцизних марок, який підтвердив наявність серйозних недоліків у системі, а саме: - акцизні марки та серійні номери все одно легко підробити; - акцизні марки не можуть

бути пов'язані з відповідним виробником або з партією товару; - відсутність загальнодоступних технічних засобів ускладнювала перевірку автентичності та ідентифікацію продукту; - наявні акцизні марки треба було підраховувати вручну, що призводило до крадіжок марок в місцях їх зберігання або в дорозі, а також призводило до неефективного управління їх залишками. [6]

Оскільки процес впровадження системи T&T досить тривалий процес, прийнято рішення про введення тимчасових заходів щодо контролю за ринком підакцизних товарів. Такі заходи передбачали:

- *оновлення акцизних марок*. Нові акцизні марки були оснащені розширеними функціями безпеки: серійно пронумеровані, мали ультрафіолетове маркування, герб, логотип KRA і містили інформацію щодо виробника та кількості товару. Акцизна марка мала бути розміщена на пачці таким чином, щоб вона була чітко видимою та ставала непридатною для подальшого використання після відкриття пачки. Акцизні марки тепер перевірялися в чотирьох точках ланцюга постачання тютюнових виробів. Ці заходи призвели до здорожчання акцизної марки з 2 кенійських шилінгів (0,023 дол. США) до 2,124 (0,024 дол. США), що становило 66,5 мільйонів кенійських шилінгів (750 тис. дол. США) за рік [5]. Крім того, протягом 2010 року в Кенії було зупинено діяльність трьох фабрик тютюнових виробів через їхню неспроможність реалізовувати товари через тимчасову систему T&T. З тієї ж причини було припинено діяльність 7 з 10 імпортерів тютюнових виробів.

- *впровадження обов'язкового ліцензування* для виробників та імпортерів підакцизної продукції. Крім того, виробники та імпортери повинні надавати до KRA детальну інформацію про керівника, запаси, виробничі потужності і обладнання, класифікацію всіх виготовлених видів продукції та інформацію про обсяги виробництва.

- у 2010 році KRA *запускає Електронну систему відстеження вантажів (ECTS) із створенням нових податкових підрозділів*, посадові особи яких здійснюють періодичні перевірки (ревізії) виробничих потужностей, обсягів

використаної сировини, тощо з метою порівняти обсяги вхідної сировини з фактичними обсягами виробництва та знизити обсяги нелегального ринку тютюнових виробів.

Щоб запобігти шахрайському декларуванню обсягів експортної продукції, за будь-яку тютюнову продукцію, призначену для експорту, була встановлена застава у розмірі акцизного податку та податку на додану вартість. Після того, як товари досягали пункту призначення, а акцизний податок був сплачений відповідно до місцевих законів країни-експортера, застава поверталася виробнику. ECTS відслідковувала тютюнову продукцію, вироблену на експорт, і продукцію, що імпортується, за допомогою нових технологій. Система передбачала нагляд за завантаженням всієї продукції, герметизацію експортних транспортних засобів і відстеження руху товарів, призначених для експорту, від моменту виходу з країни до прибуття в пункт призначення з використанням радіочастотної ідентифікації.

ECTS також містила інформацію про рух товарів, включаючи відправлення, тривалу стоянку, прибуття та зняття пломби. Використання GPS дозволило ECTS в будь-який час передавати або отримувати дані про місцезнаходження транспортного засобу за допомогою цифрового стільникового зв'язку, що забезпечувало дотримання маршруту транспортними засобами, та вчасну доставку товарів до пунктів призначення. Будь-які податкові пільги або відшкодування акцизного збору та податку на додану вартість, що повертається виробникам органом КРА, надавалися тільки після підтвердження факту імпорту. Функціонування ECTS сприяло міжурядовій співпраці, включаючи спільні прикордонні патрулі. В результаті функціонування ECTS експорт з Кенії до Ірландії, Еритреї, Малі та Судану був припинений, оскільки деякі компанії не надавали докази отримання імпорту.

Таким чином, тимчасові заходи, спрямовані на боротьбу з незаконною торгівлею тютюновими виробами, спроваджені у 2008-2010 роках підтвердили доцільність їх застосування, легальний продаж сигарет і сигар у

2010 році збільшився на 67% порівняно з 2009 роком, зросли обсяги податкових надходжень, хоча й повільнішими темпами, через недосконалу податкову систему та стагнації податкових ставок. [5]

Крім того, завдяки функціонуванню системи контролю за рухом вантажів, Кенія перетворилася на регіональний виробничий центр, що забезпечував ринки тютюнової продукції Маврикії, Руанді та Уганді, де British American Tobacco (BAT) припинила місцеве виробництво у 2000-х роках [3]. До 2013 року об'єми експортної тютюнової продукції становили близько 26% національного виробництва Кенії.

У липні 2011 року уряд повернувся до єдиного адвалорного податкового режиму зі специфічним рівнем, встановленим на рівні 35 % від роздрібною ціни, або 1200 кенійських шилінгів (близько 10 доларів США) за тисячу сигарет, в залежності від того, який вищий. Зміни були спрямовані на зменшення ухилення від сплати податків (шахрайське декларування кількості сигарет, вироблених в різних податкових категоріях), та на уникнення податків (зниження офіційної роздрібною ціни, щоб одержати більш низьку ставку податку).

Зміна структури податків дозволила знизити ставку акцизного податку на 45% на популярні бренди середньої ціни, такі як Sportsman. Це призвело до зниження реальних податкових надходжень у 2011 році на 8,7%, тоді як номінальний дохід збільшився лише на 4%. Однак до 2012 року доходи відновилися – збільшилися на 14,2% у реальному вираженні та 24,9% у номінальному вираженні порівняно з 2011 роком через зменшення можливостей для уникнення податків. Легальний продаж зріс на 0,7% і 3,0% у 2011 і 2012 роках, відповідно, в той час як зросла прибутковість податку на тютюнову продукцію. Зрештою, податкова реформа 2011 року, разом із заходами щодо запобігання від ухилення сплати податків, дозволила усунути податкові збитки на суму 1 млрд. кенійських шилінгів (11,3 млн. доларів США) у вигляді доходів від акцизного податку.[4]

На початку 2012 року навіть представник компанії VAT домінуючої на ринку Кенії, визнав зниження нелегального ринку тютюнової продукції завдяки зусиллям уряду до 8% від загального об'єму ринку тютюну. [3]

У квітні 2013 року KRA підписала п'ятирічний контракт із швейцарською компанією SICPA щодо розробки та впровадження системи контролю за тютюновими та алкогольними продуктами. Контракт коштував близько 732 млн. кенійських шилінгів (9,5 млн. дол. США) на рік. Крім швейцарської компанії в тендері брали участь також три індійські фірми (Madras, Holistic і Security Printing Press), компанія De La Rue Сполученого Королівства, Authentecs Inc. США та EDAPS України (Єдина державна автоматизована паспортна система) [8].

SICPA створила сучасну систему адміністрування акцизних податків (EGMS), інтегровану з системами контролю, моніторингу та відстеження вантажів (ECTS). Електронна система адміністрування акцизних податків дає можливість проводити підрахунок продукції, відслідковувати та відстежувати продукцію, здійснювати контроль запасів, прогнозування податкових надходжень та необхідної кількості акцизних марок, управління рахунками та збір іншої бізнес-аналітики. Це полегшує виявлення контрафактних товарів, запобігає контрабанді та сприяє усуненню фальсифікації обсягів виробництва. EGMS також сприяє зниженню витрат на захист бренду та допомагає контролювати виробництво легальним виробникам.

Впровадження EGMS вимагає мінімальної інфраструктури: високошвидкісний Інтернет та надійна телекомунікаційна мережа, що охоплює райони країни, де встановлено обладнання T&T (штаб податкових органів, фабрики, склади та порти). Вона також потребує постійного енергозабезпечення на всіх виробничих лініях та акцизних складах, де встановлено необхідне обладнання.

Запровадження EGMS у Кенії здійснювалося у три етапи і тривало близько 11 місяців, аж до березня 2014 року.

Перший етап у квітні 2013 року включав запуск електронних цифрових марок. Кожна акцизна марка містить унікальний ідентифікатор, який використовує стандартний код data matrix, а також елементи безпеки (відкриті, напівприховані, приховані та експертно-криміналістичні).

Видимі елементи, такі як голограми, зміна кольору, двовимірні коди, забезпечують аутентифікацію шляхом візуального огляду або за допомогою мобільного додатку через смартфон чи спеціального сканера. Напівприховані елементи безпеки призначені для аутентифікації продукту в ланцюзі постачань дистриб'юторами та роздрібними торговцями (друк minitext, anti-stokes відбитки, ультрафіолетові волокна, флуоресцентні чорнила що виявляються спеціальними пристроями). Приховані елементи безпеки призначені для аутентифікації продукту виключно податковою службою під час перевірки (люмінесцентні волокна та захисні чорнила). Криміналістичні можуть бути виявлені тільки в лабораторних умовах.

Завдяки цим особливостям нову акцизну марку важко підробити або продати третім особам. Крім того, код формату data matrix містить інформацію щодо сплати акцизного податку, таким чином, акцизна марка поєднує в собі функцію відстеження та фіскальну функцію, вона повинна бути прикріплена до кожної пачки таким чином, щоб її використання після відкриття пачки було неможливим.

Другий етап впровадження EGMS включав автоматизацію системи контролю та моніторингу. Виробники сигарет зобов'язані встановлювати на виробничих лініях світлочутливі зчитувачі, які передають дані про виробництво у реальному часі на сервери КРА. Кожна індивідуальна акцизна марка наноситься на виробничій лінії, активується і асоціюється з брендом і розміром упаковки. На лінії пакування зчитувач може сканувати до 200 контейнерів і відправляти дані про кількість і тип продукції, що виробляється кожні 15 хвилин. Такий автоматичний і детальний підрахунок призначений для запобігання загальній практиці шахрайського декларування виробництва недорогих сигарет, що мають нижчу ставку податку, замість більш дорогих

брендів, що підлягають підвищеному оподаткуванню. Такий моніторинг виробничих ліній перекладає податкову відповідальність за надання повної та достовірної інформації на виробників сигарет. Він також сприяє прогнозуванню податкових надходжень і допомагає формувати замовлення на доставку акцизних марок виробникам та імпортерам. Велика увага приділяється безпеці та захисту інформації у центральній базі даних.

Третій етап полягав у створенні ринкового нагляду. Зокрема, сформовано підрозділ ринкового нагляду, що складається з 83 офіцерів, 59 з яких працюють на постійній основі. Особовий склад здійснює перевірки місць торгівлі тютюновими виробами в будь-який час, має повноваження вилучати незаконну продукцію та проводити арешт правопорушників.

Працівники підрозділу ринкового нагляду обладнані портативними пристроями, що можуть зчитувати приховану фотомагнітну лінію в акцизній марці та передавати дані в реальному часі на центральний сервер КРА. Сервер обробляє отримані дані та автоматично перевіряє автентичність продукту і відповідність податковому законодавству. Система виключає вплив людського фактора в процесі перевірки, тим самим усуваючи помилки і підвищуючи швидкість та точність обробки даних. Портативний пристрій може бути використаний і в автономному режимі (офлайн). Дистриб'ютори сигарет і роздрібні торговці також зобов'язані мати сканери для автентифікації тютюнових виробів перед розташуванням їх у своїх торгових точках.

Функціонування системи EGMS підкріплено на законодавчому рівні, зокрема, у 2015 році прийнято Закон про акцизні збори та податкові процедури, який зобов'язує виробників, постачальників та імпортерів підакцизних товарів мати ліцензію. У разі відсутності ліцензії застосовується штраф у розмірі до 5 млн. кенійських шилінгів (48 000 доларів США) або у трикратному розмірі акцизного податку на товари, щодо яких скоєно правопорушення. Правопорушники також можуть бути позбавлені волі строком до трьох років. Станом на травень 2018 року, лише два виробники

сигарет (BAT та Mastermind Tobacco) та 10 імпортерів (Bridge Motivation Travel, Brockley Investments, Gemini Mart, Ibinda, Kevin International, LeafTobacco and Commodities, Nicentury Development Company, RG Tobacco, Simba Mbili та Sunova Enterprises) отримали ліцензію в Кенії. [4]

Система EGMS застосовується як до вітчизняної, так і до імпортної продукції. Імпортери сигарет купують електронні цифрові марки в Кенії і відправляють їх на свої об'єкти за кордоном, де вони прикріплюються до кожної упаковки, призначеної для Кенії. Усі вітчизняні виробники та імпортери повинні активувати акцизні марки он-лайн. Податкове зобов'язання зі сплати акцизного податку настає в момент вивезення товару з фабрики або в момент ввезення на митну територію Кенії. Тютюнові вироби, призначені для експорту, не мають акцизних марок, але марковані відповідно до законодавства країни - імпортера. Таким чином, упаковки, які нелегально вивезені або реімпортуються в Кенію, можна легко відстежити.

Починаючи з 2016 року громадяни Кенії мають можливість ідентифікувати придбані сигарети та алкоголь за допомогою мобільного додатку Stamp Checker.

Для реалізації EGMS Кенійською адміністрацією доходів було створено міждисциплінарну технічну групу з представників фіскальних органів, інформаційних та комунікаційних технологів, експертів з правових питань та питань закупівель. До і під час впровадження EGMS KRA проведено критичні консультації з іншими установами, які діяли в сфері контролю за незаконною торгівлею - Кенійським бюро стандартів (KEBS) та Агентством з боротьби з підробками, а також Альянсом із приватного сектору Кенії та іншими зацікавленими сторонами, аби переконатися, що всі сторони поінформовані та підтримують проект. Це допомогло забезпечити безпеку міжурядових відомств.

Загальна вартість друку та доставки податкової марки з можливістю відслідковування системою EGMS становила 1,50 кенійських шилінгів (0,01

дол. США) за пачку у порівнянні з 2,124 кенійських шилінгів (0,02 дол. США) за пачку попередніх марок. [4]

Система фінансується завдяки механізму рефінансування (за рахунок сплаченого акцизного податку). Тобто, виробники платять за розміщення світлочутливих зчитувачів на своїх виробничих лініях і мають право зменшувати свої податкові зобов'язання з акцизного податку на величину вартості цих технічних засобів.

Впровадження EGMS призвело до збільшення надходжень від податків на тютюн, на 38% в 2014 році. Окрім цього, KRA створила нові підрозділи правоохоронних органів, які вилучили понад 300 000 незаконних товарів з близько 900 точок продажу і переслідували більше 150 правопорушників лише в період з лютого по червень 2014 року. У цілому KRA повідомила про вилучення у 2014 році 20 мільйонів сигарет. Оцінка ефективності системи протягом більш тривалого періоду ускладнюється одночасними змінами ставок податків та загалом в економіці (табл. 1).

Таблиця 1

Ставки акцизного збору, Кенія, 2003–2018 роки

	2003-04	2005	2006	2007	2008-10	Липень 2011 - листопад 2015	Грудень 2015 - березень 2017	Квітень 2017-2018
Ставки	450-1,400	495- 1,540	495- 1,650	500- 2,000	700-2,500	1,200 або 35% від роздрібної ціни	2,500 для сигарет з фільтром	2,500 для сигарет з фільтром; 1,800 для сигарет без фільтра
Податкова система	4 специфічні прогресивні рівні в залежності від ціни	4 специфічні прогресивні рівні в залежності від ціни	4 специфічні прогресивні рівні в залежності від ціни	4 специфічні прогресивні рівні в залежності від ціни	4 специфічні прогресивні рівні в залежності від ціни та фізичних властивостях тютюнових виробів	специфічний мінімальний адвалорний рівень	рівномірний специфічний рівень	специфічний рівень, заснований на фізичних властивостях тютюнових виробів

Джерело: побудовано на основі [5, 7]

У 2016/17 фінансовому році (липень 2016-червень 2017 року) надходження акцизного податку на пиво і тютюн зросли на 13,3%, а надходження акцизного податку на алкоголь зросли на 22,7%. КРА пов'язує це зростання з посиленням контролю завдяки EGMS. Міжнародний валютний фонд також високо оцінив досягнення Кенії із впровадженням EGMS та i-Tax, що значно сприяло суттєвому збільшенню податкових надходжень у 2016/17 фінансовому році. Враховуючи таку динаміку, дія EGMS з 1 листопада 2017 року була поширена на бутильовану воду, соки, содову в ПЕТ-контейнерах, енергетичні напої, інші безалкогольні напої, харчові добавки та косметику. У контексті розширення дії EGMS на інші підакцизні товари, вартість акцизної марки на тютюн, збільшилася з 1,50 кенійських шилінгів за упаковку до 2,80 кенійських шилінгів [4]. КРА постійно перевіряє роботу EGMS, забезпечуючи надійність і стабільність системи.

Підсумовуючи, можна сказати, що незважаючи на те, що уряд Кенії стикається з проблемами державного управління, в цілому він зміг використати політичну підтримку для впровадження електронної системи адміністрування податків на тютюнові вироби. Сучасна система адміністрування акцизних податків EGMS, яка діє в Кенії, є комплексним ефективним інструментом виявлення та відстеження тютюнової продукції на всіх етапах її обігу по всьому ланцюгу постачання. Впровадження цієї системи призвело до зростання розміру легального ринку тютюнових виробів та збільшення надходжень від акцизних податків на 38% у 2014 році.

Висновки. З огляду на успішний зарубіжний досвід застосування системи T&T, можна зробити висновок щодо доцільності впровадження подібної системи Україні. Запровадження сучасної системи контролю за обігом тютюнових виробів стане ефективним механізмом протидії нелегальному обігу підакцизних товарів, що в свою чергу підвищить обсяг податкових надходжень, сприятиме захисту споживачів від вживання шкідливої фальсифікованої та контрабандної продукції.

Особливо актуальним питання щодо запровадження системи Т&Т постає в контексті євроінтеграційних зобов'язань України, вимог Директиви 2014 ЄС. «Про наближення законів, правил та адміністративних положень держав-членів, що стосуються виробництва, презентації та продажу тютюну та супутніх товарів» [2] та протоколу Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) щодо усунення незаконної торгівлі тютюновими виробами.

Нині урядом України здійснено певні заходи щодо протидії незаконній торгівлі тютюновими виробами, а саме: затверджена Національна стратегія боротьби з незаконним виробництвом і обігом тютюнових виробів до 2021 р.; ухвалено Концепцію запровадження електронної акцизної марки – автоматизованої системи контролю за обігом підакцизних товарів, вирішується питання щодо ратифікації Протоколу про ліквідацію незаконної торгівлі тютюновими виробами Рамкової конвенції ВООЗ з боротьби проти тютюну, а також вже функціонує система електронного адміністрування акцизного податку на паливо та спирт.

Список джерел:

1. Жиленко Д. Моніторинг нелегальної торгівлі тютюновими виробами в Україні (3 хвиля 2019): URL: <https://tns-ua.com/news/monitoring-nelegalnoyi-torgivli-tyutyunovimi-virobami-v-ukrayini-3-hvilya-2019>
2. Новицька Н.В., Хлебнікова І.І. Інноваційні механізми контролю за обігом підакцизних товарів: європейські тенденції/ Оподаткування та економічна безпека держави в епоху діджиталізації: зб. наукових праць за матеріалами між. наук-практ. круглого столу, 23 лютого 2018 року/ Університет ДФС України. Ірпінь, 2018. С. 134-137.
3. Офіційний сайт Бритіш Американ Тобакко. URL: http://www.bat.ua/group/sites/BAT_ALAJQW.nsf/vwPagesWebLive/DOAGCK9M
4. Hana Ross Controlling Illicit Cigarette Trade. Confronting Illicit Tobacco Trade: A Global Review of Country Experiences. Washington, D.C. January 18, 2019 P.580-603
5. Hana Ross Evaluating various measures to control illicit cigarette trade <https://untobaccocontrol.org/kh/taxation/wp-content/uploads/sites/3/2018/01/ETCP-policy-brief-Ross-Kenya.pdf>.
6. Karambu Muthaura Challenges and success of tracking illegal trade in excise products.

7. KRA офіційний сайт URL: <https://www.kra.go.ke/en/media-center/public-notices/602-implementation-of-excisable-goods-management-system-egms>

8. New KRA unit sets sights on higher taxes from drinks By Muna Wahome; January 13, 2013. URL: <https://www.businessdailyafrica.com/news/-New-KRA-unit-sets-sights-on-higher-taxes-from-drinks/539546-1664690-pr42ct/index.html>.

References

1. Zhylenko D. Monitoryng nelegaljnoji torghivli tjutjunovymy vyrobamy v Ukrajinі (3 khvylja 2019): URL: <https://tns-ua.com/news/monitoring-nelegalnoyi-torgivli-tyutyunovimi-virobami-v-ukrayini-3-hvilya-2019>

2. Novycjka N.V., Khljebnikova I.I. Innovacijni mekhanizmy kontrolju za obighom pidakcyznykh tovariv: jevropejsjki tendenciji/ Opodatkuvannja ta ekonomichna bezpeka derzhavy v epokhu didzhytalizaciji: zb. naukovykh pracj za materialamy mizh. nauk-prakt. krughlogho stolu, 23 ljutogho 2018 roku/ Universytet DFS Ukrajinj. Irpinj, 2018. S. 134-137.

3. Oficijnyj sajt Brytish Amerjkan Tobakko. URL: http://www.bat.ua/group/sites/BAT_ALAJQW.nsf/vwPagesWebLive/DOAGCK9M

4. Hana Ross Controlling Illicit Cigarette Trade. Confronting Illicit Tobacco Trade: A Global Review of Country Experiences. Washington, D.C. January 18, 2019 P.580-603

5. Hana Ross Evaluating various measures to control illicit cigarette trade <https://untobaccocontrol.org/kh/taxation/wp-content/uploads/sites/3/2018/01/ETCP-policy-brief-Ross-Kenya.pdf>.

6. Karambu Muthaura Challenges and success of tracking illegal trade in excise products.

7. KRA oficijnyj sajt URL: <https://www.kra.go.ke/en/media-center/public-notices/602-implementation-of-excisable-goods-management-system-egms>

8. New KRA unit sets sights on higher taxes from drinks By Muna Wahome; January 13, 2013. URL: <https://www.businessdailyafrica.com/news/-New-KRA-unit-sets-sights-on-higher-taxes-from-drinks/539546-1664690-pr42ct/index.html>.

Тартачник Ніна Георгіївна - аспірант кафедри економіки підприємства Університету державної фіскальної служби України, науковий співробітник науково-дослідного інституту фіскальної політики (м. Ірпінь).

Кравченко Інна Сергіївна - молодший науковий співробітник науково-дослідного інституту фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України *м. Ірпінь).

УДК 631.15

DOI 10.33244/2617-5940.2.2019.243-254

*Ху Сунцзе***ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМСТВ**

У статті розглянуто економічну сутність поняття «інвестиції» та презентовано визначальні наукові підходи щодо розуміння їх змістового наповнення. Узагальнено теоретичні аспекти та виявлено найсуттєвіші тренди трактування поняття «інноваційний розвиток підприємств». Обґрунтовано необхідність інноваційного розвитку підприємств за умов глобалізаційних світових процесів та економічних трансформацій в Україні.

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, інноваційний процес, економічний розвиток, інноваційний розвиток підприємств, конкурентоспроможність.

*Ху Сунцзе***ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ
ПРЕДПРИЯТИЙ**

В статье рассмотрена экономическая сущность понятия «инвестиции» и презентованы определяющие научные подходы понимания их содержательного наполнения. Обобщены теоретические аспекты и выявлены существенные тренды трактовки понятия «инновационное развитие предприятий». Обоснована необходимость инновационного развития предприятий в условиях глобализационных мировых процессов и экономических трансформаций в Украине.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, инновационный процесс, экономическое развитие, инновационное развитие предприятий, конкурентоспособность.

THEORETICAL ASPECTS FOR ENTERPRISES INNOVATIVE DEVELOPMENT

The article considers the economic essence of the concept of "investment" and presents the defining scientific approaches of understanding their content. Theoretical aspects were summarized and significant trends of interpretation of the concept "innovative development of enterprises" were identified. The necessity for enterprises innovative development in conditions of global processes and economic transformations in Ukraine is substantiated.

Key words: innovation, innovation activity, innovation process, economic development, innovative development of enterprises, competitiveness.

Постановка проблеми. Глобальна економічна трансформація та виклики, що постали перед Україною, супроводжується значним зростанням рівня технологічності суспільного відтворення в світі. Прискорення економічного розвитку всіх галузей національної економіки, що супроводжується євроінтеграційним поступом, вимагає формування інноваційних засад діяльності вітчизняних підприємств та їх подальшого інноваційного розвитку.

Обраний Україною вектор євроінтеграційного поступу вимагає наближення національної економічної системи до економічних систем країн Європейського Союзу. Тому важливим є питання запровадження моделі інноваційного розвитку. Формування системи управління інноваційним розвитком підприємств повинно забезпечуватися оперативним реагуванням та швидкою адаптацією до впливів глобальних та локальних чинників.

Сучасні світові тенденції економічного розвитку країн стимулюють необхідність та безальтернативність побудови моделі пришвидшеного інноваційного розвитку. Конкурентоспроможність національної економіки, галузі та безпосередньо підприємства уможлиблюється реалізацією такої моделі з урахуванням світових інноваційних здобутків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідженням інноваційного розвитку підприємств присвячені наукові праці багатьох вітчизняних та іноземних вчених. Заслужують значної уваги фундаментальні дослідження М. Туган-Барановського щодо циклічності економічного розвитку та стану розвитку технічного прогресу, Й. Шумпетера, який розробив інноваційну теорію економічного розвитку, П. Друкера про інновації, як джерело економічного прогресу тощо. Проблематика діяльності підприємств на засадах інновацій та інноваційного розвитку стала предметом багатьох наукових досліджень для вітчизняних вчених: О. Бутнік-Сіверський, В. Василенко, Б.Заблоцький, І. Зеліско, В. Мельник, О. Немчин, В. Шматько та інших.

Проте, багатоаспектність цієї проблематики залишаються предметом дискусій. За умов посилення глобалізаційних процесів та економічних трансформацій в Україні, необхідною є систематизація підходів щодо розуміння змісту інновацій та виявлення актуальних трендів теорії інноваційного розвитку підприємств.

Мета статті полягає у розкритті економічної сутності інноваційного розвитку підприємств, узагальненні теоретичних підходів та виявленні сучасних особливостей трактування інноваційного розвитку підприємств.

Виклад основного матеріалу. За оцінками Світового банку та Міжнародного валютного фонду, до 2030 р. перелік найбільших економік світу істотно не буде змінено. Лідерство належатиме країнам, які виграють світову конкуренцію в технологіях, інноваціях та дослідженнях [1]. Здійснення інноваційної діяльності уможливорює інноваційний розвиток підприємства, визначальним вектором якого є забезпечення економічного зростання та досягнення позитивної фінансової результативності.

Сутність інновацій розкривається у Законі України «Про інноваційну діяльність», згідно якого: «...інновації - новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного,

комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [2].

Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні протягом 2011-2021 рр. представлені у статті 4 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»:

1. освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки;
2. розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки»;
3. освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій;
4. освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії;
5. технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу;
6. впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики;
7. широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища [3].

Для всебічного розкриття поняття «інноваційний розвиток підприємства», необхідно розглянути сутність та економічний зміст інновацій.

В кінці XIX століття український вчений М. Туган-Барановський у праці «Промислові кризи у сучасній Англії, їх причини і вплив на народне життя» обґрунтував циклічність розвитку економіки і залежність рівня попиту на капітал від стану розвитку технічного прогресу [4]. Ці дослідження дали

певний старт для подальших наукових розвідок з проблематики інновацій та їх впливу на економічні процеси.

Австрійський вчений Й. Шумпетер на початку ХХ століття у своїй праці «Теорії економічного розвитку» застосував термін «інновації», як зміну з метою впровадження і використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих засобів, нових методів виробництва, нових виробничих комбінацій, освоєння нових ринків збуту та нових джерел сировини. Й. Шумпетер вважав, що інноваційна діяльність ґрунтується на схильності підприємця-новатора до ризику, який за умови вдалого впровадження нововведення одержує монопольний прибуток, а новація поступово розповсюджується і використовується іншими підприємствами, наступне ж падіння норми прибутку підприємства-першопрохідця стимулює його до нових інновацій [5, с.200].

Історично сформувалися два визначальних наукових підходи щодо розуміння сутності інновації:

перший - це результат процесу пізнання, втіленого у вигляді нової продукції, нової технології, нового методу, введення нових елементів, принципів, підходів до реалізації економічної діяльності замість існуючих чи паралельно діючих, тобто нововведення, створене на основі наукового знання;

другий - це процес доведення наукового відкриття або технічного винаходу до стадії практичного використання [6, с. 202].

Дослідження П. Друкера уможливили розгляд інновацій як джерела економічного прогресу. Він наголошував, що інновації – це особливий інструмент підприємців, засіб за допомогою якого вони мають шанс створити новий вид бізнесу чи послуг [7, с.156]. Тобто інновації можливо розглядати як сформовані та реалізовані в економічному обороті певні конкурентні переваги, які втілені в комерціалізовану продукцію.

А. Гречан доводить, що інновації є кінцевим результатом інноваційної діяльності у вигляді нового або удосконаленого продукту, що реалізується на

ринку, чи нового або удосконаленого технологічного процесу, який використовується у практичній діяльності з метою досягнення економічного, соціального, екологічного, науково-технічного або іншого виду ефекту [8, с. 34]. І. Зеліско зазначає, що під інноваціями необхідно розуміти нововведення, які несуть позитивні та прогресивні зміни, а також сприяють вдосконаленню процесів та функціонуванню систем [9].

В. Василенко та В. Шматько у своїх дослідженнях під інноваціями розуміють нововведення, які пов'язані із науково-технічним прогресом і передбачають відновлення основних фондів і технологій, вдосконалення управління економікою підприємства [10, с.35]. Цієї думки дотримуються О. Немчин та О. Бутнік-Сіверський, які визначають інновацію як використання нових ідей, науково-технічних розробок та будь-яких нових творчих досягнень із метою отримання більш значущих, ефективних і корисних результатів в інтересах людини й суспільства в цілому [11, с. 33].

Досить неординарними є розуміння інновацій Б. Заблоцьким, який їх розглядає як процес формування нового мислення, створення, розробки, впровадження у виробниче використання і розповсюдження нового технічного, товарного, системного, соціального, екологічного та іншого рішення (новації), яке задовольняє визначену виробничу, соціальну потребу чи національний інтерес [12, с.112].

Багатоаспектність та комплексність поняття «інновація» проявляється у постійній зміні та доповненнях до розуміння сутності поняття , що враховують сучасні аспекти суспільного розвитку .

Згідно з міжнародними статистичними стандартами інновацій виділяють сім основних видів інноваційної діяльності: наукові дослідження та розробки; технологічне оснащення і організація виробництва інноваційної продукції; придбання технологій в розукомплектованому вигляді; придбання технологій в укомплектованому вигляді; виробниче проектування; засвоєння інноваційної продукції (пуск виробництва); маркетинг нової продукції [13, с.207].

Для розкриття сутнісного змісту поняття «інноваційний розвиток», доцільним є розгляд не тільки інновацій, а також трактування поняття «розвиток». Розвиток презентують, як незворотний процес зростання різноманітності й ефективності виробництва, ускладнення форм економічного устрою внаслідок змін технологій, появи нових товарів, трансформації організаційних та інституційних форм наукової діяльності [14, с. 19]. При цьому розвиток пояснюють як цілеспрямований, незворотній рух об'єкту, зміну його якісного стану, перехід між станами, а також передумову зростання [15, с. 98].

Під інноваційним типом розвитку розуміють спосіб економічного зростання, заснований на постійних і систематичних нововведеннях, спрямованих на суттєве поліпшення всіх аспектів діяльності суб'єктів господарювання (промислових підприємств), що передбачає використання принципово нових прогресивних технологій, перехід до випуску високотехнологічної продукції та розробки механізмів реалізації управлінських рішень в інноваційній діяльності [16, с. 67]. Інноваційною вважають таку модель розвитку, яка безпосередньо ґрунтується на отриманні нових наукових результатів та їх технологічному впровадженні у виробництво, забезпечуючи приріст ВВП головним чином за рахунок виробництва та реалізації наукоємної продукції та послуг [17, с. 27-28].

Поняття «інноваційний розвиток» розглядається не тільки в масштабах макроекономічного рівня, а також застосовується в дослідженнях мікроекономічного рівня. Проте, прослідковується наявність невеликої кількості досліджень інноваційного розвитку через призму мікрорівня. Така ситуація ускладнює процес всебічного та ґрунтового вивчення існуючих теоретичних засад щодо розуміння економічного змісту поняття «інноваційний розвиток підприємства», особливо в контексті відповідності сформованому бізнес середовищу та глобалізованому економічному простору [18, с.24-27].

Формування теорії інноваційного розвитку започатковано було у другій

половині XIX ст. та в сучасному вигляді є науковим доробком вчених, які здійснювали наукові розвідки економічного розвитку суспільства, у процесі яких були виявлені тенденції щодо нерівномірності темпів економічного росту.

В дослідженнях багатьох вчених, що представляли різноманітні економічні школи: класичну і неокласичну економічну теорію, маржиналізм, кейнсіанство, некейнсіанство, інституціоналізм, концепції науково-технічного прогресу і неотехнологічні теорії, науково-технічний процес, інновації - базисний чинник економічного розвитку.

Більшість вчених розглядають інноваційний розвиток, як «спосіб економічного зростання, заснований на постійних і послідовних нововведеннях, направлених на суттєве покращення діяльності підприємств, з використання нових ресурсних факторів у створенні інноваційних товарів і формуванні конкурентних переваг, які ґрунтуються на впровадженні у виробництво нових технологій» [19].

З точки зору якісних властивостей, інноваційний розвиток презентують як складний процес (прикладного характеру) створення та впровадження інновацій з метою якісних змін об'єкта управління й отримання економічного, науково-технічного, соціального, екологічного чи будь-якого іншого виду ефекту, який пов'язаний з необхідною умовою виживання і розвитку підприємств у довгостроковій перспективі [20]. Також передбачається досягнення максимальної ефективності інноваційного процесу, який визначається кількісно за повнотою та швидкістю руху за інноваційним циклом [21]. Тобто інноваційний розвиток уможливорює зростання рівня конкурентоспроможності, при цьому інновації виступають в якості визначального чинника формування конкурентних переваг.

Узагальнюючи існуючі в науковій літературі погляди на поняття «інноваційний розвиток підприємства», виокремимо два найсуттєвіших тренди:

- науково-результативний, який презентує інноваційний розвиток з

точки зору результативності наукової та науково-технічної діяльності підприємства;

- функціональний, який розкриває інноваційний розвиток як сукупність функціональних етапів щодо досліджень та розробки, створення та імплементації інноваційних проектів на підприємстві.

Висновки. Інноваційний розвиток підприємств має стратегічне значення у системі формування конкурентоспроможних засад розвитку галузей та сфер національної економіки. Функціонування сучасних підприємств відбувається в умовах трансформаційних соціально-економічних процесів, розвитку національної економіки під впливом посилення конкуренції на світовому економічному просторі. Сьогодення вітчизняного бізнес - середовища характеризується значною динамічністю, потребує постійного швидкого реагування та корегування методів управління, прийняття відповідних стратегічних рішень.

Сучасні інноваційні тренди розвитку підприємств набувають значної вагомості, головним вектором яких є досягнення підприємствами конкурентних переваг на засадах максимізації рівня задоволення попиту споживачів у високоякісних товарах та послугах. Безальтернативною умовою забезпечення ефективної діяльності та позитивної фінансової результативності сучасних підприємств є інновації. Застосування інновацій є визначальним аспектом інноваційного розвитку підприємств та формування його конкурентних переваг.

Список джерел:

1. Прогноз розвитку світової економіки до 2030 року. [Електронний ресурс]. URL: <https://strategy.uifuture.org/prognoz-rozvitkusv%D1%96toivoi-ekonom%D1%96ki-do-2030e.html> (дата звернення: 10.09.2019).
2. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення: 01.10.2019).
3. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 16.01.2003 р. № 433-IV (з наступними змін. та допов.). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. [Електронний ресурс]. URL:

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=433-15> (дата звернення: 07.10.2019).

4. Туган-Барановский М.И. Промышленные кризисы в современной Англии, их причины и влияние на народную жизнь. СПб., 1894.
5. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Пер. с англ. Москва: Прогресс. 1982. 354 с.
6. Мельник В. І. Інноваційні зміни в економіці в контексті еволюційних зрушень. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. Випуск 2 (48). С.200-207.
7. Друкер П. Задачи менеджмента в XXI веке [пер. с англ.]. Москва: Издательский дом «Вильямс», 2000. 272 с.
8. Гречан А. П. Теоретичні засади визначення інноваційного потенціалу підприємства. *Економіка та держава*. 2005. №7. С. 34–37.
9. Зеліско І. М. Інноваційна парадигма підвищення конкурентоспроможності телекомунікаційних підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. № 2 (24). С. 24–29.
10. Василенко В.О. , Шматько В.Г. Інноваційний менеджмент: Навчальний посібник. К.: ЦУЛ, 2003. 440 с.
11. Немчин О.Ф., Бутнік-Сіверський О.Б. Сучасний стан інноваційного розвитку України. *Інтелектуальна власність*. 2003. № 1. С. 32–39.
12. Заблоцький Б.Ф. Економіка й організація інноваційної діяльності: Навч. посібник. Львів: Новий Світ-2000, 2007. 456 с.
13. Рязанова О. Е., Назарова Е. В., Сычева Е. И. Теоретико-методологические аспекты инновационной деятельности организации : монография. Москва : ИИУ МГОУ, 2016. 312 с.
14. Зянько В.В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку. Вінниця: УНІВЕРСУМ, 2008. 397 с.
15. Телишевська Л.І., Коледіна К.О. Інноваційний розвиток промислових підприємств та напрямки його реалізації. *Фінанси підприємств: проблеми теорії та практики*: монографія / Н.Е. Аванесова, А.М. Волосов, К.О. Коледіна та ін. Харків: Лідер, 2016. С. 92-108.
16. Коледіна К.О. Циклічність інноваційного розвитку підприємства. *Наука та інновації як ключові фактори конкурентного лідерства у глобальній економіці*: зб. тез наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16-17 жовтня 2015 р.). Київ: Аналітичний центр «Нова економіка», 2015. С. 67-69.
17. Методичні рекомендації з реалізації кластерної політики. [Електронний ресурс]. URL: <http://severcom.ru/aboutnorth/> (дата звернення: 22.09.2019).
18. Телишевська Л.І., Коледіна К.О. Теоретичні засади інноваційного розвитку. *Проблеми розвитку фінансових послуг*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 листопада 2014 р.): у 3-х ч. Харків: ХНУБА, 2014. Ч. 3. С. 24-27.

19. Баранчеев В., Мартынов Л., Рузанкин А., А. Степанов А. Механизмы инновационного развития предприятия. *Изобретательство*. 2002. № 7. С. 9–17.
20. Карлюк Д. О. Удосконалення управління інноваційним розвитком підприємств льнопереробної галузі : автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. екон. Наук : 08.06.01. Київ, 2006. 24 с.
21. Гурков И. Б. Инновационное развитие и конкурентоспособность. Очерки развития российских предприятий. М. : ТЕИС, 2005. 235 с.

References

1. Ukrain's'kyj instytut majbutn'oho (2018), "Forecast of development of the world economy till 2030", available at: <https://strategy.uifuture.org/prognoz-rozvitku-sv%D1%96tovo-ekonom%D1%96ki-do-2030e.html> (Accessed 10 September 2019).
2. (2002). Pro innovatsiinu diialnist : Zakon Ukrainy vid 04.07.2002. № 40-IV [The Law of Ukraine "About innovation activity"04.07.2002]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
3. (2003). Pro priorytetni napryamy innovatsiinoi diialnosti v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 p. № 433-IV [The Law of Ukraine " About priority directions of innovative activity in Ukraine" 16.01.2003]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=433-15>.
4. Tugan-Baranovskyi M. (1894). Promyshlennye krizisy v sovremennoi Anglii, ih prichiny i vliyanie na narodnuu zhizn [Industrial crises in modern England, their causes and impact on national life.]. (Trans. from the English). Saint Petersburg.
5. Shumpeter, Y. (1982). Teoriya ekonomicheskogo razvitiya [The theory of economic development]. (Trans. from the English) . Moscov: Progress .
6. Melnyk, V. (2016). Innovatsiini zminy v ekonomitsi v konteksti evolutsiinyh zrushen. [Innovative changes in the economy in the context of evolutionary shifts]. *Naukovyi visnyk Uzhgorodskogo universytetu*, 2 (48), 200-207.
7. Druker, P. (2000). Zadachi menedzhmenta v XXI veke [Challenges of management in the 21st century] (Trans. from the English). Moscov: Izdatelskiy dom «Vilyams».
8. Hrechan, A. (2005). Teoretychni zasady vyznachennya innovatsiinogo potentsialu pidpryemstva [Theoretical basis for determining the innovation potential of the enterprise] . *Ekonomika ta derzhava*, 7, 34–37.
9. Zelisko, I. (2018). Innovatsiina paradygma pidvytschennya konkurentospromozhnosti telekomunikatsiinyh pidpryemstv [Innovative paradigm of increasing the competitiveness of telecommunication enterprises]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, 2(24), 24-29.
10. Vasylenko, V., Shmatko, V. (2003). Innovatsiinyi menedzhment [Innovative management]. Kyiv : TsUL.

11. Nemchyn, O., Butnik-Siverskyi, O. (2003). Suchasnyi stan innovatsiinogo rozvytku Ukrainy [The current state of innovative development of Ukraine]. *Intelektualna vlasnist*, (1), 32–39.
12. Zablotskyi, B. (2007). *Ekonomika i organizatsiya innovatsiinoi dialnosti* [Economy and organization of innovative activity]. Lviv: Novyi Svit.
13. Ryazanova, O., Nazarova, E., Sycheva E. (2006). *Teoretiko-metodologicheskie aspekty innovatsionnoi deyatelnosti organizatsii* [Theoretical and methodological aspects of innovative activity of the organization]. Moscow: IPU MGOU.
14. Zyanko, V. (2008). *Innovatsiynе pidpryemnytstvo : sutnist, mehanizmy i formy rozvytku* [Innovative entrepreneurship: essence, mechanisms and forms of development]. Vinnytsya: UNIVERSUM.
15. Telyshevska, L. Koledina, K. (2016). *Innovatsiyni rozvytok promyslovyh pidpryemstv ta napryamky yogo realizatsii. Finansy pidpryemstv : problemy teorii ta praktyky. Monografia.* [Business finance: problems of theory and practice: monograph]. Avanesova, N., Volosov, A., Koledina, K. Kharkiv: Lider.
16. Koledina, K. (2015). *Tsiklichnist innovatsiinogo rozvytku pidpryemstva.* [Cycle of innovative development of the enterprise]. *Nauka ta innovatsii yak klychovi faktory konkurentnogo liderstva u globalniy ekonomitsi : zb.tez nauk. robit uchasnykiv mizhnar. nauk-prakt. konf.* Kyiv: Analitychnyi tsentr «Nova ekonomika», 67-69.
17. *Metodologichni rekomendatsii z realizatsii klasternoї polityky* (2019) “Methodological recommendations for implementation of cluster policy”, available at: <http://severcom.ru/aboutnorth/> (Accessed 22 September 2019).
18. Telyshevska, L., Koledina, K. (2014). *Teoretychni zasady innovatsiinogo rozvytku* [Theoretical principles of innovative development]. *Problemy rozvytku finansovyh poslug: Materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf.* Kharkiv: KhNUBA, P. 3, 24-27.
19. Baranchev, V., Martynov, L., Ruzankin, A., Stepanov, A. (2002). *Mehanizmy innovatsionnogo razvitiya predpriyatiya* [Mechanisms for the enterprise innovative development]. *Izobretatelstvo*, 7, 9-17.
20. Karluk, D. (2006). *Udoskonalennya upravlinnya innovatsiynym rozvytkom pidpryemstv lonopererobnoi galuzi* [Improvement of innovative development management of linen processing enterprises] : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. nauk : 08.06.01. Kyiv.
21. Hurkov, I. (2005). *Innovatsionnoe razvitie i konkurentosposobnost. Ocherki razvitiya rossiyskih predpriyatiy* [Innovative development and competitiveness. Essays on the development of Russian enterprises]. Moscow: TEIS.

Ху Сунице – аспірант Державного університету телекомунікацій (м. Київ).

**СТАТТІ РЕКОМЕНДОВАНО ДО ДРУКУ
ТАКИМИ РЕЦЕНЗЕНТАМИ**

<i>№ з/п</i>	<i>П.І.П. автора</i>	<i>Назва статті</i>	<i>П.І.П. рецензента</i>
1.	Береславська О.І	Розбалансованість державних фінансів як чинник курсової та цінової нестабільності	Мельник В.М.
2.	Богріновцева Л.М., Чамор Г.С.	Напрямки вдосконалення фінансової стійкості страхових компаній України	Житар М.О.
3.	Болдова А.А., Болдова Ю.А.	Деякі аспекти розвитку валютного ринку в Україні	Кужелєв М.О.
4.	Гурочкіна В.В., Кравченко Л.В	Світові тренди та перспективи розвитку підприємств легкої промисловості України	Белінська Я.В.
5.	Євтушенко Г.І., Філоненко С.М.	Сутність команди проекту та особливості її управління	Коваленко Ю.М.
6.	Житар М.О., Зелінська В.С.	Необанкінг: зарубіжний досвід та українська перспективи	Мельник В.М.
7.	Канцур І.Г., Гусятинська А.М., Повч В.О.	Державна політика регіонального розвитку України: сучасний стан та перспективи	Кужелєв М.О.
8.	Клюско Л.А.	Інновації у сфері банківського бізнесу	Береславська О.І.
9.	Кужелєв М.О.	Державний фінансовий контроль в Україні в умовах децентралізації: регіональний аспект	Мельник В.М.
10.	Лазебник Л.Л., Дриженко О.А.	Передумови формування механізму розвитку інноваційної інфраструктури	Швабій К.І.
11.	Левшук А.А.	Методологія оцінювання тіньової діяльності суб'єктів малого бізнесу	Белінська Я.В.
12.	Ліснічук О.А., Матвійчук В.В.	Шляхи забезпечення ефективного функціонування малого підприємництва в Україні	Житар М.О.
13.	Нечипоренко А.В., Мамалига А.В.	Боргова безпека України: сутність та сучасний стан	Кужелєв М.О.
14.	Побоча К.П., Моль Я.А.	Тенденції розвитку іпотечного кредитування в Україні	Воронкова О.М.
15.	Поддєрьогін А.М., Джуфер Д.Б.	Управління прибутком підприємства	Онишко С.В.

16.	Тартачник Н.Г., Кравченко І.С.	Зарубіжний досвід застосування системи виявлення та відстеження підакцизних товарів (Track&Trace) як механізму протидії нелегальному обігу тютюнових виробів	Онишко С.В.
17.	Ху Сунцзе	Теоретичні аспекти інноваційного розвитку підприємств	Кужелєв М.О.